

**ПЕТАР Д. СТОЈАКОВИЋ**

**РЕД РОЂЕЊА**  
ИСТОЧНИЦИ КАО ИДЕНТИТЕТ

**БАЊА ЛУКА 2014**

## ПРОЛОГ

Сви важнији ликови овог романа су историјске личности, тј. личности које су стварно постојале, рођене као млађа или најмлађа дјеца у породици. Људи су одувijek знали и причали о моћима најмлађих. Казивања о млађој дјечи која су претекла своју старију браћу и сестре имамо не само у бајкама и легендама, већ и у најстаријим записима о човјечанству. И у Библији је то честа тема, и увијек је најмлађи онај који побјеђује и осваја. Многа важна, па и најважнија старозавјетна имена нису била прворођенчад. Исак, Јаков, Јосиф, Мојсије, Давид и Соломун, праоци или патријарси Израела, били су касније рођена дјеца у породици и чинили радикалне заокрете у својим животима. Тај тип млађег дјетета и, најчешће, мезимца који се често развије у снажну личност, најљепше и најсликовитије се може илустровати старозавјетном библијском причом о Јосифу. Ова прича нам, не само јасно и сликовито, већ и намјерно говори о положају мезимца у породици и важности реда рођења, да је готово сигурно да су творци те приче имали многа сазнања до којих ми данас тако тешко долазимо.

И великани: Никола Тесла, Руђер Бошковић, Михајло Пупин, Јован Цвијић, Меша Селимовић, П. П. Његош итд., такође, нису прворођена дјеца у породици. Код Његоша се ово може пратити чак и више од осам покољења уназад. Његов отац Томо, дједа Марко, прадједа Дамјан, чукундједа Стефан, чукун-чукун дједа Радул и, опет, Радулов отац Стјепан, и Стјепанов отац Петар итд., нису били прворођенчад, већ млађа дјеца у породици. Међутим, ова појава је честа и код других славенских народа. Велики руски писаци Лав Н. Толстој и Фјодор М. Достојевски, такође, нису прворођена дјеца, као ни генијална Пољакиња Марија Склодовска - Кири. Нешто слично имамо и на Истоку и на Западу. Р. Тагора, Б. Франклин, Т. А. Едисон, В. А. Моцарт, Ж. Ж. Русо, Б. Паскал, Т. Вулф, Н. Коперник, Гертруда Стаин, Марк Твен и Чарлс Дарвин су, такође, млађа дјеца у породици. Дарвин је био најмлађи од своје браће и пети по реду од шесторо дјеце, као и наш Тесла. Дарвин не само да је био најмлађи син у породици, већ је био и син најмлађег сина, тј. и Дарвинов отац је био најмлађи међу браћом. Али он је био и најмлађе дијете у породици, у цјелини. То је био и отац Дарвинова оца, тј. Дарвинов дједа. Што је још интересантније, слична се појава може уочити и са мајчине стране, јер је и Дарвинова мајка била најмлађе дијете у породици, као и њен отац, и то у породици од тринаесторо дјеце. Исто је и код многих већ споменутих вликана, јер су и они рођени као најмлађа дјеца (Б. Франклин, Р. Тагоре, Т. А. Едисон итд.) и то у породицама са више од десеторо дјеце. И четворо најватренијих сљедбеника психоанализе (Ана Фројд, Карен Хорнај, Мелани Клајн и Хелен Дојч) били су најмлађа дјеца у породици. Већина вођа француске и руске револуције (Робеспјер, Наполеон, Лењин и многи други), догађаја који су потресли и измијенили свијет и донијели трагедије милионима, били су млађа дјеца у породици. Узгред казано, од многобројних властодржаца бивше нам заједничке земље, тројица од њих су имала највећи, па и судбоносан утицај или на њено стварање, или на њен нестанак, или и једно и друго. Такође, и они су били најмлађи синови у својим породицама, или најмлађа дјеца у цјелини.

Из наведеног се види да радикализам у области политичких и социјалних револуција значи насиље и велике људске и материјалне жртве. Ту се траже радикалне, тј. корјените промјене и то непопустљиво и до краја, без обзира на људске и материјалне губитке. Међутим, радикализам може да значи и заокрет у личном животу и начину мишљења у циљу посвећености некој идеји у области науке и стваралаштва у цјелини, или посвећености сталној бризи за добробит других. Ово је најхуманији вид радикализма. Радикализам у научном и умјетничком стваралаштву значи такав радикалан заокрет у смислу продуковања (открића) нечег потпуно новог, чиме се даје допринос даљем развоју

цјелокупног људског рода. Такав допринос у области научног или умјетничког стваралаштва дали су великани као што су Тесла, Андрић, Едисон, Селимовић, Пупин, ДостојеВСки, Анштајн, Толстој, Паскал и многи, многи други.

Појава реда рођења (млађа дјеца у породици) овдје је узета само као један од повода за писање, што значи да и међу прворођеном и средњерођеном дјецом вјероватно има исто толико појединаца који су својим дјелима задужили свој народ и цијели људски род. Међутим, треба имати у виду и то да прворођена дјеца већ у старту имају једну важну предност: родитељи су у њих већ уложили пуно до рођења слједећег дјетета, и она су у свим културама фаворизована према начелима примогенитуре. Ко је још чуо за неку културу или друштвену заједницу гдје постоји правило да млађа или касније рођена дјеца у породици насљеђују највише породичне и друге титуле? За привилегије које имају прворођени према начелима примогенитуре, млађа дјеца у већини случајева морају да се сама изборе и да их зараде властитим трудом. Како би постигла бољи статус за себе она морају да развију и неке особине личности које нису карактеристичне за прворођену дјецу.

Сва остала дјеца у породици имају насљедника и сва остала дјеца могу да буду скинута са престола, само најмлађе не. Најмлађе дијете нема насљедника, али има много оних на које се може угледати и од њих учити. Оно добија толико подршке и помоћи за развој својих духовних снага и талената и ужива помоћ свих, а да при томе нема никога ко би га "скинуо са трона", или скренуо пажњу с њега, као што се то често зна догодити прворођеној дјечи. Млађа дјеца су позната и по томе што се често „буне“ против постојећег стања и пружају отпор старијима и, уопште, ауторитету заснованом на принуди, иако га сама често и радо користе. Психолошка истраживања показују да су млађа дјеца у породици отворенија за нове идеје и спремнија за радикалније заокрете у свом животу. Она лакше склапају пријатељства и зарана развију ту вјештину. Чешће се упуштају у ризике и праве заокрете у свом начину мишљења. Захваљујући својој отворености за нове идеје, и кад се то све још подржи и јаком насљедном или гентеском основом (али то имају само они ријетки за које се каже да су *богато рођени*, надарени или Богом одабрани), онда они могу да постану успјешни научници, умјетници, књижевници, привредници или бизнисмени, а често и лидери или вође државних, политичких, националних, вјерских и културних покрета са радикалнијим заокретима.

\* У ПРИЛОЗИМА, на крају овог казивања, дати су описи и објашњења појмова као што су: *даровиост и креативност, ред рођења, таленат, духовни дарови* итд. Објашњење ових и неких других појмова може помоћи читаоцу да лакше прати и људе и догађаје о којима се говори у овом роману.

## РОЂЕЊЕ\*

Већ неколико година није била тако јака зима. Први снијег који је пао веома рано и завејао путеве био се отопио. Новог снијега није још било, али су настале велике хладноће. Иње је окитило дрвеће, а поља и кровови кућа су побијељели од мраза. У ритовима и мочварама пуним барских птица и рибе ухватио се лед. Дивље патке тражиле су склониште у густој и осушеној барској трави. Зечеви су направили топла станишта у густишу изнад рита и послушничали лавез паса негдје у даљини. Ноћ је већ била притисла земљу и на двору великог жупана Рашке до касно ноћу су горјеле ватре и лојанице.

Сједећи замишљен поред топле земљане пећи, велики српски жупан Немања није ни примијетио кад му је пришла кнегиња Ана и благо спуствши руку на његово раме, казала:

- Сад кад си мачем, одлучношћу и мудрошћу својом ујединио и створио јединствену нашу државу, кажи зашто си замишљен?

- Већ сам ти о томе говорио. Иако већ имамо два сина Вукана и Стефана, желео бих да имамо још једно мушко дете. Ово је сада доста велика земља и биће места и посла за све-каза Немања и, благо дотакавши Анину руку, замоли је да сједне поред њега.

- И ја сам размишљала о томе. Ако би нам Бог испунио наше молбе да добијемо још једно мушко дете, онда би то било неко велико знамење. То наше дете би било не само наш најмлађи син, већ би оно било и *најмлађи син најмлађег сина*, нагласи кнегиња и настави - Јер си и ти најмлађи од четворице браће, синова господара Завиде. Тихомир је био најстарији, затим Страцимир, па Мирослав и на крају ти, четврти и најмлађи Завидин син.

- *Много година ће проћи и не роди поменуто, благочастива Ана* - каже се у животопису Теодосија. Али велики жупан и кнегиња нису губили наду и непрекидно су се молили Богу да им се жеља оствари.

- *Господе Боже, Сведржиоче, дај нам по благости твојој да доживимо још једно мушко дете, које ће бити утеха душе наше и наследник државе наше и жеља старости наше на чијој ћемо руци, легавши починути. И заједнички Ти завет дајемо: од зачећа детињег одлучићемо и сачуваћемо се, свако за се, у чистоти тела све до краја живота-мољаху се родитељи.*

Није се навршила ни година дана од тог завјета кад су се сви на двору великог српског жупана већ припремали за дочек и рођење дјетета. Иако је био почетак новембра, још се осјећала топлина и благодат михољског лjeta. Златножути врхови планинских масива још су се пресијавали на сунцу. Велики српски жупан се враћао са групом својих ратника са византијске границе, гдје је био на војним вежбама. Није био на двору већ мјесец дана и питао се како је кнегиња Ана. Оба његова сина, старији Вукан и млађи Стефан, иако још дјечаци, ишли су са њим и учествовали у надметању са осталим ратницима у војничким вјештинама. Немања их је на тај начин припремао за оно што их очекује у животу: да буду ратници, војни заповједници и управљачи државом. Ова војна вјежба и логоровање нису трајали као обично, шест недјеља, већ двије недјеље краће. Српски владар је желио да буде што ближе двору за вријеме породе, али и послије, колико год то буде могуће и колико му то дозволе послови управљања државом коју је створио. Дијете се очекивало негдје пред Божић. И сада, док је био на логоровању и у обиласку границе, стално се молио Богу да дијете и Ана буду добро. Још док се приближавао двору, чуо се жагор. Дворске слуге су припремале дрва за зиму.

\*Напомена: Наратор или приповиједач користи ијекавски, а сви ликови у роману екавски изговор.

Велики жупан је одлучио да ова два посљедња мјесеца у години не иде никуд далеко од двора. Желио је да буде код куће у вријеме рођења дјетета. Пошто је завршио обилазак границе, одлучио је да ће преко дана одлазити у лов на срне и јелене у оближњим гајевима или на рибу и птице у мочварама поред ријеке. Имао је времена да размишља и о ономе што су му говорили духовници са Истока и Свете Горе који су долазили на његов двор прије пола године. Мислио је о свемиру и звијездама. Тамо је све записано, говорили су му они, и тамо људске душе обитавају. Говорили су му како мјесечеве мијене дјелују на биљке, на ријеке и мора, на жене, на вино у посуди, на раст косе и дрвећа, на раст вуне у оваца, колико ће кокош снјети јаја, на сазријевање воћа и његову слаткоћу, на мријешћење и раст риба. Говорили су му и о томе како различити положаји звијезда дјелују на људе и догађаје на земљи. Размишљао је о тајнама живота и судбинама људи, о синовима Вукану и Стефану, о кнегињи Ани и дјетету које ће се родити. Духовницима је већ одавно било познато да је Немања постао истински и одани хришћанин и да многи у његовом народу слиједе његов примјер у помагању свештенству и подизању светих храмова. Један од њих је српском владару казао и ово:

-Хришћанство је већ пуно дало вашем народу, као и другим народима, не само у верском, већ и у градитељском, просветном и сваком другом погледу. Бог тако чини за сваки народ. Зато ће се и у вашем народу родити искупитељ, свети човек. Он ће се исцрпљивати постовима и молитвом и ходати бос, јер ће сва своја добра поделити сиромашнима. Ићи ће путем нашег Спаситеља Исуса Христа, и то ће бити његов једини пут до краја живота. Љубиће га сви народи, цареви и светитељи и пазити као бисер небесни. Његово деловање простираће се знатно шире и изван граница ваше земље и вашег народа. Биће препознат по оданости Христовом учењу, снази своје воље и одрицању у корист праведних и напаћених. Исцрпљиваће се молитвом и постовима, али његовом духу и телу неће понестати снаге. Имаће многе дарове. Мириће не само завађену браћу и суседе, већ и многе народе. Писаће књиге и градити свете храмове, и бити основач просветног, књижевног и научног рада у вашем народу. Учиће свој народ писмености и многим практичним знањима. Отвараће болнице, школе и свете храмове из којих ће се ширити зраци светлости и просвете. Ваш народ ће створити о њему многе приче и легенде, јер ће његово дело бити светионик и *Богом послано светло и неугасива свећа* за српски народ кроз векове који долазе. Молићу се да се такав свети човек што скорије роди у вашем народу, а Бог може да одреди да он буде и племенитог рода. Опет кажем, Бог тако чини за сваки народ. Мени је познато да се ви и кнегиња непрекидно молите Творцу да вам подари још једно мушко дете. Већ имате два сина, али ово је сада велика и уједињена земља и биће довољно места за све. И ја ћу се молити да се ваше жеље испуне.

*-Ко зна колико ће векова проћи док се такав свети човек роди у мом народу, и да ли ће се уопште родити?*-помисли Немања и крстећи се, тихо у себи додаде: *Али Богу је све могуће.*

Помисли и на кнегињу Ану и њен долазећи порођај. - *У звездама је већ записано да ли ће се родити дечак или девојчица,* говорио је тихо у себи и молио се.

*-Колика је Васељена и има ли звезда колико и људи? Све је то безгранична тајанственост, али Божија моћ је велика и она може да то све држи на окупу и равнотежи, да из хаоса ствара хармонију. Цела природа и свемир су и уређени према законима које је створио Бог и то само у једном чину стварања. То само Бог може да изведе. Његове моћи доброте и светлости побеђују зло и таму. Из хаоса у свемиру Он ствара хармонију и поредак.* Размишљао је и о томе како никад неће престати да се диви чину Божанског стварања и Божијег дјела. Још једном је погледао небо осуто звијездама. Тамо почивају душе наших предака мислио је Немања.

Пуно је ових дана размишљао не само о тајнама живота и судбини људи, већ и о тајнама живота животиња и њиховим судбинама. Обичном човјеку су неразумљива и нека њихова понашања као што су, на примјер, „састанци“ птица које живе у једном предјелу.

Примијетио је, као добар и искусан посматрач околине и свега што се у њој догађа, да се неке птице одједном окупе, и то увијек на истом мјесту и у исто доба године, проведу неколико часова заједно на неком дрвету, без свађе, па затим одлете. Запазио је да такве састанке редовно сваке године држе ласте у јесен пред селидбу на далеки југ, гдје нема зиме. Окупи се читаво јато на неком великом дрвету, често и на сеоским кућама и договоре се кад и како да полете. Продискутују и какво је стање у јату и да ли су све здраве и способне за пут. Договоре се и о томе ко ће помагати слабијима и неискуснима и шта чинити ако неко изнемогне у току дугог лета. Посебно и брижљиво се договоре о правцу лета и о томе ко ће бити предводник јата и у којој формацији ће летјети. И мачке имају своје „сједељке“. Окупи се више њих, сједе заједно неко вријеме и разиђу се. Пчеле извиђачи преносе пчелама сакупљачима знање о мјесту гдје се налази храна.

Велики жупан дивио се свему у природи, посебно ономе што је за њега било загонетно и неразумљиво, свему ономе што обични људи не могу себи да објасне. Знао је само то да иза свега стоји Божанска моћ и снага. У јесен је често посматрао како велика јата птица лете према југу и питао се како једна мала птица издржи тако далек пут до топлих јужних мора и земаља и непогрешиво стигне на свој циљ, гдје презими. У прољеће се поново враћа и непогрешиво налази своје гнијездо и свој пут до њега. Како то она може, питао се Немања, ако лети високо изнад мора по небу и гдје се не може оставити никакав траг. Огромна је то раздаљина и огроман је то простор.

*-Сам Бог све то зна, јер је он то све и створио,* говорио би тихо у себи.

Прошле јесени, док је био у лову на дивље патке, једног кишног дана, посматрао је како једно велико јато птица лети према југу. Тај му се догађај био дубоко урезао у памћење, јер се накратко била појавила и дуга на небу. Примијетио је још издалека како је четири или пет њих све више заостајало иза главног јата. Изненадио се кад је опазио да су се оне спустиле на оближње усамљено дрво на једном пропланку близу њега. Оне га нису опазиле јер се он налазио скривен у густој шупи. Још више га је изненадило кад је видио да се једна друга група од око двадесетак птица одвојила од истог јата и вратила назад код оних четири-пет које су се раније спустиле на усамљено дрво да се одморе. Немања је приметио да су то мале, сићушне птице, нешто веће од врабаца. Брзо су отресале своје сићушно тијело и шириле своја мала крила да се брже осуше. Нешто су весело чаврљале и оне које су се спустиле прве, као да су добиле снагу и подршку од оних које су се вратиле и поново су све заједно узлетјеле и наставиле пут у правцу југа и према главнини јата, које је већ било далеко и није се више видјело на небу. На Немању је оставило снажан утисак сазнање да остале птице нису хтјеле да оставе оних четири-пет уморних које су се морале одвојити од јата и спустити се да се одморе. Зато се из јата и издвојило њих двадесетак и вратило како би помогле и охрабриле оне које су због умора морале накратко прекинути свој лет.

Како би се што лакше борио са ишчекивањем и стрепњом да ли ће се све око порода завршити како треба и да ли ће кнегиња Ана и дијете бити добро, Немања је чешће ових дана одлазио у лов и пуно тога новог научио о понашању животиња.

*-Људи само не разумеју њихов живот. И оне могу да буду и сретне и тужне као и људи-*мислио је - *и зато су их стари народи, као Египћани, уздизали до божанстава.*

Већ се ближио крај децембра кад је Немања позвао момке који су га пратили у лов да се припреме за сутрашњи дан како би у саму зору већ били поред ријеке. Велики жупан је одласцима у лов хтио да прекрати досаду, јер је научио да стално буде у покрету, обилазећи земљу и војне утврде на граници. Сада је донио одлуку да никуд не иде и да одгоди све војне и државне послове желећи да на двору дочека рођење дјетета. Ако се молио Богу за тај тренутак, онда није себе могао замислити на неким удаљеним војним походима или логоровањима. Одласци у лов су му добро долазили, не само да би прекинули вријеме, већ и да се тако бори против своје стрепње да ли ће се пород добро завршити и да ли ће му Бог услишити молбу да добије и трећег сина. О овоме није говорио

са другима, осим са кнегињом Аном, и то само у почетку. Касније о томе нису више разговарали, већ су се само молили да им се жеља испуни и да дијете буде здраво. И сада, кад полази у лов са оба своја сина, мислио је на то и питао се да ли је исправна његова жеља и није ли себичан, кад моли за нешто што му је Бог већ два пута подарио. Одлазак у лов га је смиривао. Дубока тишина шуме и мирис сасушене барске траве у којој су се криле дивље патке и гњурци доносили су му спокојство у души.

-Увијек жељни нових узбуђења, Вукан и Стефан су молили оца да пођу с њим. У почетку је био донио одлуку да их остави у двору, али на њихово наваљивање и молбе, промијенио је одлуку. Још је увијек имао жива сјећања на доживљај дјетиње среће и узбуђења кад је и сам са својим оцем Завидом ишао да припиње мреже и удице у овим истим ријекама и ритовима или кад би га водио да постављају замке за зечева и лисице. Посебно се сјећао свог узбуђења и среће кад је одлазио рано зором често и сам да обиђе постављене мреже и припете удице на ријеци. Дешавало се често да се на мамац удице закачи велика пастрмка која би опазила његов долазак. Риба би тада постала узнемирена и почињала затезати чврсти конач привезан за закачени штап или неку грану уз обалу. У тој својој борби за живот искакала би из воде и правила снажне трзаје који су јој наносили бол, јер јој је закачена гвоздена удица кидала живо месо и крв се почела показивати на шкргама. Дешавало се да риба покида конач и тако са удицом и мамцем у утроби побјегне у невидљиве дубине ријеке. Вукан је могао тако вјешто да гађа копљем рибу кад јури низ матицу, да су му сви завидјели и говорили како ће бити велики ратник. Стефан је добро постављао мреже и удице са мамцима да је готово сваки пут налазио богат улов пастрмке и шарана. Два пута су се на његове удице уловиле дивље патке и водени гњурци, и због тога га је старији брат задиркивао и често правио шале на његов рачун, говорећи му да својим припетим удицама више лови птице него рибе.

Момци из ловачке пратње донијели су вијест да је само око три сата јахања од двора према сјеверу пало нешто снијега. То као да је развеселило великог жупана, јер ће му то олакшати откривање и праћење дивљачи. Одлучио је да мање времена проведе у лову на срне и јелене у гајевима како би што више времена био са синовима и помагао им у лову рибе у брзацима и у ритовима са обје стране ријеке. То чини због њих, који толико уживају у риболову. Тамо је и сам често одлазио као дјечак са оцем Завидом и старијом браћом, али и сада се радо враћао на та мјеста. И данас је одлучио да са својом пратњом иде на познато мјесто. Ту у близини је направљена и мала ловачка колиба, па ако буде сувише хладно, може се и ватра наложити. Одлучио је да оде тамо и због кнегиње Ане, јер је то близу двора и сваки час може да се брзо врати ако затреба. Управо је наступило и вријеме Божићног поста, и кнегиња Ана му је баш неки дан помињала како се пожељела и самог мириса припремљене рибе. Она је у посљедњем мјесецу трудноће и велики жупан не жели да се пуно удаљава од двора, што се готово увијек дешава ако се са ловачким псима упуту у планину у лов на дивље свиње или дивокозе, које су се настаниле на неприступачним стјеновитим литицама удаљених планина. Он ће, док се Вукан и Стефан баве риболовом на ријеци, са дијелом ловачке пратње у оближњим гајевима ловити јелене и срне којих је било ту много. Биће ту у близини како би могао у исто вријеме да надгледа дешавања на ријеци, гдје ће му бити синови. Велики жупан није повео цијелу своју пратњу, већ само четворицу младића и оба сина. Кренули су зором. Јутро је било хладно. Коњи су били одморни и нахрањени. Врела пара из њихових ноздрва мијешала се са хладноћом. Немања и синови су на себи имали топле и дуге вунене огртаче, као и момци из пратње. Крзнене капе штитиле су им главу од хладноће. Јахали су лаганим касом и брзо стигли на одредиште. Дошли су до мјеста гдје је ријека правила окуку. Ту сјახаше и оставише коње поред ловачке колибе која је била изграђена од брвана и покривена трском. Служила је

ловцима као склониште од временских непогода и хладноће. Одлучише да заложе ватру, а два њихова пса појурише у оближњи густиш. Неколико дивљих патака изненада је залепршало. Сви су били изненађени брзином догађаја и ниједна стријела није полетјела. Једна преплашена патка, која због повријеђеног крила није полетјела, брзо склизну у хладну воду. Пас који је неопрезно скочио за њом убрзуо се вратио на обалу отресајући студене капи. Патка је потражила спас у густишу на средини баре и ту нестала. Пси су то осјетили и непрекидним лавезом са обале су давали до знања да се неће тако лако одрећи већ рањеног плијена.

Два дана пред полазак у лов велики жупан је прво разговарао са војним заповједницима и савјетницима о протеклом логоровању и обиласку границе. Закључено је да неке утврде и граничне постаје треба ојачати. Тих дана су на двор дошла и два духовника са Истока. Били су то светогорски монаси. Један је био Грк, а други Рус и доста добро су говорили српски. Дошли су да траже прилоге за изградњу манастира у Светој Гори. Они су већ знали да се српски жупан определијелио чврсто за источно православље и да богато дарује свештенике и помаже изградњу богомоља. Прије двије вечери изашао је са њима у шетњу на бријег изнад двора, јер је један од тих духовника тврдио да зна гледати у звијезде, а и причао је врло интересантно о свему тако да га је велики жупан волио слушати. Сада, кад је остао сам у ловачкој колиби припремајући нове мреже и мамце за удице, размишљао је о том разговору са духовницима из Свете Горе. Један од њих је говорио како звијезде утичу на човјеков живот и како наше расположење зависи од њих.

*-И наша прошлост и наша будућност записане су у звездама. Цео наш живот записан је у звездама. Бог је то све створио.*

Немању су те ријечи збуниле, јер их је први пут чуо тако јасно и тако директно изречене од неког духовника.

Кад су Вукан и Стефан са момцима из пратње изашли из колибе, одмах су се упутили право према ријеци носећи своја копља. Били су скоро сигурни да ту има великих риба које би се могле и копљима гађати.

Дјечаци су размишљали и о томе како су пред почетак прољећа, негдје крајем фебруара прошле године, имали богат улов рибе за вријеме мријеста. И то се понавља непогрешиво и у циклусима сваке године. Недалеко од жупановог двора има неколико брзих планинских рјечица и потока у које долази риба у великим јатима за вријеме мријеста. Тада се риба може до миле воље ловити и голим рукама. Она тада као слијепа и омамљена само баца икру и млијеч. Сјећање им је навирало како су прошле године крајем фебруара и почетком марта за три седмице, колико је мријест трајао, уловили толико рибе да су је слуге на жупановом двору разапињале и сушиле. Управо прошле године, почетком марта, наишла су у те планинске рјечице и потоке велика јата риба и то три пута пред саму зору у размаку од по седам дана. Иако је вода била доста хладна, долазили су да лове не само одрасли већ и дјеца, јер је вода била плитка. Одрасли су ловили исплетеним мрежама, а дјеца лонцима и малим сепетима, па и голим рукама. Вукан и Стефан се и сада сјећају како су са осталом дјецом са очевог двора, али још већим бројем сеоске дјеце заједнички газили по плићаку и ловили рибу и уживали у томе. Толико се рибе налови да све то вријеме трају гозбе на жупановом двору, али и у селима, када се из сваке сеоске куће осјећа мирис лоја и рибе. Тако се то понавља у циклусима сваке године пред почетак прољећа. Риба у неизоставним циклусима сваке године пред почетак прољећа долази из великих ријека и само се бјеласа у јатима по планинским рјечицама и потоцима, гдје јој је било одредиште за мријешћење. Иако је прољеће било још далеко, Вукан и Стефан су се и на саму помисао о томе веселили и договарали како ће се боље припремити се за тај догађај, него што су то учинили прошле године.

Немања је наставио са припремањем мрежа и удица, али је и даље мислио о ономе што му је духовник казао о звијездама. Мислио је и о Ани и њиховом заједничком животу, о дједи Вукану и Стефану, о дјетету које ће да се роди ускоро. Каква је судбина свих њих?



Је ли све записано у звијездама? Сада се сејтио и догађаја од прије три дана кад га је један млади властелин за вечером зачуђено упитао - да ли је могуће да се звијезде крећу по небеском своду (то је каже чуо од неког, мада свако, каже, може да види да се звијезде не крећу и да вјечно мирују) и да тако својим креатањем утичу на понашање и дјела људи. Сада се са задовољством сјетио и свог одговора том младом властелину и то од ријечи до ријечи: *-Како можеш и да помислиш ти, обични и мали човече као што смо и сви ми, мали и сићушни под небеским сводом, да на нас не утичу тајанствен односи који владају међу милионима звезда? Што се не упиташ шта покреће мора и океане и то од нашег мора и других тајанствених и огромних морских дубина, па до Херкулових ступова, тамо далеко на западу.* Сада се и сам уплашио од таквог свог одговора и поче да се моли Богу.

- *У звездама је све записано. У звездама је сигурно записано и то да ли ће се родити дечак или девојчица. Ана и ја молили смо се Богу за дечака. Све је то већ записано у звездама-* помисли у себи и опет настави рад на припремању мрежа и удица разговарајући и даље сам са собом.

Није могао да зна колико је тако провео времена у размишљању о небу и звијездама и о судбини човековој. Напољу се чуо весео жагор дјечака. Уловили су пет великих пастрмки и три шарана. Ушли су у колибу и са поносом показали улов оцу. Сам Немања је био изненађен сазнањем како су му синови постали вјешти у риболову и гађању пастрмки које стреловито јуре низ матицу. Напољу се чуо лавез паса који су осјетили мирис рибе. Синови су били изненађени да отац није успио још ни поставити своје мреже и замолише га да му помогну. Велики жупан пристаде, а он сам поче да се припрема за хитан повратак. Ни сам није знао зашто, али желио је да се што прије врати на двор, и то још прије мрака. Довикну Вукану и Стефану да се не постављају нове мреже и удице.

- *Зашто идемо тако брзо назад? Дошли смо да останемо цели дан. Ти си рекао да ћеш данас у лов на срне и јелене у гајевима преко реке - покушали су синови да убиједе оца да остану до саме ноћи.*

-*Ви сте данас већ имали доста среће. Уловили сте брзо пет великих пастрмки у брзацима и три шарана у бари, и то је сасвим довољно. Обрадоваћете мајку. Она воли рибу са јечменим погачицама кад се то припреми на ужареном угљевљу кухињске пећи. Треба да се вратимо одмах у двор, и то пре мрака.*

Послушали су га и узјахали своје коње. Тек што су изашли на стрми путељак поред ријеке, зачуше удаљени лавез паса, али и звуке дворске трубе. Ускоро се и све јаче чуо топот коњских копита. Два јахача су се приближавала великом брзином из правца двора. Тешко заустављајући своје коње, довикнуше:

-*Господару, дошли смо да вам јавимо да је кнегиња Ана родила здраво мушко дете.*

Велики жупан сјаха са коња, подиже главу према небу и каза три пута: *Боже, Теби хвала!* Богато је даровао гласнике, а затим сви заједно појурише у галопу према двору. Кад су стигли, двориште је већ било пуно свијета. Клицало се и пјевало новорођеном сину великог жупана. Слуге су му придржавале коња и он сјаха. Направише му пролаз. Ушавши у собу у којој су лежали Ана и дијете, клекнуо је поред постеље и благим покретом руке додиривао јој косу. Никад није видео толико среће у њеним очима као сада. Дијете је спавало у колијевци.

- Бог је услишио наше жеље и молитве. Огласићемо рођење нашег сина у свим црквама и манастирима, а владарима суседних земаља послаћу поклоне и глас о срећном догађају, каза Немања сијајући од среће. Затим је објавио да се народ три дана весели уз јело и пиће, подијелио је богате поклоне дворјанима и ослободио све војне бјегунце и заробљенике из тамнице. Успео се на највишу кулу свога двора, подигао главу према небу и опет три пута изговорио: *Боже, Теби хвала.* Затим се вратио у собу до Ане и дјетета. Узео је дијете из колијевке у наручје и почео да му говори у заносу радости и вјере своје, као да га тек рођено дијете у свему разумије.

-Милостиви Бог нам је испунио жељу и подарио трећег сина само зато што смо се заветовали да ће он наследи круну и бити владар све српске земље. Нека му буде име Растко, да што пре порасте и буде стамен као храст како би се што боље припремио за свете дужности које му је Бог наменио.

Иако је добро познавала мужа и покушавала да схвати његову срећу због рођења сина, Ана је и стрепила од ове Немањине превелике радости и завјештања тек рођеном дјетету. Позвала је најоданију дворкињу Косару да подијели своја страховања. Увијек је Косара била уз њу, и кад је туговала и кад је била сретна. Њој је могла све повјерити и да буде сигурна да то никад нико други неће дознати. Она јој је помагала и у задњим данима трудноће и порођаја, али и кад су на свијет долазили и Вукан и Стефан. Већ више од тридесет година служи на двору Немањића и била је нешто старија од Ане. Дошла је на двор Немањина оца Завиде кад се он вратио из Рибнице у Рашку. Немања и његова браћа били су још дјеца и она их је подизала као своје синове. Посебно је вољела Немању и штитила га кад год би га старија браћа нападала у жару игре или неке препирке. Можда и због тога што је био најмлађи, тешко су му падала наређења старије браће и оца, па се често бунео и Косара му је тада прискакала у помоћ. Сада је учествовала и у подизању Немањиних синова, и то као да су њена дјеца. Она сама није имала порођаја иако се удавала. Није била у браку ни три мјесеца кад су отпочеле борбе Завидиних синова за престо великог жупана. Њен муж Грубиша је и нестао у тим обрачунима борећи се на Немањиној страни. Никад се није тачно утврдило како је и гдје страдао. Преносиле су се гласине да је прогонећи Немањиног настаријег брата Тихомира, заједно са њим, нестао у таласима мутне и набујале Ситнице. Она је неко вријеме након завршетка борби и Немањине побједе над браћом још увијек вјеровала да је Грубиша некако спасио живот и да ће се једног дана вратити кући. Замишљала је да је можда прешао у неку другу државу, и да су га тамо заробили и бацили у тамницу, те да ће једног дана бити ослобођен и вратити се. Често је и такве снове имала. Излазила је и на шумске путеве у близини двора надајући се да ће га баш она прва видјети при повратку. Али како је вријеме пролазило, нада се гасила и она је нашла утјеху помажући кнегињи Ани у подизању дјеце. Кад су јој јавили да је кнегиња тражи, одјурила је у собу мислећи да дјетету или њој нешто није добро. Ушавши у собу видјела је дијете како мирно спава. Ана јој понуди да сједне на кревет поред ње.

-Ја знам да си ми ти најоданија и да сам ти увек могла поверити своје тајне, моја страховања и моје радости. Овде је пре неколико тренутака био велики жупан и држећи дете на рукама, сав занесен, три пута се заветовао Богу да ће тек рођени син бити његов наследи и владар Србије. Он ово дете толико воли да ме је страх. Страх ме је и због греха према старијим синовима Вукану и Стефану, јер њима престо припада и по првенству рођења. Али не ради се само о томе. Осећам да је Бог нашем најмлађем сину наменио посебну улогу, али ни сама не могу да објасним какву. Он ће бити друкчији од остале браће. И само се молим да га Бог пази и чува. Морам ти казати и ово о чему сам размишљала гледајући док ми тек рођено дете спава. Док сам га дојила пала ми је поново ова мисао на памет о чему сам већ једном разговарала са великим жупаном. Ово наше дете, наш Растко је најмлађи од тројице браће, али је и његов отац велики жупан Немања, такође је најмлађи син у породици, и то међу четворицом браће. Најстарији је био Тихомир, затим Страцимир, потом Мирослав и четврти Немања као најмлађи. Тако се сада лако може видети да је ово наше најмлађе дете, наш Растко, не само најмлађи син, већ је и син најмлађег сина. То мора да је неко велико знамење које ми још не разумемо. Само се молим Богу да нам га чува. Бог увек зна шта ради и само Он зна какву је улогу доделио овом детету.

-Немојте стрепети, кнегињо, због велике љубави оца према тек рођеном детету. Па знате и сами колико сте се Богу молили и колико сте чекали ово дете, вашег најмлађег сина. Зато и јесте миљеник не само породице већ и целог двора. Проћи ће то велико очево

узбуђење. Па и у Старом завету увек наилазимо на омиљеног сина: Авелја насупрот Каину; Јакова насупрот Исаву; Јосифа насупрот његовој старијој браћи.

-Већ сам ти казала да се о томе често говори и у Библији и увек је најмлађи онај који побеђује и осваја. Јосиф је растао и стасао као најмлађи. Он је био једанаести Јаковљев син и био задуго и најмлађи и постао миљеник свога оца, јер је дванаести, Венијамин, рођен десет година касније. Јосиф је имао довољно времена да учврсти свој положај најмлађег детета у породици и да постане миљеник својих родитеља Рахиље и Јакова, који су, такође били млађа или касније ређена деца у породици. Рахиља је и умрла на порођају Венијамина, тако да је само Јосиф до рођења Венијамина био дуго најмлађи и био мезимац и имао неизмерну љубав оба родитеља. Зато је Јосифов животни пут био типичан животни пут најмлађег детета. Он је увек истицао своју надмоћ над старијом браћом. Бојали су га се и настојали да га се ослободе. Међутим, Јосиф је од последњег постао први. Касније је био стуб и ослонац целе породице. Зато, драга кнегињо, треба да се радујеш, а не да страхујеш. Ово твоје дете представља неко велико знамење, јер сте га добили у позним годинама. То се само у Библијским причама догађа. И Аврамова жена Сара је родила сина Исака у позним годинама. У тим библијским причама најмлађе дете не само да је главни ослонац, већ и спасилац своје породице и то не може бити случајно. Људи су одувек знали и причали о моћима најмлађих. Најмлађе дете је заиста у веома повољном положају, јер ужива помоћ и подршку не само родитеља, већ и браће и сестара, од којих увек може нешто ново научити. И зато, драга кнегињо, уместо једнакости све деце у очима родитеља, увек наилазимо на омиљеног сина, који је најсличнији оцу и кога отац највише воли и проглашава својим наследником и својим баштеником. Ништа нема необично ни у томе да се најмлађе дете, поготово син, кога сте толико дуго чекали, највише и воли. Па и Немањин отац Завида је највише волео Немању, свог најмлађег сина, као и тебе твоји родитељи, своју најмлађу и најмилију кћерку, своју мезимицу. Зато ово дете заиста и јесте неко велико знамење, јер је овај ваш тек рођени син, не само *најмлађи син најмлађег сина*, већ и *најмлађи син најмлађе кћери*. И сама видиш да сте ти и Немања постигли највише и престижи своју старију браћу и сестре. Све је као у библијској причи са Јаковом и Рахиљом и њиховим сином Јосифом. И сама си ми говорила о тим чудесним догађајима из Библије.

Тако најмлађи син великог жупана Немање и кнегиње Ане постаде миљеник читаве породице и цијелог двора Немањића. Животописац тога доба, Теодосије, оставио нам је јасне податке о томе да је дијете било лијепо, весело душом и толико разумно да су сви говорили: *Ово ће дете бити неко ново знамење*. У Теодосијевом животопису још се истиче да је Растко још у дјетињству почео да проводи доста времена у читању *светих књига*, као што се зарана посветио учењу, богослужењу и постовима. Није волио да учествује у забавама на двору иако се то очекивало од једног принца. Био је благ и кротак према свима и, како свједочи Теодосије, *љубио сиротињу као ретко ко други*. Године су брзо пролазиле и дијете је расло окружено пажњом цијелог двора.

**Велики** жупан би увијек осјећао радост кад год би видео како његов најмлађи син брзо напредује у свему што почне да учи и ради. Посебно га је радовала Расткова велика радозналост и његова упорност да упозна живот не само ратника, него и ратара у пољу и чувара великих стада на планини. Немања га је у свему томе не само подржавао, већ и подстицао и зато му дозвољавао да са чуварима стада остане на планини и по неколико дана. Ана је тада страховала за свог најмлађег сина да му се нешто не догоди, и сваког дана би слала по једног слугу да га обиђе и донесе вијести о њеном најмлађем дјетету. Велики жупан је говорио кнегињи да нема разлога за страховања, јер је Растко већ одрастао и

бистар дјечак, а осим тога уз њега су увек и два веома снажна дворска момка који су му били стална пратња.

То је био и најбољи начин да се Растко упозна са животом ратара, сточара и ловаца. Велики жупан је опомињао кнегињу да је њена претјерана брига и заштитиничи однос према најмлађем сину не само непотребан, већ да може да буде и штетан.

-Најбоље се учи из самог живота, а не само из књига. Нигде живот није тако истовремено и леп и суров као у планини. И нигде људи нису толико упућени једни на друге као у планини. Само у тим тешким моментима, у време највећих олуја и снежних мећава, могуће је упознати карактер и снагу сваког човека. Ту се челиче воља и морална снага. Непрекидна борба да се сачува властити живот, али и живот других чувара, као и самих стада, у драматичним ситуацијама које често намеће планински живот - прилика је да сваки појединац боље упозна и себе и друге, спозна своје јаче и слабије стране, али и предности и недостатке оних са којима сарађује. Само кад боље упознамо себе, можемо постати и бољи људи.

-Али ја осећам да Растко има ону снагу коју ретко поседује који дечак његових година. Он јесте и сада и физички јачи и спретнији од многих својих вршњака, али их још више надмашује у духовном погледу. Зато осећам да је он предодређен да буде духовни пастир и духовни предводник свог народа, а не чобанин у планини - љутећи се, говорила је кнегиња.

-Да би неко постао добар владар, или добар војсковођа, он мора да буде и духовно и физички српеман. Али, ни телесно ни духовно уздизање се не може постићи само читањем књига, већ и учењем из самог живота, из различитих ситуација и околности које живот намеће.

Растко је о тим својим боровцима на планини са чуварима стада причао мајци кад би се, сав преплануо од вјетра и сунца, вратио на двор. Причао је мајци о животињама и биљкама које је први пут видио и са узбуђењем јој говорио о свему што је доживљавао у дивљини. Сваки пут кад би се враћао, доносио је узорке лијепо сложеног и сасушеног планинског биља. Запажао је да цвијеће које расте у високим предјелима може да има јако лијепе боје. Говорио је мајци како су га чувари стада подучавали о томе које су биљке љековите а које отровне. Посебно се детаљно упознао са различитим врстама гљива које расту у предјелима обраслим шумом и научио је како да препозна које су гљиве јестиве. Причао је мајци о томе како је са чуварима стада ишао у тражење гљива и како су их припремали на жару ватре који су чобани ложили за вријеме кишовитих дана. Из разговора са најмлађим сином кнегиња је видјела како се он развија у доброг истраживача природе, стрпљивог и истрајног посматрача понашања биљака и животиња. Она је ту његову радозналост и особину упорног и стрпљивог посматача примијетила веома рано. Чак и онда кад због неког већег невремена није могао да изађе да истражује околину, он је налазио начина како да задовољи своју радозналост. Уочавајући и његујући духовну снагу свог најмлађег дјетета, Ана је увијек имала на уму и оно што је казала великом жупану, да ће њихов најмлађи син бити и духовни пастир и духовни предводник свог народа.

Растко се посебно дивно умијећу пастира да брзо упале и распламсају ватру и вјешто направе заклоне од невремена. Одушевљавали су га огромни овчарски пси који су помагали у чувању и заштити стада од вукова. Били су тако снажни, али и умиљати, са великим паметним очима. Чудио се и дивио како су научили и разумјели сваку команду чобана, било да је требало окупити стадо или га повратити да не прелази на другу стрну неке јаруге или не залута у шуме пуне звијери. Једном приликом су му родитељи дозволили да остане читаву недјељу дана у планини. Спавао је заједно са чобанима у њиховим колибама испред којих су пламтјеле ватре по цијелу ноћ. Често је остајао до касно са њима око огња и слушао њихове приче. Чобани су се надметали у разним играма и пјесмама, особито навече, кад би стада затворили у торове око којих су ноћу биле

запаљене велике ватре. Све га је то одушевљавало и у свему је уживао. Посебно је волио да слуша њихово приповиједање уз тихе звуке свирале.

Током дана пастири су му показивали гнијезда орлова на високим литицама. Волио је да посматра те поносне господаре неба како лете високо и достојанствено, замахујући само повремено циновским крилима па је изгледало као да лебде у ваздуху без икаквог напора. Чобани су му причали да они, кад имају у гнијезду младе које треба нахранити, знају да нападају друге птице, зечеве и мале јагањце. Растко је и сам могао да види како лове свој плијен у пару. Чобани су му говорили да орлови свијају гнијезда у неприступачним предјелима на великим и стрмим литицама, али и на неком веома високом дрвету. Одвели су га до једне планинске литице у близини, гдје је при самом врху у малом удубљењу било орлово гнијездо направљено од ситнијих грана и сувог лишћа. Сваког дана неко од чобана би био задужен да Растка прати у његовој шетњи по шуми и оближњим пропланцима. Уживао је у шумској тишини и миру. Није га интересовао лов на зечеве и птице, како су то радили остали чобани и увијек би их молио да пусте ухваћене животиње. Њега је више интересовало да дозна гдје су њихова станишта, како доносе младе на свијет, чиме се хране и како долазе до хране, како подижу и чувају своје младе, како и гдје граде своја станишта. Волио је да проучава њихове навике и начине како се штите од нападача.

Била је већ средина маја и сва шума је била олистала, а сочне зелене траве за стада је било у изобиљу. Осим овчара који су помагали у чувању стада, са чобанима је био и један пас јазавчар. Расткову пажњу је тај пас привлачио због ниског раста и кратких ногу, што му је омогућавало да се завалачи у рупе под земљом и тако изгони животиње из њиховог скривеног станишта.

Ту, на планини, чобани су имали и два права ловачка пса који су по читав дан нешто њушкали и гонили по шуми. Њихов лавез се чуо повремено, и то обично кад би дигли зеца или неку другу животињу из њене логе. Знали би прогонити плијен тако далеко да се више њихов лавез није уопште чуо. Чобани су их гласним повицима покушавали охрабрити да наставе потјеру или да их врате назад. Ноћу, поред ватре испред колиба, до касно је слушао чобанске приче и посматрао ведро небо посуто звијездама. Питао се како је Бог толико моћан кад је створио и звијезде, и небо, и шуме, и људе и животиње, и земљу, и ријеке. Откад је овдје, на планини, са чобанима, много је научио. Његова способност концентрације и посматрања, и то сатима, а да се не помјери и не узнемири животињу коју посматра - постала још већа и увјежбанија. Посебно је волио да посматра кретање срна и дивио им се како су хитре и љупке. Виђао их је скоро сваког дана. Понекад су по двије или три срне са ланетом излазиле на оближње пропланке, гдје су пасле младу зелену траву. Растко би им се неопажено приближио и заклоњен у густину посматрао, ничим их не узнемирујући. Дивио се њиховим дугачким скоковима којим, без икаквог видљивог напора, прескачу широке јаруге, високе живице и ограде. Оно што га је посебно чудило, било је то да је и мало лане било у стању све то да учини. Растко се сјетио прошлог лjeta, кад је видео стадо срна како прелази дубоку ријеку у долини. Тада је видео како су срне добри пливачи и како пливају једна иза друге као по команди у колони.

Посебно је волио да слуша казивања главног чобанина Радисава, који је био и најстарији и најискуснији међу њима и кога су сви поштовали. Прошле ноћи је испричао Растку о томе како је спасио мало лане од напада великог орла мјесец дана раније. Лане је лежало скривено у папрати. Није се могло знати зашто га је мајка оставила самог. Можда су је открили вуци и прогонили је, или је она и сама одлучила да се удаљи од ланета како би вукове заварала и одвукла од младунчета. Растко је волио да слуша Радисава и његове приче о спашавању малих и немоћних животиња, као што су били птићи, који би често испадали из гнијезда и били изложени опасности од змија, дивљих мачака и птица грабљивица. Занимљиве су му биле и приче о вуковима и лисицама. Радисав му је

говорио како је вук веома способна и крвожедна животиња, али да је веома опрезан и лукав.

-Нападали су наша стада већ неколико пута прошле зиме и почетком овог пролећа. Сада имају и младе па требају храну и за њих. Ако не могу да нађу и улове неку другу животињу, срну, лане, зеца, дивље козе и слично, онда нападају наша стада и спуштају се са планина у села. Тада нападају све на што наиђу: говеда, телад, псе. Вукови иду у лов на свој плен групно и организовано- наставио је Радисав казивање, упозоравајући Растка да га његова радозналост не одведе самог дубље у шуму, јер би могао наићи на опасне и гладне звери.

-Вукови су веома опасне, али и паметне животиње. Кад једном открију свој плен, онда га прогоне у групи и организовано. У заједничком прогону плена, чопор вукова се подели. Док једна скупина прогони плен, друга му покушава пресећи или запречити пут. Посматрао сам то прошле зиме кад су се устремили на неколико срна. Кад наиђу на стадо оваца, онда то раде тако што један део чопора настоји да одмами што даље од стада псе чуваре, а други део чека скривен у заседи и напада незаштићено стадо. Тако су нама починили већ два пута велику штету прошле јесени. У јесен и зиму чопор се окупља завијањем и тако креће у напад, и то по најгорем времену, кад су кише, ветрови и магле. Нарочито су опасни кад имају легло младих. Тада су вук и вучица посебно дрски, и на очиглед чобана уграбе јагње или овцу из стада.

Живећи по неколико дана са сточарима на планини, Растко је имао прилику да тражи одговоре и дозна много штошта о неким појавама које, као четворогодишње или петогодишње дијете није могао да разумије. Сада, као дванаестогодишњак, он је могао да схвати неке законитости и правилности према којима се одвијају појаве у природи. Његова радозналост, стрпљивост и упорност су му омогућили да неку појаву за коју се интересује детаљно истражи и проучи. Управо му је то давало велику предност над вршњацима који су површно сагледавали ствари. Међутим, ту своју особину доброг посматрача Растко је развијао још од најранијих дана. Сада, на планини, са чуварима стада он се сјећао свега са чиме се сусретао у дјетињству. Та су му сјећања била тако жива да је могао да види слике појава и догађаја из тих дана, посебно оних који су се односили на временске промјене као што су олује, поплаве, велики сњегови. Имао је веома добро и сликовито памћење. Овдје, на планини, често је посматрао не само небо осуто звијездама, већ и велике јесење олује и топле прољетне вихоре.

Посебно се сјећао једног доживљаја из раног дјетињства који му се дубоко урезао у памћење. Било му је само пет година кад га је мајка позвала да дође до прозора и посматра и послушкује хујање прољетног вихора који је најављивао олују и кишу. На небу су се били нагомили тешки црни облаци, а вихор је хујао кроз димњаке и огромне храстове крошње. Олистале гране моћних стабала повијале су се под ударима вјетра. Мајка је сједила поред прозора, а њега ставила на крило и показивала му некаве црне и покретне тачке на небу. Казала му је да су то чавке које најављују олују и невријеме. Оно што је привукло његову пажњу био је чудесни плес тих птица на вјетру. Могао је јасно да види како се оне отискују са грана дрвећа ширећи своја црна крила која би вихор подухватио и подигао у вис лако као сламку или перо и тако им омогућио да високо на небу лебде без иједног замаха, користећи се само узлазним струјама вјетра.

Иако је био тек петогодишње дијете, он је и тада осјећао да су ту игру са вихором птице изводиле због сопственог уживања. Он само тада није могао да зна и разумије како то птице изводе користећи се снагом вјетра. Сада, овдје, на планини, често је посматрао такве призоре и могао боље да схвати како то птица користи узлазна струјања и ваздушне ковитлаце. Сјећао се како је у безбиједном мајчином наручју волио да посматра

вратоломије птица на вјетру. На први поглед чинило му се да се вјетар поиграва са птицама као мачка са мишем. Тек овдје, на планини, могао је да увиди да се птице у ствари, играју вихором, а не вихор њима. Тако је налазио одговоре на питања која није знао као петогодишње дијете. Птице су само на први поглед препуштене ђудима вихора, допуштајући да их вјетар муњевито подигне и баци у вис, чиме се стиче утисак као да птице падају нагоре, а онда се само лаганим трзајем окрену на леђа и за дјелић секунде скупе крила почну да се сурвавају многоструким убрзањем слободног пада. У том свом чудесном стреловитом лету на доље скупљених крила, насупрот вихору који хоће да их одува према истоку, оне успију да се одрже, рашире крила и направе заокрет према западу. Тада, као петогодишње дијете, он се плашио за живот неустрашивих летачица, а сада, као дванаестогодишњак, био је фасциниран њиховом супериорношћу над сировом снагом вихора. Зато је волио да посматра тај чудесни плес летачица неба.

Свако вече би му, уз велике ватре испред чобанских колиба, Радисав причао о животу сточара у планини и од колике је важности имати пожртвоване и одважне псе овчаре, незамјењиве чуваре стада.

-Видиш, овде у планини се сваког часа нешто догађа, само треба бити добар и пажљив посматрач. Наши овчарски пси могу да осете вука или неку другу звер на велику даљину. Кад једном опаже звер, почињу да је упорно прогоне и не дају јој мира док је год не протерају далеко од стада. Али, често се дешавало и то да вукови, кад су јако гладни, одмаме нашег једног пса, јер двојици у пару не би могли ништа, одвоје га од осталих и тако усамљеног нападну. Најчешће том јаднику више није било спаса. Често зна доћи и до борбе самих паса међусобно. То се догађа и онда кад се састану два стада и пси овчари се не познају довољно. Тада се они боре за превласт, за територију и стада. Кад се намере два таква борца један на другог и ниједан од њих неће да се покори другом, онда у том случају борба може да траје до смрти једног од бораца. Али тад се обично умешају чувари стада и раздвоје их, тако да ретко неки од наших овчарских паса настрада током борбе.

-Интересантно је посматрати шта се догађа ако један од два пса који се боре за превласт осети да је слабији и да ће лоше проћи. Онда се он на време предаје. Често сам посматрао и најмањи покрет животиња у тим напетим тренуцима. Кад се слабији пас предаје, онда се чељусти победника налазе непосредно уз врат покороног, који држи своју главу окренуту у страну и без заштите пружа противнику и његовим великим белим очњацима свој незаштићени врат који и јесте најрањивије место на читавом телу животиње. Јер, кад дође до борбе, онда свака животиња настоји прво да заштити врат. Кад један од паса узмакне и преда се, као знак покорности мора да понуди свој врат на коме је сваки ујед смртоносан. И управо кад се помисли да ће победник то и учинити и задати смртоносни угриз и својим великим чељустима и као снег белим очњацима моментално растргати вратне жиле покороног, до тога не долази.

-Шта се догодило, шта је зауставило победника да то не уради, питао је Растко сав озарен и срећан што се тако мирољубиво завршава сукоб и што ниједна животиња неће страдати или бити повређена.

-Надмоћни и јачи пас то неће урадити, иако се на њему може видети да би он то радо учинио, али не може, јер га нешто у томе спречава. Победник режи, гунђа и шкљоца вилицама напразно, али никад не повреди свог покороног противника који је признао пораз и понудио свој незаштићени врат. Овакво чудно понашање и суздржавање победника траје само дотле док се поражени налази у тако „понижавајућем положају“. Уколико би поражена животиња показала и најмање негодовање или покушала побуну или бекство, била би поново нападнута и живот би јој овог пута сигурно био угрожен.

-У победнику као да постоји нешто што га спречава да повреди онога ко се предао и који је слабији. Како се то може објаснити? – поново упита Растко

-Тешко је дати одговор на такво питање. Само Бог зна зашто је то тако, јер је Он све ово и створио, читав свет, и животиње, и биљке, и небо, и звезде и земљу, и реке и

планине, и људе. Само Он зна зашто је то тако. Можда је победника, у моменту напада на покороног противника, зауставио сам Бог да не нанесе смртоносну повреду. Јер, ако тога не би било, онда би веома брзо са лица земље нестале многе животињске врсте. Бог је све то створио са одређеним разлогом – само ми још не разумемо Његове замисли, па нам ствари изгледају мистериозно и нејасно. Ово изражавање понизности према победнику како би се сачувао властити живот, може се видети и код других животиња. Већ сам споменуо вукове, али и код великог броја птица имамо сличну појаву. И ту се може видети да онај који преклиње и моли за милост увек пружа противнику најосетљивије место на свом телу које током борбе и постаје главни циљ напада. Код вукова и паса то је врат, а код неких птица то је потиљак. Кад поражена врана, чавка или дивља гуска изражавају своју покороност према победнику исте врсте- онда се она мало сагне, испружи врат и подметне своју главу, тј. свој потиљак побједничкој страни од које се тражи милост.

- Да ли нешто слично има и код људи?- упита Растко и настави - Прошле зиме на двору мога оца боравио је један грчки инок, учењак из Солуна. Доста сам се дружио са њим, јер је знао наш језик и тако интересантно приповедао догађаје које је забележио њихов чувени песник Хомер. Говорио ми је и о њиховом познатом филозофу Аристотелу, који је био учитељ Александра Великог, који је са својом непобедивом војском освојио све просторе од Египта до Индије. Волео бих да једног дана и сам научим грчки језик и да читам о тим војним походима и освајањима тог непобедивог војсковође. Хомер је у својим делима описао најдраматичније догађаје свога доба, посебно велике ратове који су се догодили давно у прошлости. Из приче инока о тим догађајима које описује Хомер се види да је неки ратник који је хтео да се преда и молио за живот, одбацивао је мач и штит, падао на колена и полагао своју главу на земљу до ногу победника. Али, ова појава код животиња нема баш пуно везе са Хомеровим јунацима, јер они изгледа нису имали тако меко срце и нису опраштали нити имали сажаљења и милости према пораженим противницима. Хомер у својим делима наводи доста примера где се види да је онај ко је тражио милост, ипак, био немилосрдно убијен, упркос молби да му се поштеди живот. Али то су била прехришћанска времена и Хомер је живео у временима многобоштва. Тако ми је говорио инок. Исус и јесте дошао зато да спаси пало човечанство, жртвујући и свој живот. Христово милосрђе и морални закони и дају наду да ће и код човека тријумфовати осећање љубави и правде.

-Али колико ће времена протећи док снага љубави не обухвати све што живи на земљи. Ми још не знамо шта Бог жели да уради са нама и зашто смо ми Њему потребни-каза Радисав.

- Оно што ме зачуђује у свему овоме је да је заиста величанствено то што победничка животиња не може да смртно рани покороног противника исте врсте, али је још потресније и величанственије то што се побеђени може потпуно поуздати у то. Пас победник или вук победник никада неће смртно ранити побеђеног противника своје врсте који моли за милост. Зар и ово није најдивнији пример витештва и морала, где једна животиња поверава свој живот другој. Али, код нас људи и није баш тако, и Хомер и други велики писци су изнели безброј доказа за то. Све ово ми помаже да бар нешто боље разумем ону често погрешно схваћену поруку из Библије, према којој сам и сам често имао јак отпор: „*Кад те неко удари по једном образу....*“\* Победнички пас ме је научио да се у ствари, не потура противнику други образ да би нас он још једном ударио, већ то чинимо да он то више не би могао урадити.

\*Исусове ријечи: *Ономе који те удари по образу, окрени и други-* често се погрешно тумаче. Овакав став није ни кукавички ни пасиван: ријеч је о истинитој унутрашњој снази. Одбијање да се на насиље одговори насиљем може да *измијени понашање противника*, да оконча ширење грубости. Јеванђеље илуструје ту Исусову борбу без насиља.



-Људска врста има велику способност учења - каза Растко, и настави. -Свима нам је познато да се људска јединка рађа као најбеспомоћније од свих других бића на земљи, али захваљујући својим духовним даровима има велике могућности учења и умножавање духовних дарова. Она за кратко време превазилази по свом развоју, својим способностима и својим постигнућима сва друга жива бића. Зато се треба надати да ће човек моћи поново задобити контролу над својим импулсима, који ће, уколико се не буду могли обуздавати, неизбежно водити у грехе и нестанак људског рода. Људска савест и морална начела дата од Бога преузимају улогу кочница коју имају животиње, а које им је Бог дао. Њима је дао унутрашње кочнице, а људима је дао савест и морална начела. Сви они који чине неправде другима требало би да осете грижу савести. Убице и злочинци би морали да осећају ужасан страх од савести, од одговорности пред самим собом због својих неразумних поступака и то их непрекидно прогони и чини узнемираним и нервозним. И у Хомеровим делима описани су такви појединци који су починили тешка злодела и живели и умирали испуњени страхом и дилемама које су их тргале. Нигде се нису могли сакрити од своје узнемирене савести.

Чувајући стада на планинским пашњацима млади принц Растко се највише дружио са главним заповједником чувара стада Радисавом, јер је волио да слуша његове једоставне приче из историје нашег народа и ширењу хришћанства код нас. Навече уз логорске ватре, Радисав би говорио о свијетлим примјерима хришћанске вјере и родољубља код првих православних монаха, подвижника и светаца. Говорио је и о томе како су монаштво и подвижништво најистинскији облици вјере и љубави у Бога и да су идеје о монаштву и подвижништву код нас, долазиле са Истока.

-Имао сам срећу да сам рано научио читати те сам у житијама и другим записима и легендама пуно тога нашао о животу и подвизима првих испосника, подвижника и монаха као што су Св. Јоаким Осоговски, Св. Јован Бигорски, Св. Гаврило Лесновски, Св. Јован Владимир итд. каза Радисав и настави. -У житијама која су написан о њима, говори се о томе како су они својим животом и радом допринели ширењу и учвршћивању хришћанске вере у нашем народу. Ти први испосници, пустињаци, подвижници и монаси су се удаљавали од света, али је и свет ишао за њима. Њихова искрена хришћанска љубав према свему што је Бог створио и љубав нашег целог народа према њима, су и довели до настанка наших првих манастира који су као куле православља деловале на ширење хришћанске вере и науке код нас.

-Молим те да ми вечерс говориш о животу Св. Јоакиму Осоговском, и тако редом. Тако волим да слушам кад ти говориш о томе, каза млади принц.

Радисаву је било драго што може да пренесе своје науке овако бистром и радозналом дјечаку, најмлађем сину и мезимцу великог жупана Србије, који има неутољиву жеђ за знањем, и отпоче. -Највећу радост коју могу доживети је молитва Богу и разговор о животу наших и других подвижника и светаца, каза Радисав и настави. - Свети Јоаким Осоговски испаштао је у XI веку у Осоговским планинама. У народу је остало предање да је дошао однекуд са запада и то касно ноћу. Дошао је прво у једно село подно Осоговских планина у коме се налазила мала црквица. Светитељ је ушао у цркву и помолио се, а затим изашао и сео на камени блок испред, чекајући да неко наиђе. И заиста, ускоро је наишао неки племић тога села који је замолио светитеља за благослов и започео разговор. Свети Јоаким му рече како је чуо да у Осоговским планинама има дивних места за испоснике и монахе, и да он такво место и тражи. Тај човек га упути у једну клисуру у Осоговским планинама кроз коју је текла брза планинска речица богата рибом.

-Изнад саме речице у стрмим литицама се налази једна пећина погодна за испоснички живот - каза му он -Свети Јоаким је одмах сутрадан отишао и пронашао ту пећину и ту се настанио. Ту га пронађоше неки ловци који су од лова живели и тако издржавали своје породице. Пошто их је светитељ благословио, почела је да их прати

срећа у лову и они му почеше долазити све чешће. Живео је ту неколико година бијен мразевима и бурама и мучећи се изгладњавањем. Десило се то некако пред зиму кад су они једном дошли да га посете и донесу му нешто хране. Ушавши у пећину нађоше га мртва. Ловци су жалили за својим заштитником и светитељем и с поштовањем су га сахранили. Након тога су му често долазили на гроб и доносили тамјан и свеће. Зарекли су се да ће чувати тајну о месту где су сахранили свог добротвора, а кад они помреше, нико више није знао за његов гроб, али се за његово име и даље знало и у народу поштовало. Десило се то много година касније да је неки човек по имену Теодор одлучио да се замонаши и преда подвижничком и пустињском животу, имајући пред својим очима пример Св. Јоакима. Док је он у души неговао мисао о свом подвижништву и монаштву, јави му се у сну св. Јоаким и упути га на место где се он подвизивао. Ту је Теодор, као монах Теофан, саградио манастир поред саме речице и у близини пећине где је много година раније живео Св. Јоаким. Теофан је постао и први игуман тога манастира кад му се поново у сну јавио светитељ и открио му тајну свога гроба. Тада је Теофан пренео у манастир свете мошти, које су чиниле чуда исцелења.

-Већ одавно сам желео да те питам како то да само ти, од свих чувара стада, имаш толико знање и знаш да читаш и тако лепо причаш, упита знатижељно Растко?

Радисав као да је само очекивао такво питање младог принца, јер му оно омогућује да каже и нешто више о себи, те једва дочека да настави: -То може бити само Божија воља да и ти као дванаестогодишњи дечак чујеш први пут ову причу о животу Св. Јоакима Осоговског као што сам је и ја први пут чуо кад сам имао исто толико година колико и ти имаш сада. И ја сам био најмлађе дете од осморо деце мојих родитеља. Само моји родитељи су рано помрли и моја старија браћа и сестре често су ме терали да и по киши и по хладноћи, и гладан и бос, чувам стада као што их и сада чувам. Често сам размишљао да побегнем од куће и то сам чинио неколико пута, али би се после неколика дана враћао, јер би ме они пронашли ма где се скрио или отишао. Посебно би ми било тешко зими кад никуд мисам могао отићи због великих снегова и јаке зиме. Велики мразеви, кад је све пуцало од хладноће, трајали су и по неколико дана, па и недеља заредом. Љети ми је увек било лакше, јер сам чувао стада овде на планини са осталим чобанима. Кад би нестало хране у мојој торбици, био је то најчешће сув хлеб са малим парчетом овчијег сира, остали чобани би ми увек давали од своје хране тако да никад нисам био гладан. Осим тога по гајевима и на ивицама пашњака увек је било укусног дивљег воћа, крушака и јабука, током пролећа и лета и много укусних гљива. Крајем лета и почетком јесени смо тог имали увек довољно, чак и дивљег грожђа смо имали у изобиљу које је било слатко као мед. А тамо где има разних трава и воћа увек има и пчела. Тако смо скоро сваке године налазили у удубљењима великих стабала крушака или ораха и велике ројеве пчела и богате делове саћа пуног меда. Тада бисмо имали праве гозбе. Кад би почеле велике зиме и нападали велики снегови сви бисмо силазили са планине и враћали се са својим стадиам кући. И тако би се то понављало сваке године, у пролеће би сви одлазили са својим стадами на планину, а зими се враћали у своја села. Догодило се тако једне зиме да је кроз село пролазио неки стари човек у подераном оделу и скоро бос, са штапом у руци и похабаном торбом на леђима. По свему је изгледао као просјак и заиста су му имућнији сељани удељивали парче хлеба и сира, или чак и парче осушеног меса. Али би он увек узимао само хлеб и говорио да пости. Био је тако мршав да је изгледало како за јело има само понеку травку, ако би је нашао, како би утолио глад. Али њему више и није било потребно. Старији сељани су говорили да је то неки испосник који живи у оближњим планинама у омањој шпиљи смештеној у неприступачном кланцу изнад саме речице, где су могле да обитавају само дивокосе. Ма колико ми тај човек изгледао јадан и бедан пожелео сам да и ја пођем са њим. Желео сам да будем слободан као и он, па макар ме прогониле хладноћа и глад. Дуго сам о томе размишљао и одлучио да кад се следећег пута појави да га замолим да му се придружим. Ценио сам његову слободу коју је имао, а за чим сам и ја чезнуо.

Преко лета и у јесен старац се није појављивао и ја сам био изгубио наду да ћу га поново видети. Страховао сам да му се нешто лоше догодило или је био отишао на неко друго место. Још је трајало михољско лето и ми смо са нашим стадима били још овде на планини и за сваког је било хране у изобиљу. И за стоку и за људе. Ми чувари стада растрчали смо се по околним шумарцима и гајевима да покупимо последње опале зреле плодове дивљих крушака, ораха и јабука које је ноћна олуја стресла са стабала. Користили смо скоро сваки дан да то радимо и пунили своје вреће које ћемо на магарицама и коњима понети кући када будемо напустили планину пред почетак зиме и враћали се са стадима у наша села. Од тако прикупљеног зрелог воћа и љековитог биља код куће се правио пекмез, сирће, чајеви и друга љековита пића. Сакупљајући тако те зреле плодове зрелог дивљег воћа на топлотом михољском сунцу једног дана сам спазио неког старосту како прикупља плодове испод једног великог остарелог ораха. Одмах сам у њему препознао оног истог старосту којег сам видео неколико пута раније како пролази кроз наше село. И он је мене препознао и казао ми да он овде долази сваке године у ово доба, јер зна да ово место има најбољи род и најбољи квалитет и љековитих трава и дивљег воћа крушака, јабука и ораха, као и дивљег грожђа. И даље је био мршав, оскудно одевен и бос, али је добио ону здравију боју лица, која је карактеристична за човека који често борави на отвореном обављајући некакав посао. Казао ми је да он до почетка зиме обиђе све пределе у околини и да зато зна где је најбољи квалитет љековитих трава и дивљег воћа. Дакле, старац је био потпуно исти, само некако веселији и здравји. Тако ми се, бар, чинило. Само су му се седа коса била проредила и порасла падајући му на рамена. Лице му је било зарасла у дугу седу браву. Сео је на један камен и почео да ми објашњава где има најбољих зрелих крушака слатких као мед, а где јабука и ораха, где зрелог грожђа, а где јестивих гљива. Помислио сам у себи да не смем пропустити прилику да га питам да ли би могао поћи са њим и да се и ја посветим испосничком животу и монаштву. Старац је још неко време седео и као да је размишљао о ономе што сам га питао. Ја сам стајао поред њега и чекао да бар нешто каже.

-Знаш шта, каза он и настави, није испоснички и монашки живот за тебе. Још си и сувише млад. Премлад си ти за испосничка и монашка искушења. Још недовољно познајеш себе, па зато и желиш да идеш преко граница својих могућности. Монашки и испоснички живот и нису за сваког, јер свако и није спреман да се подвргне таквим изазовима и неизбежним патњама. Наш живот је тежак и пун искушења и ти си премлад да би у томе успео. Сачекај још коју годину како би боље упознао себе, своје јаче и слабије стране. Они који нису предодређени и благословени за испоснички и монашки живот, само ће много пропатити и на крају одустати од започетог пута.

Кад сам чуо старчеве речи умало нисам заплакао. Био сам потпуно занемео од разочарења те старац устаде и загрли ме. Тек тада су ми бризнуле сузе и почео сам да гласно јецам. Он ослободи своје руке и поче да тражи нешто у џепу своје подеране хаље која му је била омотана око тела и привезана неким канапом. Извуче нека два листа од пергамента на којима су црном бојом у правилним редовима биле исписане неке закривљене линије или шаре. Тада ми каза: -Немој да плачеш и тугујеш. Ја ћу тебе научити да читаш. Могао бих те научити и да пишеш али немамо чиме. Теби је за почетак довољно да знаш читати а касније ћеш и сам лако научити да пишеш ако будеш желео. Видиш, на овим листовима су исписана слова од који су састављене речи. Ове речи овде на овим листовима нам казују молитву Пресветој Богородици. Онај ко научи слова и научи да чита молитву Пресветој Деви Марији има Божији дар и Божији благослов. Почећемо одмах данас-каза он, и сваког дана ћемо научити неколико слова док их не научимо све за овај месец дана колико ћеш још бити овде на планини са својим стадима. Тако је и било, и старац је сваког дана долазио у околне честаре и гајеве у близини наших пашњака. Време је било лепо и топло и свуда се осећао мирис дозрелог воћа, дозрелих и љековитих трава. Он би мене учио и показивао слова, а ја сам њему помогао да накупи своју торбицу укусним воћем. И тако сваки дан заредом и више од тридесет дана док нисам овладао свим

словима и могао да читам молитву. Немогуће је наћи речи да се опише та срећа и та радост кад постанеш свестан да си научио сва слова и да можеш читати оно што је написано на пергаменту. Ти то, већ знаш јер су теби твоји родитељи, велики српски жупан Немања и кнегиња Ана нашли на време најбоље учитеље који су те научили не само да читаш, већ и да пишеш и много тога још из историје нашег и других народа. Знати читати и писати то је Божји дар и не може то свако, јер је то толико велик изум да превазилази људски ум и може бити само од Бога дат. Зато се увек и каже да је књига Божији дар. Онај ко задобије тај дар он може да путује у прошлост стотинама година уназад и чита о догађајима и занчајним људима, царевима и војсковођама тога доба. Може да путује и стотинама дана и ноћи од места где живи и да дозна о догађајима у ближој или даљој прошлости у тим удаљеним местима. Онај ко има тај дар може да чита предвиђања великих пророка и да тако путује и ближу или даљу будућност, да путује и по неколико па и стотине векова у будућност и чита о догађајима који ће се тек десити у далекој будућности.

-То је била задња јесен када сам последњи пут видео старосту који ме је тада и научио читати што и јесте највеће богатство које имам. То нико од ових других чувара стада и не може да осети колико је то важно, јер нико од њих не зна да чита, нити имају интереса за то. Неколико пута сам их чак и молио и казао да ћу им ја све показати, али они нису показали никакав интерес осим за чување и узгој стада, што заиста добро и раде. Као да им је Бог подарио само дар за чување стада, али не и дар за читање и учење из књига. Али зато они имају велик број дарова за учење из природе и свакодневног живота. Тако смо од Бога створени, неко има дар за ово, неко за оно. Неко може да има и по неколико дарова, а неко само један или да га нема никако. Али да се нико не љути, каже Св. Павле, јер онај ко је добио више дарова, више ће и зноја да пролије, јер има и већу одговорност да добијен дарове умножи. Тако ако је неко задобио четири дара он је дужан да те дарове стави на корист других и да их још толико нових умножи и изгради код себе. И да не буде поносан, горд или охол због тога. Јер је то само Божије дело, а не заслуга тог човека. Тако Бог делује кроз људе. Све што су створили велики уметници, вајари и други је уствари Божије дело, то Бог делије кроз њих дајући им те дарове кроз Духа Светога. И нека се нико не љути, каже апостол Павле: јер онај ко је задобио мање дарова, мање ће и зноја да пролије и мање ће одговорности имати. Сваки човеков рад треба да буде усклађен са његовим духовним даровима. Људи се управо и разликују по томе што неки имају дар пророштва, други дар за учење, трћи дар за лечење или исцељење, четврти за учење страних језика, пети имају дар за чудотворне моћи, шести имају дар милосрђа, седми имају дар за мудрост и стицање знања итд. Ја и сада код себе чувам она два листа пергамента на којима је написана молитва Пресвете Богородице и сваке вечери пред полазак на спавање помолим се Богу и прочитам написану молитву Пресветој Деви Марији. И сваког дана, и сваки пут кад се молим Богу и читам ову молитву, ја се сетим и светог старосте који ме је научио читати, надајући се да ћу га можда једног дана сусрести негде на путу. Али већ је прошло много година и никад га више нисам видео нити било ко из нашег села, јер туда више није пролазио. Често сам се питао шта је било са њим. И да ли је још живи или је завршио свој живот као и Св. Јоаким Осоговски напуштен и заборављен од свих, али сигурно не и од Бога и Пресвете Богородице. Зато се и молим сваког дана Богу и Пресветој Деви Марији да ми се старац јави бар у сновима. Волео бих да знам шта је са њим и да ли је још жив. Никад ме нада неће напустити да ћу га поново срести и попричати са њим, бар у сновима. Он ме је научио читати и тако ми подарио још једне очи да боље видим и још једне уши да боље чујем. По томе је он за мене свети староста, свети човек. Био је тако несебичан. Никад ми није рекао ни своје име, већ је био задовољан и тиме да га ословљавам само са *старац* или *староста*. Његов живот ме у потпуности подсећа на живот Св. Јоакима Осоговског, и зато га ја и зовем свети старац. Ја нисам остварио своју дванаешу жељу да одем од куће и да постанем искушеник и већ сам се некако навикао на посао који и сада радим и који обављам тако дуго. И сретан сам што сам послушао

старосту да не одем од куће, као што сам имао ту срећу да упознам таквог човека, светог човека, који ме је научио да читам и пренео ми многа своја знања и учености. Ето, ово је била моја прича о томе што си ме питао како сам научио читати и одакле ми ова знања о којима сам ти говорио. И као што је теби било загонетно како то да ја једини од чувара стада знам да читам и ко ме је томе научио, тако ће изгледа и мени до краја живота бити загонетно како је мој свети старосата научио читати и писати и ко га томе научио. Жао ми је што га о томе нисам питао, али ми је једном он сам напоменуо да је дуже време боравио у неком манастиру. Манастир је изгорео до темеља у изненадном пожару те се монаштво морало разићи, а он је одабрао да живи као путсињак и искушеник.

Од три сина великог српског жупана, двојица старијих, нарочито Стефан, продужили су очев рад у управљању државом, а најмлађи Растко је Божијом вољом био одређен да оствари и овјековјечи очеву вјерску оријентацију. Историчари кажу да је Немањино православље добило је у његовом трећем сину генијалног протагонисту, који је успио да православље учини не само државном вјером у Србији, већ да оно постане и носилац националне културе, и истинска духовна својина и схватање српског народа. Растко је рођен у позним годинама својих родитеља. Остало је предање о томе колико су Немања и Ана жељели и чекали рођење још једног дјетета. Старији синови, Вукан и Стефан, већ су били поодрасли и почели помагати оцу у пословима управљања државом кад се Растко родио. Остали су записи многих хроничара тога времена о томе колика је радост родитељска била када им се жеља испунила рођењем и трећег сина.

*-Родитељи његови, имајући натприродну, безмерну љубав према њему, увек гледаху на њега ненаситом душом, а и велможе с њима говораху како ће он бити најврснији међу браћом својом.* Теодосије нам је оставио јасне податке да је дијете било лијепо, весело душом и толико разумно да су сви говорили *Ово ће бити неко ново и велико знамење.*

Сам велики жупан, гледајући како дијете брзо расте и тијелом и умом, често је говорио Ани о томе.

-Овог сина нам је Бог подарио да настави дело моје, да ојача и прошири земљу нашу. Растко ће бити способнији да држи мач, растерује непријатеља и чува земљу своју, него његова старија браћа. Он је и смиренји и разумнији и у тешким ситуацијама доноси боље одлуке него Вукан и Стефан.

Ана је често опомињала мужа да не исказује и не показује отворено толику своју љубав према најмлађем сину.

-То би могло да побуди завист старије браће према њему, поготово ако би им отворено саопштио да престо српског владара припремаш за најмлађег, а не за старије синове. Видиш колико је Растко честит и колико воли своју старију браћу да на тако нешто никад не би ни помислио, а камоли учинио. Иако му је сада тек четрнаест година, он је толико разуман да и сам зна, већ сада, да престо великог жупана, после тебе, припада нашем најстаријем сину Вукану.

-Не мислим да ће то баш тако бити. Знам да то није лако, јер сам и сам пропатио много као најмлађи од браће борећи се за престо великог жупана. Што се тиче тог редоследа рођења, Растко јесте у сличној ситуацији као што сам био и ја, али он се неће борити за престо жупана са својом браћом као што сам то ја морао. Он је толико добар и телом и душом, и разумом надмоћан над својим вршњацима, да ће сви пожелети: његова браћа, цели народ и свештенство- њега за владара. Њега је Бог одредио да то буде. Зар не видиш да, кад су Вукан и Стефан имали садашње његове године, да су се понашали као и сва остала деца и ничим се нису истицали од осталих вршњака, синова наше властеле и војних заповедника. А погледај Растка, он не само да телесно надмашује своје вршњаке и побеђује их у рвању и трчању, не само да је најбољи у јахању и гађању копљем и стрелом,

већ их и духовно надмашује у свему. Управо та његова духовна снага однеће превагу у народу и сви ће тражити да баш он буде велики жупан и предводник свог народа. И што је још важније, због ових његових особина поштоваће га и волети како цели народ, тако и његова старија браћа. Нико други неће имати толико снаге да се одупре римском папи и његовим насртљивим бискупима не само мачем и својим умом, већ и својом жарком православном вером. Због свега тога ја не само да највише волим Растка, већ га видим и као свог наследника.

Многи учени и мудри људи са Запада и Истока долазили су у то вријеме на двор српског владара. Већина их је остајала и по неколико дана, а неки и по неколико седмица. Најчешће су то били богоугодници са Истока, руски и грчки монаси. Растко је од малена слушао њихова казивања о историји и вјери православној. Родитељи су зарана премијетили његову жеђ за знањем и нису бранили дјечаку да се дружи по читав дан са монасима кад они дођу на двор великог жупана. Сви су они доносили књиге, а посебно оне вјерског и духовног садржаја. Растка је посебно привлачило то са кавким жаром и сликовитошћу су ти духовници причали о догађајима из Библије, о животима познатих светаца и подвижника. Све је то код њега зарано развило осјећање оданости и поштовања према Богу и молитви.

То су говорили сви они који су га видјели и посматрали док се моли Богу у дворској капелици или у оближњој цркви.

-Толико је занесен у молитви да не примећује ништа друго. Он као да директно разговара с Богом. Само мали број је оних који се могу толико молитвом приближити Богу. У Растковом још детињем телу постоји духовна снага јача од духовне снаге одраслог човека.

И сам Растко је примјећивао да је друкчији од остале дјеце и да их духовно надвисује, али није желио да то показује као се не би издвајао од осталих. Жудњу за истицањем, за славом и такмичењем није волио и клонио се тога колико год је могао.

Књегиња Ана је проводила доста времена са најмлађим сином и боље је упознала његове духовне дарове и његову душу него велики жупан. Често је и сама остајала затечена снагом његова расуђивања и оданости духовном животу, о чему је жељела да разговара и са великим жупаном, његовим оцем.

-Знам шта желиш да наш најмлађи син Растко буде, и видим да га већ припремаш за то. Али дуго ми је требало да скупим и храбрости и снаге да ти кажем и ово: Још одвано сам приметила да Растков пут не иде онако како ти желиш. Он се потпуно већ предао духовном животу и молитвама. Све манастире и цркве у нашој земљи он је већ посетио. Сви су приметили, не само свештеници и монаси, већ и обичан народ, да је Растко друкчији од свих нас. Ти си једном обилазећи нашу источну границу био одсутан петнаест дана. Било је то пре четири године. Растко је тада имао само десет. Био је изненада нестао. Сви смо се дали у трку да га тражимо. Ту се некако у близини створио јеромонах оближње цркве и казао да је Растка видео како пред иконом клечи и моли се Богу. Тај јеромонах је рекао да никад ништа потресније, али ни лепше у животу није видео: дете се молило као одрастао човек, али са већом искреношћу и преданошћу Богу и молитви. Овај разговор са књегињом подстакао је у жупану размишљање о Растку, не само као војсковођи и државнику, већ и као ујединитељу Срба кроз православље. Та визија му је блеснула само за тренутак. Брзо су преовладале слике Растка као војсковође и државника, оно што је он желио да му најмлађи син буде од самог тренутка његова рођења.

## БЛЕКСТВО

Мајка је боље познавала сина него отац. Још у раном дјетињству је учавала његову духовну снагу. Збуњивала су је његова непрестана питања о свему, и то често она на која ни сама није знала одговоре. Имао је само пет година кад ју је питао: Зашто је небо плаво? Зашто вјетар дува? Како рибе дишу у води? Како птице могу да лете тако високо? Зашто и како настаје дуга на небу? Ко је створио цијели свијет и шуме, ријеке, мора, биљке, животиње, људе?

Још зарана Растко је показивао да је вишеструко обдарен и да има неутолјиву жеђ за знањем. Био је доброћудан, побожан и повучен. Као најмлађем сину великог жупана било му је додијељено да влада Хумом којим је раније владао његов стриц Мирослав. Међутим, младог принца нису много интересовали државнички послови, као ни витешке игре и забаве. Још прије своје петнаесте године почео је да размишља како да оде у неки манастир и потпуно се посвети молитви и служењу Богу. На Немањин двор су долазили учени људи и монаси и са Истока и са Запада. Растко је брзо учио о животу у манастиру, а посебно га је интересовао испоснички и аскетски живот монаха у Светој гори (Атосу) на Халкидикију у Грчкој. Из разговора са грчким и руским монасима који су долазили на двор Немањин да прикупе дарове за изградњу манастира на Атосу- Растко је дознао како се тамо живи и да је то било управо онако како је и желио да проживи свој живот. О животу монаха у Светој гори читао је и у старим књигама. За вријеме једне такве посјете руског монаха, Светогорца са Атоса, одлучио је да оде тамо с њим и заувјек напусти родитељски дом, и цио свој живот посвети молитиви, аскези и служењу Богу.

-Само на то мислим, пресвети оче - говорио је Растко монаху Светогорцу.- Осећам да је Бог услишио моје молитве и послао неког да ми помогне. Не могу бити оно што жели мој драги отац. Ја нисам рођен за оно што он жели да ја будем. Ви сте ми једина нада. Помозите ми и поведите ме собом у Свету гору да обучем тамо монашку ризу.

-Немогуће је то сада урадити. Твој отац те много воли. Све би нас казнио због тога. А и премлад си за монашка искушења. Монашки пут и монашки живот и нису за свакога, те свако и није спреман да се подвргне таквим изазовима и неизбежним патњама. Монашки живот је и тежак и пун искушења, и ти на то ниси научио, нити си приправан за њега. Они који нису за монахе предодређени и благословени, само ће много пропатити и на крају одустати од почетног пута. Осим тога, ти си још тако млад и твоја уверења још нису чврста, могу се лако променити, као што је то случај код већине младих. Сачекај још коју годину, да боље упознаш себе. Наше монаштво налаже велика одрицања. Али ту су и други проблеми. Велики жупан нам је увек давао помоћ кад смо долазили и тражили је. Зар да направимо такво вероломство да ономе ко нам је учинио и увек чини највећа доброчинства међу свим владарима, да му двор покрадемо, да му одведемо најмилије и најмлађе дете, мезимца његовог, кога он спрема за владара, а не за монаха. То не би био велики ударац само за твоју мајку и твог оца, већ и за целу Србију.

-Оче пречасни, зар ми и сам ниси говорио да је Бог сваком од нас наменио одређену мисију на овом свету коју треба испунити. Ја осећам, и моје срце то жели, да ме је Бог предодредио за монашки живот. Тако Му најбоље могу служити. Моја старија браћа

су рођена за владаре, а ја ћу Србији, мом народу и мојим родитељима и браћи, можда више помоћи као монах него као престолонаследник или владар. Ако останем на двору, мој живот ће бити бесциљан и безвредан.

Ове ријечи уплашише Светогорца да би млади принц могао учинити нешто што би још више растужило његове родитеље, али то не показује, већ и даље оста при ономе што је рекао.

Увидјевши да је Светогорац непопустљив и да неће удовољити његовој молби, у очајању млади Немањић паде на кољена испред иконице Богородице и завапи.

*-Да ли ме је Бог напустио? Боже милостиви, не остављај ме. Само желим да Ти служим и да Ти се молим цео мој живот. Мајко Божија, зар не чујеш моје вапаје и моје молбе? Пресвета Богородице, помози ми.*

Светогорац је посматрао драму младића који клечећи плаче пред иконицом Свете Богородице и вапи да му услиши молбу. Затечен тим приказом и толиком жељом младића да постане монах, одлучи да му помогне. Знајући да му то родитељи неће дозволити, младић одлучи да се послужи малим лукавством. Замоли родитеље да га пусте са пратњом у лов, што су чинили често и раније, како не би ништа посумњали и спријечили га у извршењу његове намјере. Претходно се договорио са монахом како да за вријеме лова у току ноћи неопажено напусте дружину и крену на Свету гору. Нико није примијетио његов нестанак док није свануло. Када је на двор стигла вијест да је Растко у току ноћи нестао, очајни родитељи су одмах организовали потрагу, молећи се Богу да им сачува мезимца од било какве опасности. Помислили су да је неко, вјероватно разбојници, можда извршио отмицу младог принца како би великог жупана и кнегињу ставили на муке и тражили велики откуп. Сви су знали и чуло се на далеко, како је даровит млади принц, и колико га родитељи воле, и да би дали све што имају само да се њему не деси ништа лоше. Потрага није донијела резултате, и забринуте родитељи се досјете да је могао отићи са оним монахом Русом-Светогорцем, јер ни њега није било. На двору завлада велика жалост и паника. Велики жупан одмах пошаље једног војводу са оружаном пратњом на Свету гору како би пронашли и вратили му сина. Војвода је похитао што је брже могао и преко Солуна стигао на Атос. Одмах се код светогорских монаха почео распитивати за младог принца и дознао да се он налази у манастиру Светог Пантелејмона. Кад војвода пронађе Растка у манастиру, рече му да је његов отац Немања наредио да га врати назад милом или силом, па макар и везаног. Видјевши да је све постало веома озбиљно, и да се његова жарка жеља да се посвети Богу можда неће испунити, Растко је покушао да умири војводу и његову пратњу. Убиједио га је да се покорава његовој наредби и замоли га да он и његова пратња преноће у манастиру, па да онда сљедећег дана одморни крену сви заједно назад у Србију.

Увече Растко замоли игумана да за војводу и његову пратњу припреми добру вечеру. Након вечере, сви заједно одоше на бдење. Боголужење је трајало дуго, те војвода и његова пратња, уморни од дугог пута и мало припити од вина, задријемаше у цркви. Кад то опазе, Растко се искраде са једним духовником и оде на високу манастирску кулу, гдје га овај постриже и обуче му монашку ризу. Примивши постриг, добио је и монашко име Сава. У неко доба ноћи, након што се богослужење у цркви завршило, војвода и пратња се пробудише и спазише да нема Растка. Одмах се дадоше у потрагу подижући велику галаму, бијући калуђере и захтјевајући од њих да им кажу гдје је млади принц. Кад Сава зачује галаму и кукњеву, појави се на кули манастирској и довикну војводи и његовој пратњи да се смире, јер је он ту и сутра ће се видјети. Срби се умире и поставе страже око куле. Када је свануло, Сава позва војводу и његову пратњу и показа им се на кули у монашкој ризи. Видјевши шта се догодило, Срби бризнуше у плач и кукњаву, највише због страха како ће се појавити пред великим жупаном необављена посла. Сава их је тјешео ријечима да је то Божија воља и замолио их да се мирно врате кући. Спусти им са куле своје свјетовно одијело и своје острижене власи да однесу родитељима његовим и тако их



увјере да је он већ постао духовник и монах Сава. Додаде им и припремљено писмо за оца и мајку и рече им:

„Понесите то мојим родитељима и кажите им да је моје ново име Сава.“

Када се потјера вратила у Србију и донијела вијест о Растковом монашењу, родитељи данима никуд нису излазили из двора. Туговали су за њим и стално постављали питање себи: Зашто је то учинио?

- *Можда је тако Бог одлучио да ми онај коме сам највише помогао нанесе и највећи бол. Ти светогорски монаси су били чести гости на нашем двору и увек били добро дочекани и са богатим даровима испраћени. Како су ми могли такав бол нанети да ми узму оно што ми је најдраже, мога мезимца и најмлађег сина кога сам припремао за круну српског владара? Али, и мој најмлађи и најмилији син је поступио горе од блудног сина из библијске приче, јер онај се бар покајао и на крају вратио оцу свом, а овај мој ту намеру нема-* говорио је у себи неутјешни жупан.

У немогућности да прихвати оно што му се догодило и што га је све снашло, српски жупан је све више падао у тешко расположење и бијес. Није више пазио ни шта говори, ни коме говори. Нико на двору, не само слуге, већ ни чланови породице, осим кнегиње Ане и брата му Страцимира, није смио да му изађе на очи или да се појави пред њим. Чим би га спазиле, слуге су бјежале у најближи ћошак. Знали су колика је бол у души Немањиној за најмлађим сином. Често би га спазили како сам са собом разговара. У тим тренуцима спопадало би га очајање и почео би да виче на сваког кога би видео, оптужујући га за било шта. Ипак, најчешће је мислио на сина бјегунца, галамећи при самом спомену његова имена. Галамио је на њега као да је он ту, пред њим, и да као мало дијете покорно слуша његову придику и пријекоре. Због туге за мезимцем, једнога дана је, изгледа, мало и попио. Било је то први и једини пут у његовом животу. Цијелог тог дана водио је гласан монолог о томе како је овим поступком најмлађег сина све достигнуто поново доведено у питање.

-Ето шта уради. Упропасти све. Неће да буде принц. Па то никад и нигде није било да неко неће да буде принц... Како ћу на преговоре са Млечићима, Германима, Угарима, Византијцима? Њихови владари правиће се да разумеју моју тугу, а смејаће ми се иза леђа и настојати да из ове моје несреће извуку што већу корист - говорио је сам себи гласно. -А све је могло бити друкчије и како треба. Могао се оженити неком принцем, из неке од суседних држава. Ишчекивали су такав потез нашег двора. Ми имамо синове, друге владарске породице нам завиде, јер код њих су све кћери, принцезе. Сви су једва чекали да удоме своје кћери у владарску породицу Србије. Тако смо могли ојачати наш двор. Све сам већ смислио како да то уговорим, а овако све је пропало. Могао се оженити руском принцем...не, не...ништа са Русима више нећу имати .... Они су ово све и урадили. Каква подлост...Све ... ми смо браћа, Словени...Срби и Руси се највише воле... А види сад шта нам браћа Руси урадише...Нож у леђа...Одведоше најмлађег и најспособнијег сина...Браћа Руси гледају само како да изађу на топла јужна мора, али преко нас Срба... А све, браћа смо...ми ћемо вас бранити ако вас неко нападне...далеко им кућа и њихова одбрана... само да нас оставе на миру... Москва...Трећи Рим.... Каква браћа, ми смо Русима браћа само док се они не докопају топлих јужних мора. То је њима важно. Не, нећемо руску принцезу... шта ће нам Трећи Рим. Боље је оженити неку принцезу из Цариграда. То је Други Рим. Ту је никло православље. Цариград је Други Рим, а не Трећи... Какав Кијев... каква Москва. Овај Други Рим је и бољи и моћнији сада и од Првог Рима. Види ти на коју карту Руси играју... Москва, Трећи Рим... Нису то никаква браћа кад су ми могли ово урадити... Послали инокa да ми покраде двор. И покраде, одведе ми најмлађег и најмилијег сина. Каква подлост... гори су него Латини...све иза леђа раде као Латини, ма гори него Латини, ни Латини не би

учинили и повредили оца на овакав начин... Не, не, никако руска принцеза. Ето шта све могу браћа Руси, наш велики брат. А све нам говоре - ви не треба да се бојите никог док је нас Руса. Довољно је, кажу, да им запретимо малим прстом и да одустану од помисли да се нанесе неко зло, или неправда нама Србима. Њихов цар каже- довољан је његов мали прст ако нас неко нападне! Њет, њет, нико Србе не сме да дира док је нас Руса, а ми смо вечни! Кад он каже: Њет, њет, Србе не сме нико да дира, сви знају шта то значи. И наши непријатељи брзо схвате шта треба да раде. Клањају нам се и склањају с пута куд год идемо и још одједном почну да говоре: Што ми вас Србе волимо... Ником данас не можеш веровати, па ни тим нашим Русима, као ни тим што су почели одједном да нас воле. Само гледају свој интерес. Видите шта нам урадише. Не, не руска принцеза, никако. Са њима више ништа нећемо имати. Никако, доста је. Боље је и бугарска него руска принцеза. Бугари нам бар отворено кажу да нас не воле. Па шта, иако нас не воле, њима то и није замерити, они и нису Словени. То је неко залутало аварско или неко друго племе које се нашло у мору словенском. Као да су пали с неба... Шта им је друго преостало него да приме хришћанско православље, кад су са свих страна опкољени православним народима. И не само то, не само да су постали православни хришћани, већ преко ноћи и највећи Словени, братко мој. Ето, шта су Бугари... Не, не, нећемо ни бугарску принцезу. Може и тако и овако, братко мој, ето то су ти Бугари... само да опстану и на превару да нешто добију. Они су нешто слично као Угари, или како их сада зову, Мађарони. Хунска најезда је потчинила Европу и они су под водством свирепог Атиле, Бича божијег, како су га звали, стигли ту, до обала Дунава, и ту се зауставили једно време. Касније, кад се главнина хунске војне повукла у Азију, један мањи део или једно њихово племе је остало у Панонској низији, ту око Дунава, и од њих потичу ови данашњи Угри или Мађарони. Још и данас се прича о њиховом великом и свирепом војсковођи Атили који је довео своје ратнике из далеких азијских степа. Био је најмлађи син неког дивљег и крвожедног племенског поглавице који је имао на десетине жена и деце. Још као мали Атила је трпео огромну тортуру и био мучен и глађу и жеђу, и хладноћом, како би се припремио да касније постане што издржљивији и што немилосрднији ратник. Могао је у највећем трку, јашући на свом коњу, да вешто гађа луком и стрелом и да се за час обеси свом коњу о врат, обухвативши га ногама са главом на доле како би му руке биле слободне за ношење и употребу лука и стреле. Тако је сејао панику и ужас у противничким редовима да су га се бојали више него ђавола. Док је порастао, стекао је и особину лукавости лисице и брзо се ослободио своје старије браће поубијавши их све за само једну ноћ. Прича се да је то је извео тако што их је намамио на заједничку вечеру којом је као хтео да прослави преузимање управе у некој новоосвојеној области далеко на Истоку иза Кавказа која му је као најмлађем принцу додељена на дар и управу. Тако је преузео власт над целим царством Хуна и кренуо у нова освајања на Западу. Колико је страشان ратник и војсковођа био окрутни хунски цар Атила говори и песма:

*-Црн и мрачан ко могила језди хунски цар Атила. Бич божији, страшна сила, то је хунски цар Атила.*

-Дакле, и Угари или Мађарони су имали сличну судбину као и Бугари. И они су, тј. Угари, дошли на ове просторе у време хунске најезде и њихово једно племе је остало ту око Дунава, у Панонској низији, и примило католицизам. Сад су већи католици од папе....па шта, њима није ни замерити... нису се они могли одупрети тој католичкој сили са Запада... Угри тако и нису имали другог избора... морали су прихватити католицизам. Германско мноштво је на Западу, и папа је на Западу. То су велике силе, и Мађарима ништа није преостало већ да приме католицизам, и сад су већи католици од самог папе. Али они бар поштено кажу: то смо били, а то смо сад... сад смо већи католици од папе... А, Бугари јок, они никад неће да признају да су били Авари, већ се увреде... Увек смо, каже, били Словени, увек хришћани, братко мој... Русе не спомињите, нека су највећи, најјачи, најстарији, али са њима ништа више...готово. Боље и бугарска принцеза него руска. Они

јесу мала земља као што смо и ми, али шта мари, краљевство је у питању... Ородићемо се први пут са неком краљевском лозом... краљевском династијом... краљевство колико и двориште, али не мари, краљевство је то, краљевство је краљевство, краљевска династија је то, није то мала ствар... Наша владарска породица има шансу да се први пут ороди са неком страном владарском лозом, владарском породицом... Па добро, ако је Бугарска мала, Византија није, већ је то највећа царевина на свету и највећа сила... зашто не, баш византијска принцеза... византијски цар има доста кћери... може подмирити све европске дворове и да још преостане нешто и за нас Србе... Ништа са Русима и Бугарима, само Византија. Она је највећа и најјача, а и центар је православља... ту је оно и настало и остало... од њих смо све и научили као и други... од њих су учили и Руси и Бугари. Цариград је центар света. Цариград је Цариград... центар православља... Зато се и зове Цариград...Цариград је најбогатији на свету...Ту су највеће палате све у злату... и највећи свети храмови... Тамо је и највећа православна светиња црква наша Света Софија. Оженити византијску принцезу, него шта... Ородити се са најмоћнијом царском породицом, са најмоћнијом династијом на свету која влада и континетима и морима. Какви Руси, какви Бугари... Али, ако неће ни византијску, нека буде германска принцеза, или из Млечића, или из Рима, шта смета...Може да бира, нека изволи и изабере! Свака једва чека да се уда за њега. И јесте се најбоље ородити са неким јаким и великим непријатељем као што су Млечићи... шта мари што су католици... блиски су са папском куријом... и то нам може смо користити...они су нам увек велики противници... али католици... ти мудри и подли Латини... ти Млечићи... само њихову принцезу... ородити се са њима... онда немамо опасности са Запада... и овако хоће да нас поробе и наметну своју власт и католицизам... али кад се ородимо и постанемо пријатељи, онда неће, бићемо пријатељи, онда смо поштеђени од свега... пустиће нас на миру... не би они ударили на пријатеље иако су Латини... нису они као вероломни Руси, шта ће нам Руси... шта ће нам Бугари или Грци... Ородити се са Латинима... али увек бити будан, на опрезу... за њих никад не можеш знати кад ће ти ударити нож у леђа... Латини и готово, само бити на опрезу и то стално... само оженити принцезу из латинлука, али бити увек будан... нико други и никог другог... женити га принцем из латинлука, кад вам кажем, само бити mudar и на опрезу... да и ми будемо мало лукави и мудри.....баш као Латини... Али не, не вреди... не можемо и не знамо ми то... није нам то у крви... бити лукав, подал и mudar... Не, не, не иде то! Није то за нас!... Је ли могуће да су нам то Руси урадили... а шта ако је био бугарски или византијски шпијун... или још горе, жбир из Млечића... то ме не би толико ни љутило... од Латина је то и очекивати, они су такви, ти подли и лукави Латини... али шта ако су Руси... какво вероломство! Браћа Руси да нам ово ураде... какво лукавство, послали инок да учини ту издају и такво вероломство... као Срби се томе неће досетити.... заслепљени су љубављу прма Русији... Не спомињите ми више ни Русе ни Србе! Доста је тога, па ми Срби и Руси, па ми Срби и Руси... велика браћа...ма више него браћа!... А види шта нам Руси урадише! Послаше свог жбира да нам покраде двор, одведе нам најспособноје дете, највећу вредност у држави. То је државна завера. То је напад и на нашу државу. Државни су интереси у питању. А где су били наши жбири, шта су они радили, само ждери и пију, лезилебовићи, по њима би нам могли однети и кров над главом, читав двор, а да они то не примете... како ће приметити кад су наши стражари увек пијани. А стално су ми говорили: Господару, ништа не брини, нема оваквих жбира нигде у свету... ни птица се не може извући из наше мреже доушника... све знамо шта се ради и ко ради... А види сад шта се догоди. Ни птица, каже, господару, не може ни да уђе ни да изађе из нашег обруча. Тако ми је само пре неколико дана говорио главни заповедник страже. Три обруча смо, каже, господару поставили, са пет стотина ратника... Ни птица, каже, не може ни ући ни изаћи. Више од пола их је увек пијано. Кад сам једном у обиласку страже једну групу затеко пијану, они ми сложено рекоше "нисмо, господару, пијани". "Открили смо, кажу, једну нову појаву како љута шљивовица делује. Ово је тај наш изум, али само кад пијемо шљивовицу: пијани смо

само онда кад смо трезни, а трезни кад смо пијани. То збуњује наше непријатеље, и никад нису сигурни кад је најбоље да нас нападно. Никако не могу да одгонетну нашу тајну, јер смо друкчији. Мислио сам да се мангупи само шале. Нешто слично, кажу, има и код браће Руса, само они пију вотку. И они су трезни кад се напију вотке, па јуре Татаре као луди. Татари виде да су Руси у великом заносу и да имају некакву надземаљску снагу само не знају да то стање заноса долази од вотке. То је само руски изум... и Татари, беже ли беже, јер не знају како се прави вотка, нити смеју да је пију, јер им то њихова вера забрањује. Наши мисле да то стање свете узвишености и заноса могу постићи шљивовицом, али ево видите шта се догоди... не можемо ми као Руси... не можемо ми са Русима... али нашим будалама не можеш то доказати...ни Германи ни Латини не могу са Русима... Ни Татари... Јесам ли ја то спомену Русе и Татаре... Не, не, нису то били Руси и Татари, већ Руси и Хуни, а Татари ће доћи касније... већ надиру из далеких пустињских предела Азије... Они ваљда потичу од Монгола, и можда немају ништа заједничко са Хунима, како сам у почетку мислио.

-Зато сам одмах наредио заповедницима стража да строго кажњавају сваког ко дође пијан на стражарско место. Али сад видим да то није вредело. Не слушају. И види шта се догоди! Могли су покрасти и опљачкати цели двор, све чланове наше владарске породице одвести у заробљеништво. Али и узели су оно што ми је и најмилије и највредније, најмалађе и најмилије дете! Најспособнијег сина! Растка мога! Одмах повешати заповеднике стржа, и заповеднике одреда и ескадрона који су обезбеђивали цели простор око двора... шта ће нам... Замисли, Ана, дође само тај један руски инок, руски жбир, белосветска луталица, који се претварао да је инок и наш пријатељ, и покраде нам двор и однесе нам оно што нам је, најдрагоценије... и најмилије. Тако браћа Руси раде. Неће они било шта... знају они шта вреди! Где су сад ти наши жбири?... Побегли у шуму као чобани... да се отрезне од ждерања и пијанства... Што ми не дођу на очи... Не спомињите ми више ни Русе ни Србе. Нас Србе никако... Ето какав смо ми народ... почели смо се делити и пре доласка на ове просторе. То нам је већ у крви. Ето докле сежу наше поделе, далеко... далеко у прошлост. Знаш ли ти, Ана, да се наше једно племе приликом одласка из прапостојбине посвађало са главнином, одвојило се, и кренуло на Запад и тако стигло тамо на Запад, даље од река Одре и Нисе... у Лужичку област и придружили се Германима. По области коју су населили сада се зову Лужички Срби. И замисли, одrekli се свега, и своје вере и својих обичаја и свог језика. А шта је народ без језика и без своје речи. Ништа! Нико и ништа! То је горе него кад човек остане без руке, јер језик допире даље од руке, даље и од мача и од руке. Ти наши германски или Лужички Срби постали су сада већи Германи од оних правих. Само, каже, да нисмо Срби... да се зна да нисмо више Срби и да са вама осталима немамо ништа! И готово! Сада су потпуно заборавили своје обичаје... своју браћу и свој језик... а шта је народ без свог језика. Задржали су само један део свог имена као да су још Срби, али додали још једно име... сад су Лужички Срби... Само, каже, да се разликујемо од вас који сте отишли на Југ... са вама ништа више нећемо имати! Сад смо Германи и квит! Шта нам можете! И вама би било боље да сте дошли са нама на запад и одмах постали Германи као и ми. Ионако ћемо вас све потаманити кад-тад. Нема вам спаса доле на југу. Само да знате шта вас чека. Не можемо, каже, заборавити неправду коју сте нам нанели приликом задње поделе плена док смо још били заједно... То нам је био последњи заједнички поход на аварске области и насеља иза Карпата. А увек смо говорили - ми смо сви Срби и браћа иако само били подељени на 12 племена, као и Израелци. Увек смо ми били слични Израелцима, јер смо у прадавна времена живели у близини њих и много смо тога научили од њих. Од њих само научили и да идемо у збегове често као и они чим нас нападне јачи непријатељ. Тако говори прича која се преноси са колена на колена. Ето, да знаш, Ана, и нас Срба је било 12 племена као и Израелца и то једно српско племе што се наљутило због поделе плена отишло је на Запад и нестали су у германском мору као што је нестало и једно израелско племе, Јудино племе... Ето Ана, тако и ми имамо своје

изгубљено племе као и Јевреји, то је наше дванаесто, изгубљено племе, то је наше Јудино племе. Е, Боже, зашто се све Срби љуте и свађају, због неке поделе опљачканог плена. Ето, Ана, таква је прича остала и она се преноси са колена на колена, а шта се стварно догодило и зашто су се наљутили тешко је сада знати кад није записано, тад нико није ни знао писати. Ипак, оно што је сигурно је то да неко није толико пута ишао у збегове и сеобе као ми и Јевреји. То нам је до сада била судбина, јер смо мали народи па се не можемо одупријети јачем, а нећемо да трпимо зулум. Само се питам ако нам је то судбина хоћемо ли и у будућности ићи у збегове и сеобе. Ваљда нећемо...можда ћемо се моћи бранити од нападача.

-И ти наши Срби-Германи постали су гори него прави Германи. Ко ће све знати какве невоље ће нам чинити у будућности ти новопечени Германи заједно са правим Германима. Ето, тако нешто могу урадити само Срби! Издати свој род и одрећи се свога рода, па то је највећа срамота и грех. Можда ће тога бити и касније у животу нашег народа и још веће се издаје и неверства чинити, ко зна, све се може догодити. Још их овде код нас има који притајено желе, не смејуу отворено да се преобрате у католицизам или чак и у богумиле. Такви би били способни да се преобрате у било коју веру, чак и у агарјанску или мухамеданску, само да извуку неку корист за себе ако би ти Агарјани некад дошли на ове просторе. Е то би тек била велика издаја ако би се то догодило. Одрећи се свега свога... погазити родитљски завет... Има нас свукуд по свету... И сада долазе понеки од њих, тих новопечених Германа који су нашег порекла, овде у ове крајеве и раде за праве Германе као рудари... врло вешти и умни мајстори за све, али шта вреди кад више нису Срби... не знају ниједну нашу реч... утопили се у германском мору... ето, какав смо ми народ. Народ који заборави своје обичаје и свој језик и није више народ. Он је неко други. И не само то: ти наши бивши Срби су сада већи Германи од правих Германа. То само могу Срби! Имам некакав гадан предосећај да ће нам ти прави Германи доћи главе... стално кажу говоре... на Исток.... на Исток...Drang nach Osten...Drang nach Osten.....Само продор на исток... тамо је наш животни простор...тамо је наш Lebensraum....тамо је наш Lebensraum и готово... дере се из свег гласа Барбароса..... само продор на Исток.... побацајмо све Словене у море, али прво Србе... све их побацајмо у море... то је наш животни простор, кажу Германи. Срби нам увек сметају... налазе се управо на нашем путу за Исток, нашем продору на Исток... побацајмо их у море... сметају нам... Германски владар Барбароса већ је исукао мач и држећи га високо јури на коњу и води германске одреде вичући из свег гласа...на Исток, на Исток....јуриш, браћо Германи ...само на Исток ...то је наш животни простор. Учинимо продор на Исток...Drang nach Osten...Drang nach Osten ...Само продор на исток...То је наш животни простор...то је наш Lebensraum...то је наш Lebensraum и готово.. Побацимо све Словене у море, али прво Србе, они се увек нешто буне... Сад или никад... заузети цели Исток.... зар онолико баварско пиво и вино попити, а ништа не заузети... Имамо и благослов римског папе да то урадимо. Да прво опљачкамо, а онда све попалимо. Све православне земље спалити, целу Србију и Византију, посебно православни Цариград.

-Ти Германи...! Имам гадан осећај! Починиће неко велико зло, настави Немања..., Кад само помислим на њих... Ено их њихов владар Барбароса води према Константинопољу... Барбароса води своје одреде крсташа долином Дунава и спушта се постепено према југу, према нама.... За дан-два ће долином Мораве стићи и до Ниша. Идем, каже Барбароса, са својим одредима крсташима да ослободим Христов гроб од Сарацена... Римски папа, каже Барбароса, све ово зна, и он ми је овај војни поход и одобрио и благословио... Папа ми даје благослов и каже: жари и пали, Барбаросо, по Србији и Византији колико год желиш и све опљачкај и донеси нама овамо на Запад, али, каже, немој никоме рећи да сам ти ја, римски папа, то одобрио, већ кажи да идеш на Јерусалим да ослободиш Христов гроб... То само нека ти, каже, буде изговор како би могао да све опљачкаш и попалиш по Србији и Византији. Сво злато светих храмова и палата из православног Цариграда донеси нама овамо на Запад да га заједнички поделимо...

Нипошто и никоме немој рећи да сам ти ја, римски папа, рекао да плъчкаш, већ само кажи да сам ти ја, римски папа, одобрио и дао благослов да са својом војном ослободиш Христов гроб и Јерусалим од неверника, Сарацена. А ти, ваљда, нећеш, каже, заборавити шта сам ти ја, римски папа, стварно рекао... Треба да плъчкаш и покораваш целу Србију и целу Византију, а не да ослобађаш Јерусалим од Сарацена. А кад све оплъчкаш и попалиш по Србији и Византији, ти се, каже, Барбаросо, врати назад. Јерусалим оставимо за касније, а и шта ће нам Јерусалим... он је већ оплъчкан од Сарацена... Зато оплъчкајмо Консантинопл! Он је далеко богатији... Константинопол је престоница православне Византије... РOMEјског царства... Православног Истока.... Њега досада нико није оплъчкао... Оплъчкајмо га ми први... у плъчки је важно бити први.

-Немој, Барбаросо, каже римски папа, заборавити ни ово: да обавезно на путу према Константинопољу прво оплъчкаш, па тек онда спалиш све српске цркве и манастире кад будеш пролазио кроз њихову земљу. Србе треба добро казнити, мој Барбаросо, јер су се дрско определили за источно православље и придружили се Константинопољу и Византији, и тако коначно одбацили наш Рим и нас Латине. А замисли шта смо им ми све нудили, чак и самосталну државу, наравно, то је била само наша варка, само да прихвате наш Рим и католицизам! Али не... они нам дрско окрећу леђа и придружују се источном православљу. Зато их, Барбаросо, треба добро казнити, и то ти ја, римски папа, наређујем и нећеш сносити никакву црквену клетву за то. Већ ти је унапред све опроштено и никакав грех нећеш за то носити нити имати. Само пали и жари по Србији... или по Рашкој земљи Расцији, како они воле понекад да је зову. Али прво све оплъчкај... Добро пази шта ти кажем... Србију треба стално кажњавати и научити је памети да има посла са јачима и да се мора придружити нашем католицизму. Прво оплъчкај све те њихове православне цркве и манастире, и донеси то нама Латинима овамо у наш Рим и нашу Венецију. Њихове цркве и манастири и јесу познати по томе што имају много вредних икона опточених златом и сребром, много великих сасуда које су напуњене златницима и сребрењацима и много других златних и сребрених предмета које су добили на поклон од православних владара Истока. Поред манастирских ризница, оплъчкајте и манастирске подруме који су пуни разноврсних залиха хране: много венаца белог и црног лука, безброј венаца сувих смокава и шљива, пуно врећа пшеничног и јечменог брашна, као и најквалитетнијих ораха, на десетине крчага пуних медовине, безбројне бачве са вином... Само немојте дирати ону њихову љуту шљивовицу. Скоро су то изумили и нико не зна ни како ни зашто! Кажу да је то је неки њихов ђаволски напитака, и најбоље је да га не дирамо, јер то и није за нас. Добро пази, Барбаросо, прво све то оплъчкај, па онда спали све српске земље и све српске цркве и манастире. Побиј и сажежи све тако да не остане никаквих трагова од тих Србаља, тако да се никад неће ни знати да су ту и живели некакви Срби. Само наш Рим је вечан, и то треба да буду вечно римске земље, а Србима треба затрти сваки траг и семе у корену. Само тако учини, Барбаросо, и сваки ти је грех унапред опроштен, унапред ти искупљење дајем, Барбаросо, поносни царе и витеже наш. Нећеш више носити никакву црквену клетву због неких наших свађа у прошлости. Тако ти ја, римски папа, кажем. Све то ти можеш лако урадити, јер водиш војну са више од сто хиљада ратника у којој су најбољи стрелци, оклопници, неколико ескадрона лаке коњице... Имаш и много стегоноша, оружара и пешака, доушника и сплеткара... Корсти се свим тим... Срби су познати по томе што се међусобно лако посвађају и потуку... Само то уради... посвађај их... обећај неким њиховим кнежевима да ћеш њима дати владарску круну и одмах ћеш у њима добити свог савезника и српског издајника... Срби су већ по томе добро познати, а биће и у будућности још и више... Све ћемо учинити да тако буде... То ти ја кажем, Барбаросо... То ти ја, римски папа, наређујем! Само јуриш на Исток... попали и оплъчкај све, све што је православно... прво Србе, јер су нам први на путу, и нека добро Срби виде ко је Рим... да се не могу тек тако играти са Римом и да виде да Рим није шала!

-Не иде Барбароса са својом огромном војском крсташа да ослободи Јерусалим и Христов гроб од Сарацена. То му је само изговор... Са својом огромном војском од стотине хиљада католичких крсташа иде да пљачка православни Исток, и то са благословом римског папе. Нико не сме да им се супротстави... Ко шта сме пијаним Германима... Кад се напију баварског вина и пива јуре као бесни... Само православни Руси кад се напију вотке могу да им се супротставе, и да их врате назад све до Рајне... Кад се руски цар Борис напије вотке, читава литру одједном на екс, какав Барбароса и његово баварско пиво и вино...! То је ништа у односу на Русе и вотку... Пијемо и ми Срби шљивовицу баш добро, али не тако добро као Руси вотку...! Не можемо ми са Русима.... Ех...! Сваког руског цара који добро пије вотку уместо цар Борис ја зовем Борис Пијани... и није важно како му је стварно име... јер код Руса сваки Борис добро пије вотку!... И какав је то цар ако не пије вотку као и сваки Рус... како и сваки Борис!... А позната је ствар да сваки Рус који се зове Борис добро пије вотку... Зато ја сваког руског цара радије зовем Борис Пијани, него Борис Велики. Германи, Угри, Млечићи, Татари и Хуни више се боје Бориса Пијаног него Бориса Великог... то је бар јасно, и не треба посебно доказивати.

-Ана, шта се то дешава... шта то би са нашим племеном и нашим српским народом?! Почели смо се делити и пре него што смо се доселили на ове просторе. Почели смо се делити и пре него што смо прешли Карпате. А тек шта смо урадили кад смо дошли овде, где смо сада, и немамо више куд, јер нас је дубоко море дочекало, а њега прегазити не можемо као што смо прегазили многе реке,... а галије немамо,... и што је још горе, ни назад не можемо, јер су нашу прапостојбину сада запосели други, јачи, прво Монголи, па Татари...Једино што смо одувек добро радили је, да се делимо и свађамо и то смо наставили још више кад смо дошли овде.. Сваки опанчар у свом селу хоће да буде удеони кнез, жупан, или чак и краљ... Недавно сам сусрео једног таквог назови сеоског кнеза... и кад сам га питао шта то он ради у свом селу и о каковј то његовој државици говори, а он ће ми ни пет ни шест већ каза...Што да не, и што то теби смета..?. Имамо све што је потребно за своју државу: територију, становништво, веру, језик...Ма није ваљда, подвикнух ја... Па која је твоја територија, а он ће мени .. Па то је она предивна висораван где се налази наше село, оивчена са три горе. Те горе су нам уједно и природна граница, како смо се одвојили од вас Срба, и зато се ми сада зовемо Горанци, а наша држава Горанка. Имамо и своју нову веру и нисмо више православни хришћани, већ богумили, То значи да смо ми Богу мили, небески народ, а не ви Срби. Нису више само Јевреји изабран Божји народ, већ и ми, јер смо Богу мили. Ми смо горски небески народ, јер врхови наших гора и планина стрше у небеса. Ви Срби сте толико далеко од небеса (мада жарко желите да будете небески народ), по својој вољи остали сте оно што сте и били, поравосалавни хришћани, али са вама немамо више ништа и квит. И она твоја црква, коју си ти изградио наред нашег села, сада наше државе, више нам не треба, каже он...Ма немој, шта ми то причаш... како не треба, и одакле богумили на сред српске православне хрићанске земље?, кажем..Нисте ваљда дошли небом, из Бугарске... кришом ноћу, као ђаволи, и спустили овде у сред хришћанске православне Србије да прогласите своју државу...Па ми смо још увек један народ и то смо увек и били, и све нам је заједничко, кажем му ја, и вера, и држава, и језик, и народ, па не може то тако преко ноћи да се заборави и нестане и да се ви претворите у нешто друго, па то смо ми сви заједнички стварали стотинама и стотинама година, и неће већина нашег народа дозволити да се то тако ради..настављам ја да говорим и даље..Па ми смо стварали ову нашу српску државу сви заједно, јер смо један народ, борећи се и губећи животе стотинама и стотинама година да би заштитили наш народ... Неће то тако лако ићи, како ти мислиш, и да сваки столар или опанчар, као што си и сам, у свом селу може прогласити своју државицу и постати жупан, или краљ. Па то нема нигде, па неће бити ни овде, и немогуће је да се такорећи преко ноћи оделите и одмах добијете и државу, и веру, и народ и језик....па није цели наш народ полудио, као што си ти и то твоје село.... Ма пусти ти, каже он мени, народ ... Народу само обећај ово или оно, само нека

буде нешто ново и он трчи за тобом као луд...и народ те следи само ако се то све добро припреми. Али прво да се нешто разјаснимо, ја жупане са тобом разговарам на твом Српском језику, само зато што ти још не знаш наш Горски језик, а твој Српски ја знам, јер ми је то био матерњи језик до пре пола године, док нисам изумио овај свој нови Горски језик. Погледај шта смо све постигли, мој Горски народ и ја, за кратко време, за само неколико месеци припреме и рада, имамо све што је потребно за своју државу. За сада је најважније да имамо своју територију: једно село на висоравни оивчено трима горама, које су нам и природне границе и по којима се зовемо Горанци\*, а наша држава Горанка, и са вама осталим Србима немамо више ништа, и квит. Имамо и своју нову веру коју смо такође створили за мање од месец дана. И шта хоћеш више? Сад више нисмо Срби, већ Горанци, имамо и своју државу која се зове Горанка, а језик ће нам се звати Горски а не Брђански како су неки наши у почетку предлагали, али на томе још радимо...Како то да већ имате и нови језик? повиках ја... Шта ће вам то код оваквог нашег лепог српског језика којим говоримо и ја и ти, и којим су говорили и наши преци од када постојимо и од када знамо за себе. Овај наш српски језик је толико леп, леп као лепа песма, па га и други народи желе да науче, и многи су га већ научили и разумеју га, а ти би једини да га се одрекнеш рђо једна хрђава? Па није случајно настала ова изрека: *Говори српски па да те цео свет разуме*- велим му ја... Већ га знају и Бугари, и Грци, и Руси и Пољаци, јер је леп, разумљив и лак за учење, као песама...Е у томе и јесте проблем... каже он мени и настави...Ти жупане користиш свој српски језик (који је био и мој све доскора, али више није) како би покушао да доминираш целим овим простором од северних халдних до топлих јужних мора, од Балтика до Јадрана, али нећеш успети, јер ми, и мали и велики народи, то нећемо дозволити. И Германи и Франци, и Латини, и Угари и Бугари сви ће бити против вас и на нашој страни. Па кад нам се још придруже и Турци-Селџуци...њихове хорде већ надиру из азијских степа, и већ робе и пале и сеју страх на источним гранцама Византије, нигде вас Срба неће бити. Дакле, и Турци ће бити на нашој страни и нема вам спаса, већ бегајте куд знате док још имате времена. Доста је тога било... па ми Срби ово, па ми Срби оно...ми Срби имамо све најбоље и најлепше, и језик и државу и народ и ракију. То се више не може трпети и зато ми мали народи и стварамо своје власите језике и своје властите државе. Ти се жупане буниш што ми Горанци имамо сопствену државу и свој народ, и свој језик, али ти још не знаш шта је наш крајњи циљ и куда све ово води. Тек тад би зинуо од чуда, каже он мени и настави- Крајњи мој и наш циљ је да држава буде све мања за разлику од тебе који желиш да држава, мислим српска држава, буде све већа. Мој крајњи циљ је да сваки човек има своју државу и има свој језик, да свки човек буде држава сам за себе. То би било и најхуманије, јер тек тад би се могао развити у свестрану, независну, самопоуздану, самоуправну, равноправну и слободну личност. То значи, да кад год би тај човек хтео да ужива у миру и ни од кога узнемираван, он једноставно затвори границе своје државе, тј. повуче се у себе и више га не интересује ша се догађа ван његових државних граница, тј. ван његова интегритета. Тада нико не сме угрожавати територијални интегитет његове дражаве, тј. интегритет његове личности. Довољно је само да нико не прети његовом интегритету, његовој држави и њеним границама. Ако случајно под хитно искрсну неки међудржавни послови, тј. да разговара са неком другом особом, тј. државником и његовом државом, онда он те своје државничке послеве обави сам са собом, само што тада води дијалог сам са собом и на неком страном језику, тј. језику оног другог државника, како би то све деловало званичније. Да свако има своју државу је и најхуманији вид друштвеног уређења, јер се дручије не може решити питање поштовања индивидуалних и друштвених разлика, што је најуже повезано и са питањима слободе и равноправности.

\*Горски језик и Горанци или Горски народ који се спомињу у овом роману су потпуно измишљени и немају никакве везе са било којим народом на овим просторима, па ни са Горанцима који стварно постоје у данашњој Србији или било гдје. Такође, и свака сличност са неким другим савременим догађајима је потпуно случајна.



-А ти жупане, каже он мени, не поштујеш не само појединца, већ ни читаве народе, и шаљеш своје људе на све четири стране света да прелазе границе других држава како год хоће, и кад год хоће. Сад вас због тога неће ни оне државе у којима живи и ваш народ и то у великом броју, јер не поштујеш њихову самосталност и интегритет. Мора да су вам Албанци подметнули опијум, или неки други опијат, можда чак и неку другу јачу дрогу, као хашиш, па лутате и тумарате као омамљени, или као месечари, и прелазите границе других држава, као да оне и не постоје. Бугари се на вас жале, братко мој, а стигли сте чак и до Руса, па се и они на вас љуте и кажу: њет, њет бивша браћо Срби, ово је сада само наша земља, иако смо некад били браћа...Са Угарима или Мађаронима, који узгред казано потичу од Хуна, је још и теже, и они вам одмах запрете, довешћемо вам каже Атилу, Бича божијег...Он је свакако негде овде у близини и сахрањен у реци Тиси у златном ковчегу, али васкрснућемо га, па ви Срби гледајте куд да бегате.. Али и не морају ни да га васкрсну, довољно је да вам запевају песму: *Црн и мрачан ко могила, језди хунски цар Атила, Бич божији страшна сила, то је хунски цар Атиала...* Да само знате колико сте грешни и да ће вас Бич божији казнити због тога. А кад дођете у Лепу чисту, одмах испадне некаква кавга око тога ко ће да чува границе Крајине..и чије је море од Скадра до Задара...па се онда посвађате и покољете. Недуго потом дођу међународни помирителџи, и измире вас, узимајући вам све око чега сте се свађали и клали. Шта ће вам то, кажу вам они, боље је за вас да то припадне нама, јер ви би се око тога и даље тукли и свађали. А ви зараћене стране, под утицајем страних измиритеља, почнете се извињавати једна другој, па се грлите и љубите и грцајући у сузама кажете да сте браћа и да то никад не смете заборавити да сте браћа...и заклињете се....никад више....па ми смо најрођенија славенска браћа, ...добра саосећајна славенска душа....никад више... понављате грцајући у сузама. Али недуго после тога, ви опет започњете безазлене расправе које мало-помало постану и озбиљне свађе, па туче,..и Јово наново око тога ко је први дошао на ове просторе и чији је народ најстарији... и коме припад ова света земља....и свако за себе почне да тврди како је најстарији и како је овде био и пре доласка Славена....па и да нисте Славени, већ Дардани, Трибали, Дачани или Трачани, Сармати ...и да сте ту одувек и били ту где сте сада... и поново почну туче и покољи, и поново долазе страни измиритељи... и поново вам узму све што имате... и поново вас мире...и ви се поново грлите, љубите и заклињете....никад више ...па ми смо културан народ...никад више...и тако у круг. Међу вама нема више мира и стално прогоните и нападате једни друге. То међународни измиритељи једва чекају, да вас поново добро опљачкају..и да вам продају своје нановије оружје и да га тако испробају прво на вама. Тако у Лијпој чистој вам сада кажу да им и не требате више за чување Крајине, имамо, кажу они, сада своју војску, своју гарду, наш војник са нашим копљем на рамену, са нашим штитом на грудима и са нашом лисницом пуном куна у џепу...Не треба им ни ваш динар више, кажу они. Видите, жупане, да сте са сваким у завади, па онда кажете да је то светска завера, Ватикан, папа, Германи, Бугари, Угари, Лтани.....Како то свак против вас,....глобална завера,....глобализација,...само кукате и плашите друге мале народе, како ћете ви мали народи нестати, јер ће велике државе појести мале државе као велике рибе мале рибе, и да ће тако нестати малих народа, њихових језика и њихове културе и историје.

-Немој жупане, каже он мени, бити увек у неком страху и неповерењу према другим народима, поготово не према нама који смо се тек скоро одвојили од вас, и створили своју властиту државу и свој властити језик, покуша он да ме омекша, па настави даље. Боље је, каже ми он, да нам помогнете у изградњи наше младе државе, па да у нама имате пријатеља, а не да нам оспоравати и језик, и веру, и државу и народ, па онда морамо бити непријатељи. Па зар је ово много што тражимо од вас. Размисли мало, Буди савремен и напредан. Сад је време мањина и мањине владају већином. Пустите оне луде и заостале Грке који су измислили демократију где већина треба да влада над мањином. Какав њихов Хомер, Сократ, Аристотел, Хераклит, Демокрит,Александар, Перикле и

његова демократија..Какве ћемо ми имати песнике, умове, филозофе и војсковође, само ако нас подржите да учврстимо своју младу државу, па да онда постанемо пријатељи. Ми нећемо радити као они заостали Грци, као онај њихов Перикле. Већ смо у нашем уставу записали да мањина влада већином, и кад год се неко пожели одвојити да му се одмах и даје то право... Помози нам жупане да учврстимо своју младу државу, свој језик и своју веру, посебно језик, јер он је најачи знак идентитета и посебности нашег младог народа. .

-Ма је ли то могуће, кажем му ја, да ћете имати и свој језик, и своју државу, и своју веру, и своју територију, и то такорећи преко ноћи, а многи велики народи, и велике државе, и велики краљеви, и велики цареви, су узалудно губили главе и то стотинама година, а да то нису могли створити и постићи тако брзо као ви, једно обично планинско село. ....Е,... ко им је крив, каже он, кад нису имали тако способне и мудре вође, цареви и краљеве...и да знаш ти нам ниси више велики жупан и радије ћемо се звати и Египћани, него Срби, и радије ћемо позвати њиховог фараона да нам буде владар, само да не будеш ти. Сада стварамо и свој језик, који већ зовемо Горски...и све ће то бити мој изум....Ма шта ми рече, имаћете и свој нови језик, као зачуђен рекох ја. Баш ме интересује како ћете тако на брзину створити и свој нови језик, опет казах.. А он ће сав поносан...Најједноставнији начин као се то ради, или како то ради сада већина нових народа и нових држава које настају преко ноћи и хоће одмах и на брзину да имају и свој језик, је да на брзину смисле ново име за језик који су до тада користили. И кажу, сада имамо свој језик, иако стварно имају само ново име тог њиховог језика, а све речи су остале исте као и у језику који су користили до тада. Чак понекад траже и преводиоца кад се састану са са тим народом од кога су се одвојили, да се преведе само назив њиховог новог језика, како би то све деловало званичније, каже он, јер су све друге речи остале исте..Али ми нећемо да се служимо тако јефтиним, непоштеним и приземним триковима, вели он, већ заиста хоћемо, да имамо потпуно нов и оригиналан свој језик. Ми смо нов народ и хоћемо да почнемо поштено и од почетка, да имамо све ново, нов народ, нов језик, нова вера, нова држава, ...да, да...да имамо одмах и своју веру и свој језик, а не да крадемо туђи...И код нас од почетка важи правило, *Туђе нећемо, своје не дамо*. Тако ти је то сада код нас, мој жупане. Да, да, потпуно нови језик, наш Горски језик, потпуно нов језик...Нисмо ми хтели да то буде Угарски, Бугарски, Шиптарски, Латински или Грчки, а поготово не Српски, већ наш нови Горски језик...Ма није ваљда, да ће се тај ваш Горски језик потпуно разликовати и од нашег Српског језика, рекох ја...Хоће, што да не, што се томе чудиш..? То је мој изум...Нико на свету још није овако нешто изумио, и по томе ја сам геније и највећ учењак икада рођен, али о томе ћемо касније. Могао бих да продајем овај свој изум и другима и да се обогатим...и да створим толико језика да свако село може да има свој језик, ако хоће своју државу. А што да неће, ко то неће да има своју државу, а да би имао државу мораш имати и свој језик. То је тај мој изум, чим започнеш стварати нови језик, ти уствари започињеш и стварање нове државе, своје државе...Ето то је тај трик, док се други досете шта желимо и шта припремамо, ми већ имамо све, већ смо створили и своју државу, и свој језик и свој народ... Ја бих могао да постнем најбогатији човек на свету, ако будем имао времена да продајем овај свој изум о томе како се стварају нове државе, нови језици, нови народи...ко то данас не би желио знати. ..? .И не само то, ја могу да створим толико нових језика колико има и људи на Земљи, а то занчи да може да настане и толико држава, или боље речено да сваки човек може имати своју државу само за себе, једноставно се затвори у себе, повуче се у себе, и његову границу не можеш никако прећи и завирити му у државу, јер је најважнији услов да имаш државу је да имаш свој језик. Границе његове државе су затворене за тебе, и ту је све јасно, и нема шта да се дода. Његова је ствар кад ће отворити своје границе, изаћи из себе и кад ће почети да говори са тобом, или са неким другим. Ето то је наш крајњи циљ, да сваки човек буде држава сам за себе јер ће свако имати свој посебан језик. Језик је чак важнији него територија на земљи, јер многи од нас ће у будућности моћи живети и на небесима, поготово ми као небески народ, јер сада имамо

нашу државу, која је од свих држава најближа небесима, јер се налази на самим планинским висовима и горама које деру у небо, додирују небо и ту се границе између Бога и човека примичу, и зато ми већ јесмо постали небески народ, а ви Срби не. Зато смо ми Горанци одмах испевали и химну нашој независној држави, на нашем горском језику, у славу наше шумске или друкчије речено, горске слободе и нове богумилске вере. Погледај како је лепа. Чуј бар само први стих и то по оној првој лакшој варијанти нашег горског језика: *По шумама и горама наше земље поношене иду чете богумила веру борбом проносе*. И овде имамо другу варијанту овог стиха (за све ми имамо по две варијанте) која гласи овако: *По шумама и горама наше земље поношене иду чете богумила славу Бога проносе*....мислим да је ова друга варијанта мало боља, јер се не спомиње реч *борба* и нека Бог и сви други виде да смо ми мирољубив народ и да *служимо и славимо Бога*. Е сада, велики жупане, и сам можеш видети колико је велико и генијално ово моје отркиће, о томе како се стварају нови језици, нове државе и нови народи. ..Ма шта ми то причаш, кажем му ја, не верујући својим ушима шта чујем од њега...Значи, сваки човек ће у будућности имати своју државу и свој језик,... па онда ће настати тотална забуна и збрка и нико никога неће више моћи разумети,... па ће бити као у оној библијској причи о кули вавилонској...Једино решење да не дође до такве забуне и збрке је да има неколико стотина пута више преводилаца, него језика а то је колико има и људи на земљи,...онда ће зналци и преводиоци језика бити најуносније занимање на свету,...ако сваки човек има свој језик, онда ће свако морати имати за свој језик најмање по неколико преводилаца, десетине па и стотине преводилаца и зналаца језика, ако се жели рзаговор само са својим народом, или, чак, само са својом породицом, па то што чујем од тебе опанчару је стварно да човек полуди. То о чему ти говориш превазилази људски ум па како да не полудим од тога.....Ех, ти велики жупане Србије, како не видиш да је сада друго време и да је сада основни принцип учење, како не видиш да се човек мења и усавршава учењем? ....Треба развити способности учења,... како ће неко познавати и знати толике језике без учења....Наш Горски народ је надоградио и онај најважнији принцип из Библије да је човек осуђен да буде слободан, да има слободу избора, али и одговорност за свој избор и своја поступања, и своја дела,.....али ми Горанци, наш Горски народ смо још надоградили и допунили тај божији принцип, а то ником није пошло за руком већ пет хиљаде година. Ми, наш Горски народ каже да смо сави, сваки човек је данас осуђен не само да буде доживотно слободан, већ и на доживотно учење. Зар Хераклит, тај велики грчки филозоф, није казао *Све тече, све се мења*, дакле морају се учити нове ствари које доводе до напретка човечанства. То је перманентно, или доживотно учење како нас време не би прегазило. Дакле, велики жупане, ми смо осуђени не само да будемо слободни, већ и да доживотно учимо и стварамо нова знања, нове изуме, нове језике...да предвиђамо будућност....Јер, кад ја стварам нове језике, ја мислим и на будућност, и да има што више посла, и да људи не буду незапослени, и да се више посвете учењу језика и духовном уздизању, а не само да чувају овце и да ратују, то је сада прошлост и ваљда је вријеме да се извучемо из тога. Ово је сада вечни и свеколики принцип васељене..*Све тече, све се мења*....стварају се нови народи,...нове државе,...нови језици...По овој мојој генијалној идеји, ја ћу бити вечно слављен и памћен, јер читав људски род ће бити први пут запослен, и први пут нико неће бити без посла,...свако ће имати некакав посао, јер ће бити на стотине и хиљаде нових језика па ће бити потребно на стотине и стотине хиљада пута више преводилаца, него колико има људи на земљи.... Реци ми молим те, велики жупане, ко то не жели имати свој властити језик ако има имало поштовања за себе, да развија самопоштовање и да буде равноправна и самоуправна, слободна и независна личност. Па видиш ли ти, велики српски жупане, колико је велик овај мој генјални изум, јер ја не стварам само нове језике, нове државе, и нове народе, већ и нове личности и нове послове. Како, ти жупане, не видиш да је ово што сам ја измислио најгенијалнији изум свих времена, јер тако отворено, сликовито и једноставно говори о томе, како се стварају нови народи, нове државе, нови језици, нова

занимања, нови послови,...све ново. Зар има хуманијег изума од тога да се трајно реши питање незаопслености. Што више нових језика, нових народа, нових држава, то ће бити потребно и више изасланика, посланика, жупана, царева, краљева, кнезова, преводилаца, штампара, куvara, гувернанти, састанака, дискусија, усагалашавања, и опет истичем, нарочито преводилаца. А ти само упро..ја па ја...па ми Срби ово, па ми Срби оно, ми Срби најстарији, па ми Срби најбројнији, ...па Срби све и свуда, па било куда Срби свуда. Па не може то тако. Стани мало ,...погледај и друге,... ма ја ћу за неколике године написати и нову историју у којој ћемо ми Горанци бити најстрији народ на свету, од кога су постали сви други народи, па и ви Срби. И тако ће остати записано у историји за веке векова, јер ти жупане, треба да занш да историја и није оно што се заиста догодило, већ оно што је записно. И сада да знаш, жупане, и ово: ја не изучавам историју, ја је правим, као што ју је правео и Цезар. И још и ово, ја не трагам за истином, ја је правим...Схваташ ли ти, жупане, како је страшно ово моје откриће, и колико је оно, и какве ће све посљедице имати. Овим својим изумом ја сам све то решио, и стварање нових језика, и стварање нових држава, и стварање нових народа, и стварање и писање нове историје... и што је још важније, стварање нових радни места, сви људи ће бити запослени, и имати могућности да се свако развије у свестграну, слободну, хуману и самоуправну личност. Замисли, нико без посла, питање незапслености биће решено трајно и вечно док постоји земља, док не дође крај света и судњи дан, а онда ћемо почети све испочетка, и Јово наново..то ти је вечни круг,...вечно кретање....Дакле, овај мој изум како се стварајуу нови језици, и нове државе, и нови народи, је вечан и довео је и до другог, још важнијег изума, а то је како да сви будемо запослени.....И да ти кажем, већ сам разрадио начело, како од једног језика може настати на десетине, на стотине, па и хиљаде нових језика,...толико комбинација је могуће само са тридесетак слова....Па, можеш ли ми навести бар један, или два примера како ти то радиш, па да се и ја у то уверим, кажем ја њему... -Нећу ја теби да одајем моју тајну, каже он, али могу да ти објасним бар у начелу, рече и настави... Ево, узмимо на пример само једну вашу српску реч, која је била и наша све доскора, јер смо и ми били Срби све доскора, али више то нећемо то да будемо, и квит... па да видиш како ми створимо од ње на десетине наших нових речи, овако: ...Некад испред те речи додамо само једно ново слово и добијемо нову нашу реч, некад неко друго слова додамо на крају те исте речи и опет добијемо нову, сада нашу реч, трећи пут, ми то слово можемо убацили у средину те исте речи и опет добијемо нову реч, сада нашу реч ,. ..ето тако...Након овога можемо променити то начело, па не додајемо нова слова испред, у средину, или на крају речи, већ једноставно променимо неко слово у речи и уместо њега ставимо друго слово, и тако се број комбинација и прављења нових речи повећава до бесакараја,...ето, каже он, како је генијалано ово моје откриће и како то да могу створити толико језика колико има и људи на земљи, или звезда на небу. Али за сад нећемо ићи тако далеко, јер се не може тако брзо обезбедити и толико преводилаца..и за сада смо све снаге упрегли на стварање нашег Горског језика...И кажеш, велим му ја, да је тај ваш горски језик потпуно нов....Да, да потпуно нов,..што се чудиш?,...е, мој жупане, ти као да живиш у прошлости,...све се мења,...то је вечно правило. Створили смо нов наш Горски језик, потпуно нов, чак имамо и неколико варијанти нашег Горског језика, и то нема ниједан други језик на свету, осим нашег горског језика, и по томе смо јединствени ....Ма немој ми рећи, већ имате и више варијанти свог горског језика, као чудим се и двим се ја....Да, свакако....имамо ону прву лакшу варијанту, коју може свладати свако, јер смо ту само променили име Српског језика, а све друго и свака реч је остала иста, тако да уместо Српски, сад се зове Горски језик, а све друго је остало исто од речи до речи...то је за оне који су лењи и којима мало слабије иду језици и учење им баш не иде од руке, а хоће на брзину да га науче..Е,... ту, видиш, није баш све поштено и испаде као некакав трик,...зато ћемо ово дозволити само један прелазни период, неколике године,...мораћемо им одредити прецизно и рок, колико најдуже овај прелазни период може да траје. Али за оне који хоће да буду поштени и уложе

труд и науче свој потпуно нови језик од почетка, ствар је мало тежа, али и поштенија....Невероватно, повиках ја, имате и више варијанти тог вашег горског језика. Чини ми се да то ни један други језик нема. Баш мудро, прву варијату сам и ја одмах научио и заиста је лако, остало је све исто као у нашем Српском језику, само је назив језика сада Горски, а не Српски, је ли тако?..Тако је, каже он... А можеш ли ти мени навести бар неколика примера за ту другу варијату вашег Горског језика, кажем му ја...Како да не, једва дочека он, ... и ову другу тежу варијанту ти би, каже он мени, могао лако научит ако се само мало потрудиш. Ма је ли то могуће, да могу брзо научити тај ваш нови горски језик, чак и ту другу тежу варијанту,..па дај, покажи ми то на неколка примера, да се сам уверим у то,....на пример, како се на том вашем новом Горском језику, по тој вашој другој тежој варијати каже *човек*.....Ништа лакше, каже он, само ту сада код ове ваше српске речи *човек*, имамо две подваријанте, друге теже варијате нашег Горског језика. Обе су варијанте равноправне за сада, док се друкчије не договоримо. Према једној, тј. првој варијанти друге теже варијанте нашег горског језика, у вашу реч *човек* додали смо још једно слово, слово *ј*, негде у средину те ваше речи, и то је сада наша реч, нашег горског језика, и гласи *човјек*. А по другој варијати ове теже друге варијанте, ми смо опет додали једно ново слово, и то је слово *и*, у вашу српску реч *човек*, али смо и избацили једно слово, и то слово *е* и сада, опет, имамо нашу нову реч, нашег горског језика, која гласи *човик*, са истим значењем као и она прва реч *човјек*. Одмах да кажем да нема велик број речи у нашем Горском језику са оваквим дуплим изговором, каза ми он и настави, то имају само оне речи где се нисмо могли још договорити, и обје су варијанте у употреби, док се коначно не договоримо и усагаласимо. Није то неки велики проблем за нас, па не можемо одмах на почетку и преко ноћи решити све проблеме, решити сваку ситницу, и нека нешто буде и ствар даље дискусије и усаглашавања. Оно што је најважније, је то, да смо се договорили и усагласили око стварања и назива наше државе Горанке, стварања и назива нашег Горанског, или Горског народа, и стварања и назива нашег новог Горског језика. Ма није ваљда, да то тако лако иде, да је то тако једноставно, чудим се ја, ...како се нико други није сетио да то уради већ једино ти...? .Ма то је да човек полуди, чим ми Срби свладамо једну варијанту тог вашег Горског језика, ви одмах из рукава вадите другу и доводите нас до забуне, до лудила и тако вас никад стићи нећемо...Е мој жупане, ово је ново време и све тече, све се мења, мора се стално учити. Тако ти је то данас. Важно је да се може научити, јер је једноставно, па зато и генијално. Па све велике ствари и велика открића и изуми и јесу једноставна, али треба то увидети, треба имати мозак, кефало, па зато обични људи као ти, и кажу,...па како се тога ја нисм сетио,... али Бог је дао само нама неколицини ту моћ и зато се и каже да смо ми богато рођени, или боље речено Богом изабрани да предводимо и унапређујемо људски род, да стварамо нове језике, нове народе и нове државе, нова радна места., да стално учимо и терамо друге да уче.. Само је Александру Македнском дао Бог моћ и кефало да зна како одвезати Гордијев човор, нико до њега то није успео,....а после су се сви питали и говорили,....па како се ја тога нисам сетио,...па, то је тако било лако, очигледно и једноставно,....да..да ...лако и једноставно за Александра Македоског, али не за све друге...Добро кажеш, рекох му ја, како би га даље увукао у расправу, да ми несвено и у заносу свога успеха открије још нека његова генијална начела у стварању нових држава, нових народа и нових језика, па му казах: А како би ти онда на вашем горском језику казао *рђав човек*. Ништа лакше каза он, не досећајући се шта желим да изведем, већ у заносу опет настави... Ту у тој твојој првој српско речи *рђав* само додамо једно ново слово, слово *х* испред ваше речи *рђав* и добије се чисто горска реч *хрђав*, и ту смо се одмах усагласили, јер немамо двије варијанте као код оне ваше речи човек: *човјек-човик*. Дакле, на нашем Горском језику ми кажемо *хрђав човјек* или *хрђав човик*. Драга моја кнегињо, тад више нисам издржао и прекипело ми је од тих његових варијанти, излудио ме је са њима, па кад сам дрекнуо на њега говорећи... Мало морген, мангупе један, не може то ићи тако, излудио си ме са тим својим варијатама.

Ја тек свладам једну, а ти из рукава одмах вадиш другу. Ма, ти не можеш бити ни рђави човек, ни хрђав човјек, ни хрђав човик, већ ти можеш бити само рђави мајмун, хрђави мајмуне, као што смо и сви ми, који учествујемо у тој општој глупости, у овом општем лудилу. Излудио си ме са тим својим варијантама и подваријантама тог вашег шумско-горског језика. Као да је толико важно да ли је рђав или хрђав,...лош човек и готово, шта има ту да се измишља и филозофира. Кад је видео како сам љут, стаде да бежи, а ја још поче ударати ногама о земљу, и у месту, како би он помислио да трчим за њим и да га јурим, а у ствари сам се само у себи смејао његовој довитљивости, упорности и посвећености својој ствари и своме изуму о томе како се стварају нови језици, нове државе и нови народи...Каква упорност, па ти наши Срби - Горанци су нешто слично као и они наши Срби-Германи, или како се сада зову Лужички Срби, који су се од нас одвојили још пре седам векова и кренули на запад, и удружили се са Германима, и сада више нису чисто Срби, већ су као Лужички Срби који су заборавили и наш језик. Ето, драга кнегиња, сада бар знамо да од нас потичу сви народи на свету, и да смо ми Срби најстарији, па нека и нестанемо..Погледај само, колико нових народа и нових језика је од нас постало, и то за кратко време. Ми ћемо делећи се нестати само привидно, јер ће остати наша крв у венама тих нових народа, а они тога неће бити ни свесни, мислиће да су неко други. Нек смо решили бар једн проблем, сад се бар зна ко је најстарији народ на свету и од кога су настали сви други народи и сви други језици. Остаће наша крв у свим народима света, јел тако Ана. Докле ће само ови Срби-Горанци догурати кад оволики елан имају у почетку, и како су само сви јединствени. Догураће даље и од Срба-Германа или Лужичких Срба како се сада зову, превазићи ће све. Ваљда је то тако код сваког, кад се почиње нешто ново и изазовно, а касније кад се то постигне, тај елан се постепено смањује и губи. Али све то остаје да се види. Ми већ стотинама година водимо борбу да имамо јединствену државу, и није ишло лако,...ма моја рођена браћа ударају на ово што сам до сада створио, да све приграбе себи и да расту, и да из зависти све униште. Размишљам, да им све ово предам, мојој старијој браћи Страцимиру и Мирославу, боље је и то, него да борбом за власт све достигнуто поново буде доведено у питање... да буде све уништено, ...јел тако Ана, окрену се велики жупан тражећи њено одобравање.

-Ма није тако, први пут се укључи у жупанов монолог кнегиња Ана и настави.- То за језике и народе ја не знам, али за твоју старију браћу и за власт, знам. -Не могу ти они узети власт. Оно што од неба долази не може се на силу узети. Тебе је Бог за то одабрао и зато се и народ определио за тебе, а не за њих. Тебе је и Бог и народ изабрао да будеш владар Србије, јер си је ти, уз Божију помоћ и створио, а не твоја браћа. Не може се на силу узети оно што од Бога и народа долази, и оно што је од Бога и народа теби дато, - одлучно каза кнегиња и настави- Ако би ти предао власт својој старијој браћи, све досад достигнуто у изградњи наше земље било би доведено у питање, па вероватно и изгубљено. А тек, шта би ми радиле жене твоје старије браће, моје јетрве, како би ме само понижавеле и ругале ми се, и смејале ми се у лице.

Кад велики жупан осјети колико га кнегиња Ана са жаром подржава, то га охрабри па настави. -И сама знаш, Ана, колико ли ми је само муке требало да их уразумим и мачем и огњем, да им докажем да смо браћа, и да треба да будемо заједно како би били јачи, и да може бити само један владар... и то да препусте мени да ја владам, јер ја знам најбоље како се то ради. Али ме нико у почетку није слушао. Рођена браћа ударише на мене. Желели да ме униште, ето шта!... Али Бог види све и зна Бог коме ће помоћи! Уз Божију помоћ, све сам их средио... и створио јединствену државу... Али, питам се за кога... Погледај, Ана, мало у прошлост, па ћеш најбоље видети какви смо и од кога смо потекли. Словени су били сви један народ, зато смо сви и добили заједничко име Словени... Али, погледај шта смо урадили,... поделили се на Русе, Пољаке, Словаке, Чехе, Србе, Хрвате, Словенце, Македонце. И овако разједињене и уситњене, свако може да нас напада и побеђује. Већа риба једе мању рибу. Словени су притисли простор од хладних северних, до

топлих јужних мора, од Балтика до Јадрана. Могли би бити највеће царство на земљи као јединствени, али шта вреди,... кад смо се изделили и посвађалии... Неки иду чак дотле, да кажу да и нису пореклом од Словена већ да потичу од Татара, или Печенеза... Само, каже, да се разликујемо!... Измислићемо, кажу, било шта само да не будемо више Словени и квит! Неки су чак отишли дотле да узимају татарске, германске, грчке и латинске речи у наш братски словенски језик и праве нове језике... ето ко смо и какви смо. Зато стално и говорим, да кад неко остане без свог језика и без своје речи то је горе него да је остао без своје руке, јер језик допире даље од руке,... даље и од мача и од руке. А ми, ови Јужни Словени, па то нема нигде... Како се ми можемо свађати и делити,... па то је био све један народ, Јужни Словени. А види сад! Свако село овде каже - ми смо посебан народ и треба да имамо и посебну државу, и готово ... Створили смо на десетине државица и исто толико језика. И сви за себе кажу, ми смо најстарији у Европи, имамо најстарију културу и најстарији језик. И те наше државице може кад год ко пожели да освоји и заузме. Један обичан одред Германа или Латина, може да за један дан, заузме једну по једну нашу државицу, без проблема. И ко зна колико ће тако бити... Ваљда док не нестанемо... Ма ни један њихов војник и не треба да страда... Ми се сами завадимо и поубијамо,... они само дођу на готово... Ако се некад и помиримо, Германи и Латини нас брзо посвађају... Убаце само једну жишку и плане цели овај простор... Луди Јужни Словени... И кад ми неко каже, ми и Руси! Не спомињите ми више ни Србе ни Русе... Доста ми је свега. Ко?! Руси? Не спомињите ми их више...! Само говоре њет, њет... не бојте се, браћо Срби... А воде своју бригу... Тај њихов инок украде нам дар Божији, најмлађег, најмилијег и најспособнијег сина.

Једини који су се смјели умијешати у овај жупанов гласни монолог били су кнегиња Ана и брат му Страцимир. И сама скрхана болом и тугом, Ана је морала сада да води рачуна и о здрављу великог жупана, јер је видјела да му је због туге за мезимцем сваким даном све горе и да му није добро. Било јој га је жао, гледајући га како пропада од туге за одбјеглим сином. Већ се почело причати да је велики жупан подобро помутио разумом од жалости, кад стално сам са собом разговара. Душевна криза узимала је све више маха и добро га уздрмала. Само повремено се кнегиња Ана усуђивала да се умијеша у жупанов дијалог са самим собом, и то више да га подржи и олакша му бол.

-Ти наши Руси увек су говорили да су нам браћа и да ће нам увек помагати, а види шта нам уради тај руски инок. Одведе нам, боље речено украде нам и одведе најмлађе и најдраже дете. Колико ли смо их само пута примили на наш двор и дали им поклоне и дарове. Знали су овде код нас остајати и по неколико недеља и седити за нашом трпезом од јутра до вечери.

Кнегиња не би ни ово казала да је знала шта ће је снаћи. Велики жупан се нагло окрену према њој и дрекну. -Немој да ми дираш Русе! То су наша браћа. Ја сам лоше говорио о њима, али знаш и сама да тако не мислим и сад ми је због тог још теже. Они су наша браћа. Нису нам они то урадили, сигуран сам. Не, не, Руси нам то никад не би учинили. Тај инок није био Рус, већ Бугарин или Грк - Византинац, само се претварао да је Рус јер је био византијски или бугарски шпијун. Претварао се да је Рус, како се ми не би досетили шта нам припремају, јер знају колико ми волимо Русе. Како се овога нисам раније сетио? Не, не би то нама учинили браћа Руси. Ми и Руси смо браћа, и то најрођенија, најрођенија браћа међу Словенима, и по крви по вери. Не би они могли направити такво вероломство. Ми немамо друге помоћи осим наше браће Руса. И увек ћемо их волети. Истина, они нам никад до сада нису помогли, чак ни онда кад нам је та помоћ била најпотребнија, али никад не забораве да нам кажу да нас воле. А кад они то кажу, ми просто полудимо од среће. Довољно је да њихов цар запрети малим прстом и

узвикне... Њет, њет... Србе не сме нико да дира... Свак зна шта то значи и готово! Нико не сме да нас напада и узнемирава. Сви одједном желе да нам буду пријатељи. То нам даје крила, то нам помаже да издржимо... Браћа смо и по крви и по вери, па како да их не волимо. Ваљда ће нам помоћ некад у некој далекој будућности. Кад прође неких наредних осам до десет векова, можда ће нам тада Руси бити потребнији него сад... Кад изградимо ову земљу и свете храмове по њој, ово наше Косово биће наша Света земља, наш Сион, наш Јерусалим, Други Јерусалим.

-Ово је још увек пуста и неизграђена земља, али за наредних осам до десет векова изградимо толико светих храмова да ће ово постати Света земља, наше Свето Косово, наш Сион и наш Јерусалим. Ако има Први и Други Рим, нека има и Први и Други Јерусалим. Наше Косово ће бити Други Јерусалим, наша Света земља, наш Сион. Косово је у срцу Србије! И у нашем срцу! У нашим грудима. Тад ће нам Руси више требати... да бранимо наш Сион и наш Јерусалим. Немојмо их звати за сваку ситницу, због неког безначајног инцидента на граници, или због неке крађе, већ кад на нас ударе велики, било они са Истока или са Запада, или истовремено и једни и други. Тад ће се видјети ко су Срби и Руси и каква су то браћа и колико се воле. Можда ће нам више требати у двадесетом или двадесет и првом веку него сада... Тад ћемо имати више непријатеља него сада, јер ћемо бити богата и изграђена земља и сви ће хтети да нас поробе. Наша земља је као кућа на сред пута, свако на њу удара и жели да је пороби. Било куда да разбојници и непријатељи крену ударе на нас. То ти је као кућа на раскршћу, и било ко да крене, са запада или са истока, удари на нашу кућу... и мисли да може да сврати, попали, опљачка, узме шта хоће и настави даље. Узме ти најмлађе и најмилије дете и одведе, као да је узео обичну ствар, и не питајући никог ни за шта, однесе, одведе... Али неће моћи увек тако... Сметамо многим, и онима са Истока и онима са Запада... Руси ће нам више требати кад изградимо свете храмове по угледу на оне у Јерусалиму и Цариграду, јер то онда треба бранити. Нек нам тад Руси помогну, јер ће свако тада јуришати на нас, и са Истока и са Запада, јер ће ово бити најизграђенија и најсветија земља за осам до десет векова. За наредних осам до десет векова цела Србија ће постати Света земља, а не само Косово, и моћници ће пожурити да је освоје и то удружено и са Истока и за Запада. Тад ће нам требати помоћ браће Руса, да се бранимо и одбранимо. Нико нам неће више моћи децу нашу отимати... Биће нам потребнија помоћ Руса у двадесетом веку више него сада. Тад ће јуришати сви да се дочепају наше Србије и нашег Светог Косова, јер нигде на свету неће бити толико светих храмова као овде у средишту наше државе, нашем Косову. Биће то Свето Косово у срцу Свете Србије. Косово је у срцу Србије. И у нашем срцу! За осам до десет будућних векова имамо довољно времена да то изградимо и биће то, кажем вам, наш Сион, наше Свето Косово, Други Јерусалим. Овде ће долазити на ходочашће из целе Европе, да се поклоне светим храмовима које ћемо изградити... Где ће ти душа, Ана, кад тако ружно говориш о браћи Русима... Они су највећи и најјачи народ на земљи. Жути Рујо ће владати светом. Има их највише, а и најснажнији су... Да си само видела какве вратове имају њихови ратници, кратке а дебеле, као у бика, скоро да их и немају, глава срасла са раменима. Па томе нико ништа не може, ни десет Германа не може једном Русу ништа. А Латина треба најмање сто да би оборили једног Руса. Руси су наша браћа и увек ће нам помоћи кад устреба помоћ. Па и Руси су Срби, па како неће помоћи. Је ли тако, Ана, чим су наше вере, онда су и Срби, наша крв. Само они тога нису свесни, јер је то наследно. Шта би могли бити друго него Срби, и то највећи Срби, кад ти кажем. Они нас никад неће оставити у невољи.. Сад сви хоће да буду Срби, али не могу, то могу само Руси. Лако је схватити и што нас Руси толико воле, па зато што су и они Срби. Они тога можда и нису свесни, али имају тај осећај у својој крви и тако се преноси наслеђем са поколења на поколење. Они нас воле, али ни сами не знају зашто, али воле нас, то је важно. Ми смо у прадавна времена, само се то заборавило јер тада није било писане историје као данас, живели доле негде на југу у близини Јевреја и Грка. Увек смо ми били у близини Јевреја и



Грка и зато смо тако паметни и мудри као и они. Били смо мали народи и нападали су нас велики завојевачи, Перзијанци, Римљани, Египћани и неколико пута смо морали бежати. Селили смо се и кретали према северу, јер је то био једини слободан пут, јер тада није било ни Татара, ни Угара, ни Монгола, ни Хуна, ти ће се појавити тек касније, доћи ће са истока. Тако смо неколико пута прелазили Карпате и мешали се са Словенским племенима, а највише са браћом Русима, и поново се враћали назад, али остала је наша крв у нашим потомцима, измешана са руском. Тако смо ми сада и Словени и Срби и Руси. Никако без Руса. Ми и браћа Руси смо постали једна крв, и зато нас они толико воле, братска крв иако они тога нису ни свесни. Све је то било давно, па заборављено, јер није записано. Тада нико није ни знао писати. Тада није било ни писма ни књига. Само с Русима, држимо се ми Руса. То су наша браћа и они нам никад ништа лоше неће урадити... и нису... тај инок је био бугарски или германски жбир... само се претварао да је Рус. Ана, где ће ти душа кад тако неправдно оптужујеш нашу велику браћу Русе. Никад да то чујем више од тебе.

- Бог с тобом, жупане, ти као да си мало попио - умијеша се брат му, Страцимир, желећи да заштити кнегињу Ану од његове љутње и бијеса - Ко ће знати да ли ће уопште и бити Руса и Срба за осам до десет будућих векова, или Бугара, Млечића, Грка, Германа, Мађара... Ко то зна ко ће на овим просторима бити и владати у XX или XXI веку? Ко то зна која ће и каква велика сила владати на овим просторима? Ко зна шта се налази с оне друге стране великог мора на Западу и... можда ће баш с те стране бити нападнути прво Франци и Германи, а потом и цела Европа. Водимо ми данашњу бригу. Постојале су у историји и друге царевине и други велики народи, и много већи од нас, па су опет нестали, нема их више и као да никад нису ни постојали. Мачеви којима су секли Вавилонци и Египћани су одавно отупели и поломљени. И ко су они сада? Нико и ништа! Као да их и нема. Њиховим просторима сада владају неки други... Ко то зна да ли ће бити тада, за девет или десет векова и Германа, и Латина, и Рима,...и Словена, и Руса и нас Срба. Огромни су то временски распони ...Није то осам до десет година, већ осам до десет векова.... Ко то зна? Ко зна шта се може десети и какве промене настати на овим просторима до двадесетог или двадесет и првог века? До тад могу нестати сви ови данашњи народи и појавити се неки други... они који надиру из Азије.... Вратиће се Растко, кад ти кажем, није за њега монаштво и неће издржати тежак искушенички живот. Он иде преко граница својих могућности, јер не познаје себе добро. Млад је. Младост је то и воли изазове, али кад све то проба и види да то није за њега, вратиће се... Па, ако заиста и остане монах, опет имаш још два сина, Вукана и Стефана и све своје планове можеш остварити. Ако овако наставиш, све постигнуто ће поново доћи у питање. Брат си ми, видим како и колико патиш и плашим се за твоје здравље. Пуно си се променио за ових неколико дана. Не једеш, не спаваш, растерујеш све око себе, говориш сам са собом... сви послови стоје...нико ништа не сме да ради без твог знања и без твог одобрења.

Али велики жупан је био утонуо у своје мисли и настављао даље да тјера по своме.

-Ваљда ће нам ти Руси једном помоћи, ми нећемо губити наду... довољно је да постоје и да можемо друге плашити њима, па макар нам никад и не помогли, али помоћи ће, братска је то крв, је ли тако, Ана? Ко? Руса нестати?! Никад! Ти, брате Страцимire, не знаш шта говориш. Сви могу нестати, само Руси не! Како ти то већ једном није јасно? Руси су вечан, небески народ, а уз њих и ми смо вечни. И наша имена се већ записана на небесима... И горе смо поред браће Руса и са Русима... Ко још има ту Божију милост, да буде уз Русе и са Русима? Нико и нико, осим нас, кад вам кажем. Знате ли ви колико има нас и Руса? Толико да нам се ни број не зна. Ех... да су са нама још они наши германски Срби који се сада зову Лужички Срби, колико би нас тек онда било?... Овако нас нема пуно, али са Русима нас има много...Руси могу све, само ако хоће. Руси су све и свуда. Било куда, Руси свуда. Најбројнији су, највећи су, најјачи су! Жут Рујо ће владати светом, кад вам кажем. Све могу само ако хоће...Није важно ако нам и не помогну, важно је да други мисле да ће нам помоћи и онда се неће усудити да нас дирају... Довољан ће бити

мали прст њиховог цара па да остали краљеви и цареви задрхте од страха, чак и Барбароса...а кад још чују оно Њет, њет... не дирајте Србе!... Све је готово... сви знају шта то значи...треба бити са Србима добар... и сви трче и љубе нас и стално нам говоре: што ми вас Србе волимо... Ето шта све руски цар Борис може урадити... и колико је моћан,... то је скоро и невероватно, а добро пије и вотку... галон на екс... Не само њихов цар, већ и сви Руси добро пију... вотка нам је, кажу, у крви. И ми Срби добро пијемо, само шљивовицу. Али Руси су бољи и морају бити бољи... Није вотка исто што и шљивовица. Како њихов цар пије вотку и то све на екс...па кад поведе Русе у бој...Татари се одмах уплаше и побегну... Бежимо, браћо Татари, каже њихов заповедник, Руси нас јуре као бесни, као пијани од вотке, а кад су у таквом заносу нико их не може зауставити, све битке добију... и што је још горе, никад им не можеш знати кад су пијани... то је неки њихов изум са вотком...кад су пијани онда су трезни, а кад су трезни онда су пијани...и тако ништа не можеш знати ни кад су пијани ни кад су трезни... Само ми немојте више дирати Русе, још само њих имамо као праве пријатеље. И не трба да их зовемо у помоћ за сваку ситницу, због неког малог инцидента на граници, већ кад ударе моћници или са Запада или са Истока, или истовремено са обе стране...Тада треба звати нашу велику браћу Русе... Наша земља се налази на раскршћу путева, и кад год неко крене у напад, и они са Севера, и они са Југа, и они са Запада и они са Истока прво ударе на нас Србе... То је био бугарски или византијски шпијун... само се претварао... они једини имају интереса да ослабе и разбију наш двор и нашу државу, јер они не желе јаку Србију на својим границама. Ми смо од Руса удаљени стотине дана и ноћи и они нису ништа имали са овим. Кад ти кажем Ана, то је био бугарски или грко-византијски шпијун, само се претварао да је Рус, рачунајући да ће нам тако смањити будност, знајући колико ми волимо Русе. Знају да просто полудимо од радости кад нам неко каже да нас Руси воле, као што браћа Хрвати исто тако полуде од среће кад им неко каже да их воле Латини или Германи.

-Чак је могуће да је тај инок био Латин, шпијун из Венеције или чак из Рима. Све је могуће.....само Латини се могу тако претварати и мучки радити иза леђа... Али зато ми имамо браћу Русе, велике Русе... Шта ћеш, сви мали морају имати свог великог брата. Ми се дограбили Руса, а Хрвати Латина и Германа.... Али и ови други са истока нису ништа мање опасни.... Бугари и Грци, Византијци су на нашим границама, а не Руси. Бугарска и Византија имају интереса да ослабе српски двор и српску државу, а не само Латини и Германи. И они не желе јаку Србију на својим границама. Само бити будан, бити на опрезу. Нико не жели јаку Србију на својим границама... ни Бугари, ни Угари, ни Грци, ни Латини, али шта нам могу, ми имамо Русе. Најпре ће бити да је тај инок био бугарски шпијун. Руси нам ово никад не би урадили, они су нам браћа, и то најрођенија, и по вери и по крви. Кажем вам да нам то Руси никад не би учинили. Не зна се шта је горе, на нашим границама са севера и запада су ти Млечићи-латинлук, Угари, а и Германи нису далеко, а на јужним и источним су Бугари и Грко-византијци. Сви су гори него Руси. То што сам помислио да нам Руси раде иза леђа и о глави... била је само моја грешка. Ја јесам то рекао, али у љутњи... никад тако стврно нисам мислио. Ко ? Руси нестати? Никад! Сви могу нестати, само Руси не! Они су вечни и небески народ као и ми, па како ће нестати. Ти, Страцимире, не знаш шта говориш. Кад буде требало бранити ову Свету земљу, Руси ће помоћи. И теби поново кажем Ана да не треба лоше говорити о нашој браћи Русима, доброј славенској души. И, опет кажем, само с Русима...држимо се ми Руса. Сви су нам непријатељи, само Руси нису. Жут Рујо ће владати целим светом, јер су највећи и најјачи. Наш баћушка је то, драги мој.

- Бог с тобом, господару, не нападам ја никога, већ ти, ето, сам и нападаш и браниш Русе. Хтела сам само да саучествујем у твом болу, а борећи се и са сопственим, који можда није ништа мањи него твој.

Ту кнегиња заћута не смијући ништа даље да говори, плашећи се да ће опет нешто казати што неће бити по вољи великом жупану и још више га ражестити. Велики жупан би и даље настављао говор у који се више нико није усуђивао мијешати.

-Више није ни важно ко је био инок: Рус, Бугарин, или Грк. Све је готово и сви моји планови падају у воду. Нема више принца Растка, па ни принцезе, ни руске, ни бугарске, ни германске... све је пропало... све постигнуто поново је доведено у питање!

У таквим моментима резигнације тражио је да усмери своју мисао и своју акцију у неком другом правцу, само да не полуди, и хватао се за сламку, настављајући свој монолог:

- Па добро, ако наш најмлађи и најмилији син није желео да буде принц и да се ожени принцезом, па и није морао, шта мари... да је само остао овде и да се оженио било ким... није важно. Да само има потомство, да се настави лоза његова и крв његова. А овако, одлазећи у монахе, тога ничега неће бити. Кад умре, као да никад није постојао. Ништа неће остати иза њега. То ти је као да је већ умро. Од оног дана кад умре нико га се више ни сећати неће, ни ко је био ни шта је био. Биће потпуно заборављен, и то одмах, након само седам дана, ако остане у тој далекој земљи. Ма какви, ни седам дана, истог дана кад га сахране биће и заборављен. А могло је бити друкчије. Ко ће га се сећати за осам или десет будућих векова као духовника... Ко ће га се сећати у XX или XXI веку као монаха? Нико и нико, а Срби би га памтили као принца, краља, војсковођу и дуже од десет векова, сигурно. Могао је бити шта жели. Срби су га могли славити по било чему...могао је бити принц, краљ, војсковођа ....шта год жели ...то је њему било намењено, а не да буде монах, духовник, дрво без плода, дрво које не рађа, не даје живот, ини или друкчији у односу на овај свет... Хајде, реците ми ко ће га се за осам до десет векова сећати као неког анонимног монаха. Ко би се сећао некаквог српског духовника, рецимо за осам до десет векова у будућности, нико... Ко ће га се сећати у двадесетом и двадесет и првом веку...нико, а да је остао принц... војсковођа... па краљ... проширио земљу... изградио свете храмове... ушао би у историју и остао запамћен за навек... Ето, тако је то. То ти је судбина. Онај ко може неће, а онај ко хоће не може... тако ти је то. Да је бар остао овде, није морао ни бити ни принц ни владар, ако то није желео. Могао је бити зидар, опанчар или столар, могао је и то бити и ожени се неком угледном, поштеном девојком из поштене и улгедне домаћинске куће и имати децу... имати потомство... највећу радост на земљи... А овако ништа... Ма, није морао бити ни принц, ни војсковођа, ни жупан, ни краљ, ако то није желео. Није га нико ни нагонио. Није морао ожени принцезу ако неће, ни богату девојку, већ неку сасвим обичну, па и сиротињу ако хоће... Да се само оженио обичном сеоском девојком и имао децу, па да буде срећан и са децом и драгом својом иде као и сви сретни људи недељом у цркву... Могао је изучити да буде столар да прави колевке и сталке за бебе и љуљашке, сандуке и зделице за брашно и млеко, трonoшце, јармове за волове. Боље је и то, није морао бити принц ако неће, али само да се ожени и да има децу... А види шта је он одабрао, да иде у монахе, да буде искушеник... Сасушено дрво које не даје плодове! Не, не, није то за њега... вратиће се он кући... Нека буде столар ако неће да буде принц... шта мари... само да се ожени и има потомство... Могао би, опет, срећно да живи, да има децу, да прави љуљашке, тронашце и колевке, сандуке за брашно и зделице за сир и млеко...све то нека ради ако то жели. Само да је ту и да не иде на толику даљину. Све је пропало ако се не врати! Све постигнуто поново је доведено у питање. Умреће и биће заборављен као да никад није ни живео. Ово што је он урадио горе је него што је урадио онај блудни син из библијске приче. Тај из библијске приче јесте потрошио очево имање, живећи блуднички и расипнички, али се на крају покајао и вратио оцу и замолио за опрост... А овај наш, изгледа, нема ту намеру...-Ко зна шта му је све тај инок-шпијун говорио и како га је завео лажима о лепотама монашког живота. Замонашио се, и обукао монашку ризу и послао тако поруку да се више никад неће вратити са пута којим је кренуо... Добровољно се одрекао породице, потомства, радости, деце... Деце, деце...највеће радости на земљи... Али, није за њега искушенички живот... није он навикао на немаштину... на патње... бити бос и...

гладан... Неће то он моћи издржати. Млад је и мисли да може... Још добро не познаје себе... тражи себе... искушава и проверава своје снаге.... зато и иде преко граница својих могућности, јер не познаје себе... али кад и то све уради и спозна гдје му је боље и кад све то упореди... покајаће се... вратиће се он, је ли тако Ана, није то за њега? Кад огладни и охладни, вратиће се, ја ти кажем.... Па где му је боље него овде. Не мора ништа да ради ако неће. Не мора ни да се жени, је ли тако Ана, шта смета, само да се врати... Још увек се надам и не губим веру... Молимо се Богу редовно и сваки дан... Бог може све, па и да нам врати најмлађег сина....Колико ли су нам пута наше молбе и молитве Богу биле услишене, молимо се Богу и овај пут... Ана, само се молимо и Бог ће нам помоћи. Неће нас оставити да живимо у очају.... Богу је све могуће... Па шта год драги Бог одлучи нека тако и буде... Само Он зна смисао свега ...Ми и не можемо сагледати каква је улога свега овога у божанском плану стварања.... Ако Бог одреди да наш Растко буде духовник и искушеник, а не принц, или столар или зидар... па тако ће и бити. Можда Бог овако искушава нас и сина нашег... ко ће се коме приклонити... чија ће звезда превладати... или ће се Растко приклонити нашој или ми његовој звезди. Бог зна шта ради... Неће Бог, ваљда, у овим годинама од нас тражити да се ми приклонимо детету. Дете треба да слуша родитеље, је ли тако, Ана... Бог зна шта ради... Њему је све могуће. Само се молимо.

На двору су сада били сви забринут и у страху, не само шта ће се догодити даље са одбјеглим принцем, већ и са великим жупаном. У задње вријеме потпуно се промијенио, и све чешће је почео да бива ћутљив и пада у потиштеност, да се повлачи у себе, и то би трајало по неколико дана, а потом би поново плануо и почео да галами и без икаквог разлога напада било кога. Тако је недавно, и то без икаквог повода, изненада сасуо у лице кнегињи Ани:

*-Онај ко је добио дете још није родитељ, него је родитељ онај ко то заслужи.*

Ове ријечи он је упутио као прекор самом себи, стално се питајући гдје је и кад згријешо код најмлађег сина.

Кнегиња Ана је тугу своју носила у себи, али је мислила и на великог жупана и његову бол. И она је помишљала да је Растко тешко повриједио оца, али није могла нити хтјела да његов поступак пореди са поступком блудног сина. Она је са више мирноће покушавала да схвати што се догодило и да утјешу великог жупана. Знала је колику му је бол задао Растко кад је о сину изрекао тако тешке ријечи. Поред туге која је настала одласком мезимца од куће, сада јој оваквим ријечимао о Растку велики жупан задаје још већу бол. Синовљев одлазак и мужевљеве ријечи су је јако забољеле.

*-Растко може бити изгубљено јагње, али не и блудни син. То велики жупан не може здраво да расуђује у својој жалости која га је снашла бекством најмлађег сина на Свету гору. Наш најмлађи син није расуо имање родитељско, већ ће га увећати у духовним даровима.*

Мајка је боље познавала сина и зато боље разумјела и његове поступке и његово понашање. Још од оног дана када је имао само десет година и кад се био изгубио и кад га је јеромонах пронашао у цркви како се моли, она је све боље упознавала његову звијезду водиљу. Када му је било шеснаест година и кад му је велики жупан, његов отац, дао на управу и владање Хумску област, она је примијетила како се Растко мало томе обрадовао. Она је већ тада знала да је њега напустила мисао о ратној слави и да највише воли да живи усамљенички и повучено, нешто чему су се његова браћа Вукан и Стефан смијали, а велики жупан Немања, његов отац, гледао са неразумијевањем и тугом. Мајка је већ тада опажала да Растко почиње да живи таквим животом као да се постепено одриче овог свијета. То је била завршна фаза процеса сазријевања који на крају води до потпуног раскида и одрицања од славе и богатства. Мајка је знала да за њега нема мјеста у свијету у коме је до тада живио и осјећала је да је одређен за службу ономе што нема никакве везе са овим свијетом и са славом овоземаљском, али ни сама није могла знати чему и како, ни кад ће се то потпуно испољити. Често га је у задњим годинама посматрала како се кријући од

оца и браће и бјежећи од друштва са којим није још потпуно раскинуо, пада на кољена пред сваком иконом и пред сваким крстом и пред сваким улазом у цркву и моли Бога "да му покаже пут како да Му служи". Посматрала га је како постаје све дарежљивији према сиромасима и просјацима и сав новац који добије раздијели, не задржавајући ништа за себе. Ако му нешто и преостане, то дарује у цркву. Често су га, већ као владара и кнеза Хума, којим је раније владао кнез Мирослав, његов стриц, виђали како излази и обилази своју кнежевину не да ужива у својој власти и слави, већ како скрушено сакупља камење око запуштених и порушених цркава и капелица и поправља их. Неки сељаци у његовој Хумској области су се питали је ли млади принц, сада кнез и владар њихов, при здравој памети, кад не ужива у сојој моћи и господству, већ живи најскромнијим животом искушеника. Мајка Ана је све то знала, али великом жупану о томе није смјела говорити. Она је осјећала да ту повратка нема, и да се велики жупан узалуд нада да ће му најмлађи син постати чувен не само по љепоти и снази својој, већ и по храбрости и по свом јунаштву, као неустрашиви војсковођа и поштовани владар. Она је осјећала да би он, њен син Растко, најрадије одмах сада показао свима на двору, да све оно што се на овом свијету воли и жели, треба да се мрзи и презире и да би најрадије ишао у одјећи просјака и бос, а све своје блиставо принчевско одијело подијелио сиротињи и онима који немају ништа. Осјећала је да би он радо ишао у мјеста гдје има губаваца како би им помагао у њиховој невоњи и чистио им и превијао ране, иако га је то некад испуњавало нарочитим гађењем и одвратношћу. Тако је мајка знала да се он на тај начин припремао за духовни подвиг за који је био одређен. Сам Растко се једног дана повјерио мајци како је у цркви, кад је остао сам и молио се, (први је од свих долазио на молитву и увијек последњи одлазио), чуо, слушајући еванђеље, да прави Христови ученици не треба да имају нова одијела и обућу, већ да живе сиромашним животом, да служе другима и ходају боси и са просјачким штапом у руци. На крају треба одбацити и то и само са неким скромним плаштом се огрнути и опсати се каквим конопцем. Он је жалио сиротињу и просјаке које су други, огрубјели у свом богатству и моћи, у ратовима и разврату, одгуривали и одбацивали од себе и нису их примали, већ су им се ругали, гонили их од своје трпезе гладне, жедне и озебле и називали их дангубама и варалицама.

Како је вријеме пролазило, и велики жупан и кнегиња Ана жељели су да у самоћи размишљају о свом мезимцу и разлозима за његово бјекство и монашење. Хтјели су да у својој жалости буду сами, непрекидно се молећи Богу. Велики жупан као да је изгубио своју сигурност, јер су се срушили његови планови да Растко ступи на чело народа и државе. Све достигнуто поново је доведено у питање.

Али, како је вријеме пролазило, већ остарјели жупан почео је све више да враћа своју равнотежу и мир у души, тјешећи сам себе говорећи:

*-Зашто сам тако неправедан према Богу? Прво сам Га молио да ми подари и трећег сина, а сада од Бога тражим и молим да и даље чини по мојој вољи. Грешан сам због тога и не смем више да тугујем. Растко је отишао тамо где га је Бог позвао.*

Кнегиња Ана је дуго туговала због одласка њеног мезимца, и без поздрава и без загрљаја, али је и знала да је он сада сретан, јер живи живот какав је одувјек желио.

*-Бог зна шта ради и њему је сигурно потребнији Сава него нама Растко. Ако смо у нечему и изгубили Растка, сви смо ми и добили неког ко ће за нас све знати да моли и да нас духовно приближи Богу. Већ од ране младости његове видело се да лепотом тела и душе надмашује све своје вршњаке. Још као дете задивио нас је све својом памећу. Увек је био чиста срца и светла ума. Ревносно је остајао у цркви током целог богослужења, љубио пост, а избегавао празнословље и неуместан смех и шале. Мрзео је непристојне речи и раскашане песме. Увек је био благ, предусретљив и кротак, љубазан према свима. Као ретко ко љубио је сиротињу и волео монахе и монашки чин. И животиње је штитио и бранио и мраву се склањао са пута само да га не смета или да га*

не згази - све чешће је почела да говори Немањи, којем је то све више доносило мир у души..

Мало-помало и Немања је повратио своју равнотежу и увидио да ништа више не може утицати или промијенити у одлуци најмлађег сина, и с миром у души постепено почео прихватати одлуку најмлађег сина да се замонаши. Почео је да све више времена проводи напољу у шетњи шумом која му је постепено враћала мир у души. Чак се у задње вријеме предао душевном утицају свог мезимца. Почео је да му све чешће шаље поклоне ради личног благостања и за давање другима. И тако, постепено, како су писма чешће долазила са Свете горе и узвраћала се поклонима, родитељи Савини потпуно савладаше своју тугу и као прави хришћани почеше да размишљају о примјеру свога сина. Немања се и сада на тренутак присјетио пророчанства духовника са Истока и Свете Горе који су били на његовом двору пред само Растково рођење, прије осамнаест година, али о томе није говорио кнегињи Ани ништа, ни тада ни сада.

У писмима својим упућеним сину Немања га је назвао оцем и учитељем и представником код Бога, стидећи се да га назове сином својим. Стидјели су се и себичности своје и неблагодарносати своје према Богу, јер им он подари дијете у чије руке могу предати „и свој дом и душе своје.“ „И ми сви у твојој смо вољи“- увијек су завршавали своја писма сину Растку, сада монаху Сави. Није дуго времена прошло, а по Светој гори се рашчује да је син српског владара дошао да живи међу испосницима, па су сви пожељели да га виде. Протат свих светогорских монаха, сазнавши ко је и чији Сава, на сам дан Благовијести одобри његово премјештање у највећи атоски манастир Ватопед, гдје је некадашњи принц произведен у јеромонаха.

Сава је након тога написао писмо родитељима у коме моли и савјетује оца:

*-Не треба никога већма љубити него Бога. Јер речено је: Ко љуби оца или матер већма него мене Бога, није мене достојан. Зато говорим моме светом оцу: Нека ти савет мој буде присјатан као добар: презири земаљско царство и богатство као непостојано и ништавно; остави свет и красоте његове и сва видљива блага као таиште и краткотрајне: пођи за мном да би молитвом и постом чистије могао познати Бога. А добра госпођа и мати моја нека се на исти начин, међу својима, од свега одвоји ка Богу.*

Не задуго послјије овог Савина писма, родитељи су послушали савјет сина љубимца и замонашили се. Немања је узео монашко име Симеон, а Ана је постала монахиња Анастасија.

Сава им је поново писао. *-Само тако ћемо се моћи најбоље припремити за вечни живот на небу. Овај краткотрајни живот на земљи је само сан и сен-* завршио је писмо.

Братство манастира је у почетку са радозналошћу гледало како ће се доскорашњи принц Растко Немањић, сада монах Сава, снаћи у новој средини, у којој први пут борави. Многи су помислили како му оскудан и напоран живот и рад калуђера неће одговарати. Он је растао на владарском двору у изобиљу и удобности. Можда су ово, мислили су они, само пролазне жеље младића који воли да испробава своје снаге као и већина младих његова узраста. Али Сава је већ био добро духовно припремљен и имао је свој циљ којем је желио посветити цијели живот - слиједити Христову науку и љубити Бога. Зато су сви примијетили да се он брзо прилагођавао на живот у манастиру. Није имао никаквих одвојених захтјева и потреба. Даноноћно учи језике, проучава старе рукописе, усваја правила манастирског живота и усредно се моли Богу. За њега се на Светој гори већ говорило:

*-Његова душа је најдивнији Божији дар, поклон који се пожелети може. Поклон нашој Светој гори и нашем православљу.*

У Светој гори Сава је нашао све оно за чиме је тежио, и могућност да се потпуно посвети молитви и аскези. У манастиру Ватопед се налазила и одлична библиотека, гдје је Сава научио грчки и јерменски и много читао како би утолио своју непресушну глад за знањем. Почео је да обилази редом светогорске манастире, али и монахе који су се

осамили и живјели у пећинама и удубљењима на стрмим литицама Атоса, потпуно се посвећујући молитви и испоснишву. И остали светогорски манастири (грчки, руски, грузијски) били су Сави све што му је било потребно: центри културе и књижевности, музеји, библиотеке и школе.

-Сава се дивео свему што види на Светој гори, а посебно подвизима усамљених испосника и стараца или светих људи, како су их звали. Сава је неколико пута молио игумана манастира Ватопед да се и њему дозволи да се осами у пустињи и у потпуности посвети испосништву и молитви, али му то игуман није одобрио. Зато се одао најстрожој аскези, живећи у самом манастиру. Дању је служио монашку браћу, а ноћу је учио и проводио вријеме у молитви. Таквим својим животом у врло младим годинама Сава је важио за чудо и на Светој гори. Радио је све монашке послове, а због своје смјерности постао је свуда омиљен. Али непрестани даноноћни рад и молитва су га толико изнурили да је постао скоро бестјелесан у својој сасушености. Уз свјетлости свијећа и старих икона, некад чувен по својој љепоти и снази, као и отац му и браћа му, сада се причињавао грчким калуђерима као покретна сјена. Од хране је узимао само понешто хљеба и воде. Хођајући увијек бос, добио је толико очврсну кожу на табанима да му ни оштро камење ни стрме светогорске литице више нису могли наудити нити га повриједити. Од једног до другог светогорског манастира увијек је ишао бос и носио храну и воду онима који су се осамили и гладовали у дубинама провалија и у пећинама, удубљеним по стрмим, светогорским литицама. Златом и другим даровима које му је отац као српски владар слао почео је да подиже вишеспратне манастире и многобројне ћелије, размишљајући и како оца свог једног дана да доведе да заједно проведу живот посвећен Богу и молитви у манастирској тишини. *-Услови за то сви су испуњени, одрекао се власти и замонашио се, крст већ носи и православљу се потпуно посветио* - размишљао је Сава.

Радећи и учећи у манастирској библиотеци, Сава је налазио у списима доста тога о животу испосника и њиховим подвизима, као што је о њима са жудњом слушао од монаха са Истока који су долазили на двор његова оца док је још био дијете. Такви свети испосници и подвижници су били непоколебљиви хришћани, пуни вјере и жеље да се уздижу у моралном усавршавању. Посебно су га се дојмили животи и подвизи светитеља: Јована Рилског, Прохора Пчињског, Јована Бигорског, Гаврила Лесновског, Јоакима Осоговског, Јована Владимира и других. Из монашких прича које је слушао као дијете и сада у списима о животу тих светитеља и подвижника, он се учвршћивао у сазнању да су они својим животом и подвизима допринијели укоријењивању хришћанства у нашем народу. Он је, такође, могао да види да су се ти стари пустињаци удаљавали од свијета, како би могли извршити своју мисију, али и да је свијет ишао за њима привучен њиховим дјелима и подвизима.

## ВЕЛИКИ ЖУПАН

У једном давном и већ заборављеном предању се говорило о томе да су српска племена одувијек живјела овдје, настањујући просторе око и између великих ријека све до обала Јадранског мора. Али, као и Јевреји, и Срби су неколико пута падали у ропство, одлазили у изгнанство и поново се враћали након ко зна колико вијекова. Овакво предање у нашем народу су ширили путујући старци и пророци, идући од мјеста до мјеста. Једно такво најтеже и најдуже прогонство од знатно моћнијег завојевача догодило се давно, говорили су они, ко зна колико вијекова прије Христа, и већ је заборављено. Према том усменом предању и мутном сјећању, и тада су Срби кренули на сјевер, прешли Карпате и постепено се помијешали са словнским племенима примајући њихове навике и обичаје. Живјели су ту вијековима, али никад нису заборавили своју прапостојбину на југу. Њихово памћење о прапостојбини није могло нестати, јер се задржало у њиховој наследној основи која се преносила са кољена на кољено. Слабљењем и пропадањем Римског царства, и након толико вијекова боравка у изгнанству на сјеверу, врата њихове прапостојбине на Југу поново су им била отворена. Зато они сада крећу назад, трагом свога прадавног памћења. Оваквих сеоба и кретања према сјеверу и назад било је и касније, кад се српски народ скљњао испред великих завојевача.

Према данашњем и записаном схватању, Срби су, као и остала јужнословенска племена, дошли на данашње просторе за вријеме великих сеоба народа током 6. и 7. вијека. Још увијек су, као и у својој старој постојбини, гледали звјездано небо и вјеровали да су богови створили звјезде како би га украсили и људи могли уживали у томе. Вјеровали су да је свијет лијеп зато што су га богови створили за људе и за њихово добро. За њихово добро постоје и планине и ријеке, и поља и шуме, и језера и мора, и трава и цвијеће, и рибе и птице и све што стоји и мирује и све што се креће и лети, све су то богови створили.

Када су прешли Карпате, спуштајући се долинама ријека дошли су и до самих обала Јадранског мора. На узвишењима су градили утврђења из којих су надгледали и чували своју новонасељену земљу. Истовремено, чувајући своја стада по ријечним долинама и околним брдима, крчили су шуме и мочваре како би добили што више плодног земљишта за обраду. Свако племе имало је свога кнеза. Прва српска племена стигла су на данашње просторе већ почетком петог вијека, а досељавање на Балкан у већим таласима трајало је све до седмог столећа. До појаве светородне династије Немањића спомињу се сљедећи српски владари: Селимир, Владан, Радимир, Светимир, Будимир, Светолик, Владислав, Томислав, Себислав, Владимир Први, Царимир, Тврдослав, Толимир, Прибислав, Светорад, Радослав, Часлав, Плавимир, Тешимир, Прелимир, Бодин, Доброслав Други, Владимир Трећи, Ђуро, Грубиша, Вишеслав, Војислав, Радослав, Просигој, Властимир, Мутимир, Стројимир, Гојник, Часлав, Урош Први, Урош Други, Примислав, Белош и Деса. Сигурно су неки у овом набрајању и прескочени. Најдуже је остао у народном сјећању добри кнез Вишеслав и његови потомци Вишеславићи, који су учили свој народ како да се крчи коров и шума да се добије плодно тло за сијање и обраду усјева, како се праве куће и обрађује земља. Они су настојали да код народа развију већи жар за бављење земљорадњом и занатима, а не само ловом и сточарством. У крајевима у које су се доселили љета су била топла, а зиме и даље хладне. Зато су куће градили од тврдог материјала који их љети штити од жеге, а зими од хладноће.



Зидови кућа су често од камена или опеке која је направљена од глине и сламе. Многи праве и куће од седре, које има довољно у новонасељеним крајевима, или од прућа набаченог глином. Прозори су већином мали како би се љети штитили од жега, а зими од хладноће. Под је био набијен земљом. Поред сточарства и земљорадње, почиње се све више узгајати и воће које је добро успијевало. Шишање оваца обављало се у прољеће, и то је била велика радост и свечаност, као и кад се прикупља дозрело жито и воће. У вези са овцама, из прапостојбине су донијели и једно вјеровање утемељено на њиховом вијековном искуству. Настојали су, кад год је то било могуће, да граде куће само на мјестима која су овце одабрали саме за свој одмор и за своје пландовање за вријеме љетних жега. То је било најбоље и најздравије мјесто за прављење кућа. И многа друга, веома корисна искуства донијели су собом и стицали нова, према природним условима нове отаџбине. Доласком на ове просторе Срби су још више усавршили многе занате и постали не само добри сточари и земљорадници, већ и добри грнчари, столари, тесари, кожари, фарбари, рудари, кројачи, дувачи стакла, драгуљари, златари, музичари, бербери, али и трговици, обласни и племенски господари и изасланици који су говорили више језика. Тако су се почели стварти и услови за настанак српске државе на даанашњем Балкану који се у то вријеме звао Хелм.

Орање и сијање започињало је у октобру, кад је доба киша и кад је земља мека. Користе се највише дрвеним плугом, али понеки већ имају и гвоздано рало које вуку волови или коњи. Сијање сјемена се обављало ручно кад се заврши орање. Прикупљање зрелог жита, траве за стоку и воћа започињало је са настанком јула и трајало све до октобра у вишим планинским предјелима. Планински пашњаци су велики, и траве има довољно, не само гдје стока излази љети на испашу, већ и да се прикупи и остави за зимску прехрану говеда, коња и оваца. Со је заузимала све више мјеста у исхрани, а користила се и као зачин за чување хране. Одјећа је прављена најчешће од вуне и лана, али и овчије и говеђе коже. Бавили су се и ловом и риболовом, као и у прапостојбини. Ријеке су биле богате рибом, а околне планине и шуме пуне разне дивљачи, зечева, разних врсте птица, дивљих свиња, срна и јелена. Држали су и добро обучене ловачке псе који су им помагали у лову. Од заната су се посебно цијенили они који су се односили на рад са дрветом, јер се од њега граде и куће и покућство. Посебно су били на цијени столари и колари. Служили су се бравом, чекићем, шилом, ручном тестером, виклом, дилијетом. Грнчари су правили све врсте глиненог посуђа у коме се могла кувати или чувати храна, али и врчеве, тестије, лонце, шоље, тањире, играчке. Зидари су, такође, били на цијени, и они су вадили и клесали камен, правили опеку од глине помијешане са сламом.

Од заната су још били заступљени и ковање, ткање, кожарство и сукнарство. Кожари су од припремљене коже израђивали одјећу и друге предмете, као и мјешине за чување и преношење вина и уља. Зидари су претежно градили куће и утврде богатијим људима и властели. Од прибора су имали висак, конопац и трску за мјерење, дилијето за обраду камена итд. Касније ће се појавити и први златари, који су правили накит од злата и сребра, драгог камења, седефа, бронзе и бакра. Доста се користи гвожђе и бронза, а подручја која су населили су богата рудом бакра и калаја. Од гвожђа и бронзе су израђивани култни предмети, оружје и посуђе. Имали су и своје ткаче који су знали да сами ткају и шију своју одјећу. Касније је свака породица имала своје људе који су били оспособљени за ткање и шивање одјеће за њене чланове, а професионални ткачи су то чинили за властелу, витезове, свештенике и имућније људе.

На простору који су населили налазе се још добро очувани остаци римских путева и утврда који се, уз мале поправке, могу још користити. Ови путеви и утврде се често налазе дуж или у близини великих ријека. Они су грађени да се повежу Западно и Источно римско царство, Рим и Константинопољ, и да послуже римским легијама да могу брзо да интервенишу у немирним или побуњеним источним провинцијама, али и да би царска пошта брзо стигла до далеких одредишта. Њима се вршио и транспорт намирница и друге

робе, али и све друге врсте трговине. Посебно се њима обављао транспорт римских легиона и оружја у удаљене предјеле царства далеко према Азији. Путеве је одржавало локално становништво под надзором легионара. Утврде које су подигли и користили римски легионари биле су у доста добром стању и брзо се поправљене. Веће породичне групе биле су независне једна од друге и удруживале су се само ако би им запријетила нека заједничка опасност. Све више се становништва почињало бавити земљорадњом. Ово је посебно било могуће у великим плодним ријечним долинама Дунава, Саве, Дрине, Мораве, Тисе, Тимока, Врбаса, Неретве, Вардара, Дрима, Крке, Цетине и Уне, које су населили. Понекад живе мирно, а понекад се и сукобљавају са малобројнијим становништвом које је ту живјело од раније и са којим су се измијешали. Кад им запријети заједничка опасност, српска племена се удружују и кнезови заједнички доносе одлуку о одбрани. Све више се јавља и потреба за једним сталним заједничким вођом. Таквог сталног владара и вођу већ имају њихови сусједи и зато су увијек приправнији и за рат и за одбрану. И Срби све више увиђају да им је потребан један стални владар и вођа који би их окупљао, припремао и предводио у одбрани. Овакв захтјев народа, обласних господара и вођа племенских заједница све више је подупиран честим опасностима и са Истока и са Запада. Прва српска држава била је непрестано угрожавана од Бугара и Византије. Византија је увијек настојала да на територијама које су насељавали Срби одржи своју власт, како би их с једне стране контролисала и учинила безопасним, а с друге да би их искористила у одбрани својих граница. То је чинила мање силом, изузев кад није имала другог избора, а више платама, титулама, привилегијама, па и митом, само да би се у покорности држали српски владари и српска племена.

И поред свега тога, српски жупани и кнежеви су непрестано тежили за самосталношћу и само су чекали погодан час да се потпуно ослободе византијске власти. Већ у осмом вијеку се истичу први српски принчеви Вишеслав, Радослав и Просигој, али и Властимир, који је био син Просигојев. Историја не зна пуно о првој тројници, али за Властимира се зна да је био успјешан владар и вјешт војсковођа и да је одбранио своју територију од најезде Византије, а посебно Бугара који су вршили сталне нападе на те области. Властимира су наслиједила његова три сина: Мутимир, Стројимир и Гојник. Срби су дошли на данашњи Балкан као пагани, као што је био случај и са осталим словенским племенима. О њиховом вјеровању у старој постојбини сјеверно од Карпата није се много знало. Према историчару Константину Порфиригенету, византијски цар Ираклије је слао своје мисионаре у циљу покрштавања и преобраћања Срба на хришћанство. Поред латинских, Србима су долазили и грчки свештеници (византријски мисионари), нарочито после 732. године, када су ове области дошле под јурисдикцију цариградске патријаршије.

Сам процес покрштавања\* био је праћен великим сметњама и отпорима и трајао је више од двјесто година. Тек након тога периода, створени су повољни услови и добијено је плодно тло за учвршћивање православног хришћанства у Србији. У свему томе најважнију улогу су имали хришћански мисионари Ћирило и Методије и њихови ученици. Ћирило и Методије су створили и прво словенско писмо, што је било јако важно за убрзаније примање хришћанства код словенских племена. Међу њиховим највреднијим ученицима у ширењу словенске културе и писмености били су Климент и Наум. Како је у почетку примање хришћанства код Срба и осталих Словена ишло споро и површно, српски кнежеви и жупани, али и византијска држава, схватили су да прелазак у нову вјеру и прихватање хришћанства може имати успјеха само ако се проповједање буде вршило на словенском језику и ако одмах у руководство цркве уђу домаћи људи. Због тога византијска држава приступа смишљеном организовању мисионарске дјелатности, на чијем челу су била св. браћа Ћирило и Методије. Тек њиховим доласком и појавом словенске писмености, хришћанство се међу словенским народима почело брже ширити и учвршћивати коријене. Тако се под утицајем Византије догодила важна промјена у

српском народу, што ће имати далекосежне посљедице у будућности. Започео је процес напуштања паганства и покрштавања, у чему су предњачиле владарске породице.

**Када** је у јесен 971. византијски цар Јован I Цимискија\* нанио страховит пораз бугарској војсци и тако срушио бугарско царство, враћајући се са војском у Цариград, на капијама града су га испред окупљене свјетине химнама дочекали највиши достојанственици цркве и Царства и пружили му круну са скиптром, обоје од злата и драгог камења. Прошавши кроз Златна врата, та тријумфална поворка се упутила улицама Цариграда. На позлаћеним кочијама у четворопрегу, којима се уобичајено возио цар, налазила се икона Богородице, донијета из Бугарске, а испод ње су лежале одоре и дијадеме бугарских царева. Иза кочија, на бијелом коњу, јахао је цар Јован и водио са собом бугарског цара Бориса II. Зауставивши се на једном тргу, наредио му је да пред становницима престонице скине са себе знаке царског достојанства, тијару од висоса и црвене ципеле. Одатле се цар Ромеја упутио у цркву Свете Софије и последије благодарних молитви положио на олтар царску круну Бугара. Тиме је престало да постоји Бугарско царство. (Према: Дияц. 158.4-159.2, Скул.31054-69; Зон. XII 1977).\* Тако је ромејском цару Јовану Првом Цимискији пошло за руком оно што су упорно само покушавали многи василевси прије њега и узалудно губили главе, да уништи државу Бугара на Балкану, и поново успостави границе византијског царства на Дунаву, у које су опет ушле и српске земље.

Али, након смрти цара Јована I Цимискије, централна византијска власт, власт Ромеја, почела је нагло да слаби. Као ослабљене и посебно рањиве показале су се периферије тога царства. У Македонији је избио устанак четворице браће која су имала старозавјетна имена: Давид, Мојсије, Арон и Самуило. Устанак се нагло ширио и убрзо је освојен највећи дио данашњег Балкана. Вођство устанка, а потом и царска круна, припали су најмлађем од четворице браће, Самуилу, јер су двојица старије браће у борби погинула у нејасним околностима, а трећи, Арон, погубљен је на заповијед самог Самуила. Резултат овог устанка је био стварање великог царства, у чији састав су ушли цијела Македонија, стара Бугарска, Епир, Тесалија и све српске земље до обала и острва Јадранског мора. Неуједињена и посвађана српска властела, обласни господари и удеони кнезови су се само питали каква ће бити њихова даља судбина у новој држави. Самуило је себе прогласио за цара. Како би украсио своју побједу и проглашење за цара, урадио је исто као и цар Ромеја Јован I Цимискија, када се након побједи и рушења бугарског царства враћао у Цариград. Били су ту и круна са скиптром од злата и драгог камења, и тријумфална поворка, и позлаћена кочија са четворопрегом за којом је на бијелом коњу јахао Самуило. За њим су ишли везане и бугарске и византијске велможе, које је заробио и водио их сада у тријумфалној поворци, како би му украсили побједу. Тада је себи обећао да ће овакву тријумфалну поворку приредити поново, али не овдје у Преспи, садашњој престоници, већ и у самом Цариграду, гдје ће се у цркви Свете Софије крунисати за цара свих Ромеја, како је то урадио и Јован I Цимискија, само неколико година раније, након побједи и рушења бугарског царства. Биће ту опет царске инсигније, и круна са скиптром од злата и драгог камења, и тријумфална поворка, и позлаћена кочија са четворопрегом за којом ће на бијелом коњу, опет, јахати Самуило.

Велможе и други владари, па и обичан народ само су се питали како Самуило, један обичан побуњеник, па макар он био и побједник у устанку, може сам себе крунисати и прогласити за цара, ако власт од неба долази, ако је она од Бога дата. Тако се сматрало одувјек, не само у царству Ромеја, да се оно што долази од Бога не може на силу узети. Тај ко тако чини, њега ће стићи нека велика клетва и казна - говорило се у народу.

Више теоријски него стварно, творци овог царства су га везали за срушено бугарско царство како би себи обезбиједили континуитет, а тиме и правни основ и потребни ауторитет. Све се ово види и по томе што Самуило за своју престоницу није узео

Велики Преслав, престоницу срушеног бугарског царства, већ је то одабрао у својој родној Македонији, прво Преспу, а затим Охрид, гдје је пренио и сједиште патријаршије. Та идеја о континуитету између бугарског и Самуиловог царства добро се могла примијенити и на црквено-политичком плану како би нова црквена организација у Самуиловој држави имала правни основ свога постојања. Цар Самуило је владао прилично дуго (976 - 1014), али је све вријеме био узнемираван од стране Византије (чије је територије приграбио), на чијем се пријестолу сада налазио способан и вјешт војсковођа, цар Василије (976 - 1025). Василије је са својим савезником, дукљанским краљем Јованом Владимиром, чије су се области, такође, граничиле са Самуиловим царством, припремао напад на Самуилову државу. Осјетивши то на вријеме, Самуило је око 998. покренуо војни поход према сјеверу и поразио и заробио краља Јована Владимира, а српске земље опустошио све до Задра и затим се, опет, преко српских земаља Босне и Рашке, вратио назад, палећи, пљачкајући и робећи све редом. Освета је била и страшна и тешка, и српске земље су опустошене. Од дана када се Самуило вратио са тог успјешног ратног похода, побједио је све рјеђе, а поразио све чешће. Самуилово царство се почело постепено смањивати и слабити, понајвише због честих византијских војних упада, чиме су источне границе постале веома несигурне и помјерале се све више према западу. У одлучујућој бици 1014. године, код Струмице, био је до ногу потучен, а његова војска потпуно разбијена. Тада је изгубио више од половине својих територија, а он се једва спасио. Тако се и сам Самуило увјерио у вјечну истину да људска душа једнако тешко подноси и побједи и поразе. Сада је спознао и оно што му се раније само чинило да зна, а то је да је лакше задобити побједу, него издржати да из ње не произађе пораз. По наредби моћног и окрутног византијског цара Василија, 14000 заробљених Самуилових војника је ослијеђено. Само сваком стотом остављено је по једно око, да би могао водити оне који су потпуно слијепи назад Самуилу. Кад је овај видио трагедију своје војске, пресвиснуо је од туге. То је био крај Самуиловог царства, које се нагло појавило, али и нестало као кап кише у пустињи. Након тога, византијски цар Василије тријумфално улази у Цариград, а испред њега, као свезано робље, ишли су царица Марија, Самуилове кћери, македонске велможе и охридски патријарх Јован. Иако охридска архиепископија, раније патријаршија у Самуиловом царству, није сада имала цијело оно подручје које је покривала у доба Самуила, ипак су још увијек под њеном јурисдикцијом остала огромна подручја, која су насељавала и углавном већина била српска племена. Покоривши цијело подручје некадашњег Самуиловог царства, византијски цар Василије II је свуда обновио византијску власт и поставио византијске заповједнике. Охридску аутокефалну патријаршију није укинуо, него ју је само деградирао на ниво архиепископије и потчинио јој све епархије на цијелом подручју бивше Самуилове државе. Ова деградација била је сасвим нормална, јер у једном царству могла је постојати само једна патријаршија, и то само она у Цариграду, као центру Источног римског царства. Све ово што се догодило са Самуилом и његовим царством имаће и далекосежне посљедице за касније стварање самосталне српске државе на данашњем Балкану. Иако су српске земље након пропасти Самуилова царства поново ушле у састав Византије, оне су, ипак, добиле нешто већу смосталност. Код српских кнезова, властеле и обласних господара сада ће се све чешће јављати свијест о потреб уједињења свих српских земаља и стварања јединствене српске државе како би се успјешније бранили од моћнијих завојевача и са запада и са истока, и са сјевера и са југа.

Према већини наших и страних историчара може се видјети да је након стварања и успона српске државе често долазило до периода раздора, неслоге и криза које су трајале до пред крај једанаестог вијека. Од тада, па до почетка тринаестог стољећа, владар Србије је носио титулу великог жупана. Престо се наслеђивао по старом патријархалном реду, па

је послјије смрти великог жупана власт прелазила у руке његове млађе браће. Светородна династија Немањића је прекинула тај традиционални и патријархални насљедни ред, и увела примогенитуру. Прије Стефана Немање, Србијом су владали Урош I и Урош II, као и њихова браћа. Послије њих, за свега десетак година, у борби за престо учествовало је шест кандидата: три брата Уроша II (Примислав, Белош и Деса), па и три Немањина старија брата Тихомир, Страцимир и Мирослав. Рашка је половином XII вијека у борби за превласт са Зетом изашла као побједник, и рашки велики жупан Деса је успио да овлада великим њеним дијелом, а затим је одмах тражио и начин да се ослободи византијског утицаја. Тадашњи моћни византијски цар Манојло Комнин је то на вријеме осјетио и одмах кренуо са великом војском на Рашку. Велики жупан Деса је збачен са престола и заробљен, а власт је припала четворици браће Тихомиру, Страцимиру, Мирославу и Немањи, синовима моћног удионог кнеза Завиде, који је био изданак једне старе властелинске породице. Није познато да ли су они били у неком ближем сродству са Урошем II. Иако је, као најстарији од четворице браће, Тихомир добио титулу великог жупана, византијски цар је додијелио на управу значајне дијелове земље и осталој тројици браће који су постали удиони кнезови. Тако је најмлађи Немања добио на управу области око Ибра, Топлице, Расине и Реке, а касније и Дубочице код Лесковца. Иако је био најмлађи међу својом браћом, византијски цар га је неколико пута позивао у свој ратни табор и примао на разговоре. У тим разговорима млади удиони кнез је својом мудрошћу задивио моћног византијца.

- *Био сам задивљен мудрошћу младог човјека*- често је касније говорио византински владар.

Ускоро ће Немања задивити византијског цара и својом челичном вољом, којом је, као рашки жупан, почео да прикупља српске земље. Задивиће га још више и страшним ударцима свога мача, предводећи своје одреде и ескадроне у ослобађању мјеста и градова у којима је у већини живјело српско становништво.

Немања је показао највише способности и у управљању државом. Водио је рачуна о области која му је додијелена на управу, бринуо се за све и настојао да унаприједи живот људи у њој. Радио је све са народом и био први кад је требало помоћи у прављењу кућа, прелаза преко ријека, прикупљању љетине, гашењу пожара, подизању цркава и манастира. Зато је за кратко вријеме задобио доста присталица међу људима од угледа, не само у својој области већ и у областима које су се налазиле под управом његове браће. Посебну је пажњу посвећивао цркви и свештенству, које је у народу било веома утицајно. Све је то веома брзо уродило добрим плодом, јер је свештенство због добротинастава које је Немања чинио цркви, много допринијело стварању његове популарности у народу, не само у областима којима је он управљао, него и у областима које су биле под управом његове браће. Народ је видио да је Немања добар и праведан владар и да води боље рачуна и о народу и о свештенству него његова браћа. Није дозвољавао да нерадници, лопови и криминалци воде сеоске племенске заједнице, нити да одредима командују глупаци, који преко родбинских веза долазе до тих положаја. Савјетовао је ратаре да за тешке послове, вучу и орање, користе волове, а не коње, јер су волови издржљивији и лакше их је хранити, а коњи су потребнији за војне походе. Не само да организује велике јавне послове и изградњу путева, мостова, утврда, окупљање моба за жетву и сјетву, већ и сам у свему лично учествује и предводи у свим тим радовима. Цијели народ је уз њега и вјерује му, јер је добар и праведан владар и спроводи владавину закона и правде. То је изазивало немалу завист старије браће, која су одлучила да спријече даљни раст његове популарности у народу. Да би у томе успјели, тражили су било какав повод, а сам Немања им је за то веома брзо дао прилику. Управо у то вријеме Немања је завршио изградњу манастира Св.Николе и Св.Богородице у Топлици. Оптужили су га да их је саградио без договора са браћом и под тим изговором га нападно, на превару заробе и баце у тамницу. Остало је предање да

се чудесима спасао, понајвише захваљујући томе што се непрекидно молио Св.Ђорђу, коме се и завјетовао да ће му подићи цркву чим изађе из тамнице.

Из своје снажне вјере у Бога и Свеца коме се молио, Немања је увијек имао у виду да му је додијељена посебна мисија на овом свијету: да учврсти Христово учење у свом народу, да уједини српске земље и створи снажну српску државу. За тако велике циљеве и чуда су заиста потребна. И Немања је вјеровао у њих, па је повјеровао и народ, који га је волио и који се увјерио у његову племенитост. Свештенство је само учвршћивало такво вјеровање у народу, јер је и оно искрено повјеровало у Немањину посебну мисију у српском народу. Зато су и чуда могућа. Али, та чуда је чинио сам Бог кроз човјека. Свештеник који му је донио монашку ризу и њоме га огрнуо и помогао му да изађе из тамнице неопажен, само је испуњавао Божију жељу и Божије дјело.

*-Сам га је Св.Ђорђе послао на мој вапај и моју молбу –* говорио је Немања у себи. Једно вријеме преносиле су се приче у народу да је то био свештеник који је редовно посјећивао затворенке у тамници и посебно обилазио болесне и рањене. За вријеме једне такве своје посјете он је успио да у стварима које је донио болеснима, нешто хране и одјеће, унесе и монашку мантију са капуљачом, на шта стражари нису обратили пажњу, мислећи да је то само топли огртач за оне који су имали грозницу и велик кашаљ у хладним и влажним подрумима тамнице. Из мрачних ходника и камених зидова избијала је хладноћа на сваком кораку. У тој причи се говорило како је, док је свештеник још био у тамници са заробљеним болесницима, дошло и до смјене страже. Кад је то сазнао свештеник, предложио је Немањи да обуче мантију и у сумрак заједно пођу према излазу. Стражарима на излазу је казао да су овог пута због много болесних и повријеђених у посјету дошла два свештеника, како би могли пружити помоћ свима који су обољели и којих је сваким даном бивало све више. Стражари су у то повјеровали. Немања је у монашкој ризи дјеловао као свештеник. Капуљача му је покривала главу и лице, а црна мантија досезала до самих стопала. Напољу је већ био пао мрак и стражари су повјеровали да су у обилазак болесника у тамници заиста дошла два свештеника. Тако је Немања изашао на слободу. Стража ништа необично није примијетила. Ако су и постојали неки затвореници који су видјели шта се догодило у мрачним ходницима тамнице за вријеме док је Немања облачио монашку ризу, они су у томе видјели провиђење и свој спас. Знали су да ће Немања, кад изађе из тамнице, ослободити и њих. Знали су да има највише присталица и да ће лако савладати своју себичну и окрутну браћу. Док је био у заточеништву, често се сјећао и библијске приче о Јосифу и његовој окрутној браћи. У народу је касније кружила и друга верзија ове приче, како је свештеник приликом своје посјете подмитио стражаре како би извео Немању из тамнице.

Једно вријеме се причало да свештеник који је тада дошао у посјету затвореницима и није био прави свештеник, већ неки Немањин присталица, снажан и висок као и сам Немања, који је на себе обукао црну свештеничку мантију. Кад је дошао у тамницу, своју одјећу замијенио са Немањом. Немања је обукао монашку мантију са великом капуљцом и кад је пао мрак изашао на слободу, а његов двојник остао у тамници. Када се Немања појавио на излазу из тамнице стража је мислила да је то онај исти свештеник који је дошао у посјету затвореницима. Касно су схватили шта се догодило. Знали су да им слиједи тешко мучење и погубљење од стране присталица старије Немањине браће. Пошто су стражари схватили да никако не могу доказати своју невиност и неумијешаност у догађај који ће можда постати један од најпресуднијих у историји српског народа, одлучили су да истог часа побјегну и потраже спас негдје на територији Византије. Путовали су пет дана и пет ноћи непроходним шумским стазама, далеко од главних путева, како их не би спазиле и сустигле Тихомирове потјере. Никако се нису одмарали како би што прије стигли до спасоносне границе. Кад су стигли на границу, ту су се завјетовали да никад један другог неће издати и да ће се замонашити, јер им је то једини начин да нађу спас и остану живи, и да их византијски цар не изручи Тихомировој потјери. Ту су се загрљени поздравили и

кренули у различитим правцима: један према Светој Гори, на Атосу у Грчкој, а други на исток, према Цариграду. О томе шта се догодило са Немањиним присталицом који му је донио монашку ризу и помогао му да изађе на слободу, а он сам остао у тамници, постојале су двије различите приче. По једној, кад су Немањина браћа дознала шта се догодило, слиједило је мучење заробљеника, па се убрзо открило ко је организатор Немањина бјекства. У наредном предању, много година касније, тај исти присталица је величан и слављен као великомученик, јер никад није признао дјело за које је био оптужен.

И приликом смакнућа стално је понављао да је невин и да је *Немању сам Бог ослободио, јер такво дело нико други, осим Бога, не може да изведе.*

*-Ви мене осуђујете на смрт, али сам Бог је ослободио Немању. Само Богу је све могуће. Само Бог може да изведе воду из сувог камена, само Бог може да раздвоји море како би јеврејски народ успео побећи из египатског ропства, само Бог може да изведе чуда да глуви почињу да чују, слепи да гледају и да мртви устају. Само је Богу све могуће, и само Бог је спасао Немању. Бог зна да Немања гради свете храмове, помаже праведене и напаћене. У себи је помислио: Само да ме још распну на крсту као Светог Петра, српски народ би ме славио као великомученика. Само не наглавачке (како је то св. Петар тражио кад су њега Римљани разапинали, јер је сматрао да није достојан Исуса Христа који је распет усправно), ја то не бих могао поднети, Свети Петар је Свети Петар, и ја немам његову снагу и његове моћи. Тако је тај Немањин присталица и завршио свој живот, али ништа није признао.*

По другој причи, тај присталица је прошао много боље, јер га је Немања убрзо по изласку на слободу и пошто је надвладао своју браћу, ослободио, као и све остале заробљенике. За вјерност и дјело које је учинио дао му је титулу властелина и велико имање на граници према Византији. Било шта од овог да се догодило и како год се догодило – важно је да је Немања у том свом ослобођењу и изласку из тамнице видео Божије дјело. Само Божија идеја је могла бити да му се пошаље свештеник и ослободи га заробљеништва. Зато се касније у народу вјеровало како се Немања заиста чудом спасио и да му је Св. Ђорђе у том помогао кад је чуо његов вапај и молитву. Зашто би чуда била немогућа ако се вјерује у божанску правду? Немања је снажно вјеровао у Бога и то је било Божије дјело, говорио је он сам себи. Свештеник је то дјело извршио на заповијест Божију. *Божија замисао је у свему*- вјеровао је Немања. Јер без тог чуда и без његова ослобођења како би се друкчије учврстила вјера у Бога, како би се створила јединствена српска држава..

*-Ту мисију ми је Бог доделио на овом свету*- говорио је Немања и док је био на слободи и док је био у тамници. *-Ако ми Бог овако обилно помаже, Он мора да има и неки план са мном, који морам испунити. А шта је важније од ових великих светих циљева него да васцели српски народ живи у слободи, и уједињен у једној држави и то први пут од кад постојимо.*

Народ је волио Немању, јер је видео колика му добра он чини и зато му није било тешко да вјерује у оно у шта и сам Немања вјерује, да има узвишену мисију, коју му је сам Бог додијелио.

**К**ад се Немања ослободио заточеништва, појавио се међу народом као мученик и као праведник, па је лако прогнао своју браћу и преотео им власт. Браћа су пребјегла у Византију и уз помоћ византијске војске покушала још једном да га нападну и сваладају, али им то није пошло за руком. Најстарији Тихомир је у тим борбама, изгледа, и страдао, а са преостала два старија брата, Страцимиром и Мирославом, Немања се измирио. Немања је и морално побиједио своју браћу, и задужио их да му буду одани, јер им је поново

додијелио одређене области на управу. Али Немања никада није заборавио на дане проведене у тамници. Ту је он научио да увијек има излаза, да се и чудеса догађају, да молитва и хришћанска вјера заиста помажу. Схватио је и то да се чуда рађају и настају у вјери и из вјере, а не обрнуто, да се вјера рађа из чуда и у чудима. Само снажна вјера и жарка оданост вјери могу довести да испуњења чуда. Не клонуту духом и вјеровати у снагу молитве и чуда и у највећим патњама може само онај ко има јасан циљ о томе шта је његова света дужност и смисао постојања. Претрпљена патња је Немањи помогла да схвати не само да живот има смисла и под најтежим условима, већ и да је важно трагати за тим смислом до задњег часа. Још једном се увјерио да је смисао живота важнији од самог тог живота, и да је смисао човјекова постојања важнији од самог тог постојања.

-Све ће ово помоћи Немањи, безброј пута касније, кад се налазио у још тежим ситуацијама у борби за самосталност српске државе са византијским царевима, и када је поново био заробљаван и бацан у тамнице, кад се одрицао престола и доносио одлуку да се замонаши и придружи свом најмлађем сину на Светој гори. И у тамници у коју су га бацила његова властохлепна браћа, он је спознао како да дијели и зло и добро са обичним човјеком који ту лежи невин као и он. У тамници се посебно увјерио да га и прост народ, а не само свештенство и властела, веома цијени и воли. Остали заробљеници су му прилазили и поздрављали га као свог владоца и вођу иако је и сам био окован као и они. У свима је својим примјером подстицао сазнање да живот, чак и онај испуњен патњом, има неког смисла и мора некуд да води, ако је Бог тако одредио. Немања је у тим тренуцима спознао да људи најлакше клону, не само у тамници већ и у свакодневном животу на слободи, ако су и тај живот и та слобода прожети осјећањем бесмислености и празнине. Његова хришћанска вјера којој је посветио читав живот изградила је код њега кредо: безусловна вјера и безусловна смисленост живота.

-Тамновање је само потврдило његову слутњу, до које је дошао још као млад велможа, да шансе за успјех имају само они који имају неку задаћу коју треба да испуне. А Немањина задаћа је била је судбинска: започети светородну династију Немањића, учврстити хришћанство као државотворну вјеру српског народа и створити јаку и самосталну српску државу. И у тој тамници у коју су га бацила његова браћа, видео је да су сужњи били обични људи. Спознао је и то да су неки од њих показали способност да могу да се издигну изнад несреће која их је задесила. То није полазило за руком свим заробљеницима. Неки су показивали знаке као да су изгубили наду да ће икада изаћи из тамнице на слободу, па самим тим су губили и основни ослонац за живот: да су одговорни за нешто, да је за то нешто потребно вјеровати ма како страшне биле околности. Немања је то спознао још рано, а та се спознаја у тамници још више учврстила: да се никад не смије клонуту духом, да се никад не смије предавати и одустајати, да увијек треба имати наду и вјеру да је могуће себе надмашивати у свладавању највећих патњи и невоља и да су немјерљиве човјекове снаге да издржи патњу ако му је то додијељено као судбина. Начин на који човјек прихвата своју судбину и све патње које она са собом доноси, начин на који узима на леђа "свој крст", пружа му безброј могућности да и у тим најтежим условима и до задњег свога даха, тражи и докучи дубљи смисао живота. Према томе, колико је у стању да трпи, да издржи и да остане храбар, достојан и несебичан, да никад не заборави своју човјечност и у тим најтежим условима за самоодржање, Немања је тако тражио и налазио одговоре зашто је потребна и зашто вриједи патња. Он је могао видјети да и неке његове присталице које су заједно са њим бачене у тамницу досежу исте моралне висине. Сачувавши своју унутрашњу и духовну слободу, они су, управо кроз патњу, досегли највише степене моралног уздизања. Али то је он безброј пута запажао и у свакодневном животу, док је био на слободи и могао да види обичне људе или своје војнике сучељене са опасношћу. Свуда се човјек сусреће са судбином, не само у тамници, и свуда му се пружа могућност да нешто постигне својим трпљењем и својом патњом. Тако јачамо и своју вјеру у Бога. И библијска прича о Јову говори о томе. Јов је поднио губитак свега што је имао.



Стада су му покрали пустињски разбојници, кућу му је порушила олуја и тако су изгинула сва његова дјеца и слуге. Али и поред тога, Јов није сагријешо нити ишта лоше казао о Богу, већ говори: *Докле год дишем, нећу одустати од беспрекорности своје*. Јов је остао вјеран Творцу. Сатанина тврдња да Јов воли Бога и служи Богу из себичних разлога се показала као неистинита. Јовова вјерност је омогућила Богу да пружи снажан одговор на Сатанину увредљиву тврдњу. Јов је доказао да служи Богу, не из интереса и због тога што ће добити нешто заузврат, већ зато што вјерује у Њега и што Га воли. Творац је своме слуги Јову вратио и здравље и благостање и дао му свега двоструко више него што је раније имао. Немања је то могао видјети и код тешко изљечивих болесника и код својих тешко рањених војника које је и сам његовао и храбрио, помажући им да досегну тајне унутрашње слободе као главног ослонца, да се се издржи и у тим најтежим тренуцима. Сјећања о моралној снази тих људи, чији је и сам био свједок, сада су му помагала и у сусрету са властитом судбином. Отежавајућа околност заробљеника у тамници била је и та што нико није могао знати да ли ће ико од њих дочекати слободу. Та неизвјесност и њено неограничено трајање не пружа пуно наде за будућност и постепено ломи човјекову моралну снагу. Немања је ту помагао осталим заробљеницима у смислу да услове живота у тамници прихвате као тест своје моралне снаге и духовне слободе, као што је и сам чинио. Покушавао је да их морално и духовно подигне, усмјеравајући их на циљеве у будућности и безусловној хришћанској вјери. И сам се сада увјерио да је могуће досећи те висине издижући се изнад голе стварности у којој се налази и властите муке којој је изложен, ако на све то гледа као да је то већ прошлост и види поново себе као чувара своје породице, као градитеља српске државе, учвршћивања православаља и подизања велелепних храмова. Тако је спознао и оно што су старогрчки филозофи тврдили десетине векова раније: *да онај ко зна **зашто живи** може лакше поднијети и готово свакојачко **како да живи***. Само та вјера и та визија будућности могли су га спасити да не умре у тамници сломљен и безимен. Ипак, и њега су мучиле ноћне море и питања која не потресају његову вјеру у Бога, али изазивају узнемиреност и сумњу.

*-Да ли ће Бог бити до краја уз мене док не обавим своју мисију коју ми је доделио? Да ли ћу успети да учврстим православље у свом народу и да изградим самосталну и јединствену српску државу? Је ли мој живот био и до сада узалудан и бесмислен?*

Немања се и овог пута сјетио библијске приче о Јову, која говори о значају трпљења и патње у животу. Ту се види како Бог награђује праведнике који су трпјели и издржали у вјери својој. Према овој старозавјетној причи види се да је Јов добар и праведан човјек који воли Бога и клони се зла. Има много дјеце и велика стада. Срећан је. Ту се види да је Јов био човјек по Божијој вољи. Али Сатана, Божији и човјекотворни непријатељ, чини све да тако не буде. Он тврди да људи не служе Богу зато што га воле, и да ће то доказати тако што ће од Бога одвратити сваког вјерника само ако му то Бог дозволи. Сатана је, дакле, тврдио да Јов служи Богу само зато што добија нешто заузврат. Зато је и казао самоувјерено да би се Јов, ако би био искушан, окренуо врло брзо против Бога. Творац је дозволио Сатани да искуша Јова како би се видјело да ли је искрени вјерник. Већ од наредног дана Јов све губи. Стада му краду пустињски разбојници, кућа му се руши у великој олуји и тако гину свих десеторо његове дјеце. И поред свега овог, Јов није сагријешо нити ишта лоше казао о Богу. Али Сатана није одустајао. Помислио је да би се Јов, иако је поднио губитке свог имања, слуга и дјеце, окренуо против Бога ако би се разболио. И Бог опет дозвољава Сатани да удари Јова једном ужасном и тешком болешћу. Његово тијело, од главе до пете, почињу да прекривају ране и чиреви. Сви бјеже од њега. Тако болестан, он усамљен живи изван града. Сједи у пепелу и циглом струже своје ране. Жена му говори да треба да куне Бога и да га се одрекне. Он сам не разумије што му се и зашто све то догодило. Оплакује своју судбину и пита се зашто га Бог кажњава без разлога, њега, праведника који није учинио никакво зло? Али Јов чак ни тада није изгубио вјеру у Бога, већ је и даље остао чврст и непоколебљив говорећи: *Докле год дишем, нећу*

*одступити од непријекорности своје.* Јов је остао вјеран Творцу, и Сатанина тврдња да он служи Богу из себичних разлога се показала као неистинита. Јовова вјерност је омогућила Богу да пружи снажан одговор на Сатанину увредљиву тврдњу. Јов је показао да воли Бога и Он га је наградио за ту вјерност. Бог је зато своме слуги Јову вратио здравље и благостање. Дао му је свега двоструко више него што је раније имао.

Присјећајући се оваквих библијских прича, Немања покушава наћи охрабрење и за самог себе како остали заробљеници не би могли осјетити његове сумње. Своје заробљене присталице и ратнике Немања је храбрио је да ће поново једног дана бити са својом породицом. Успјевао је да код многих изгради духовни ослонац и вјеру у будућност. Могао је да види и то да оне који у томе нису успјели, бесциљни тамнички живот брже ломи и приводи тјелесном и душевном пропадању. Он је уочио тијесну везу између човјекове духовности и његове храбрости и наде. У тешким тамничким условима човјеково духовно богатство одлучивало је о животу и смрти. Губитак вјере у будућност ломио је тјелесну отпорност и смрт је брзо долазила. Посебно се трудио да охрабри једног свог заробљеног ратника, Милуна, којег су страже старије браће ухватиле касније и бациле га у исту тамницу, у којој је Немања већ дуже боравио. Тај ратник, иако још млад и снажан, почео је брзо да пропада, и тјелесно и духовно. Кад је доведен у тамницу, био је пун снаге. Није се могло ни претпоставити да ће тако брзо клонути. Немања је увидио да му се ближи крај, па је највише времена проводио са њим. Овај му се повјерио да га је највише сломила помисао што не зна шта се догодило са његовом женом и дјецом, што није на вријеме обезбиједио дрва за зиму која је већ наступила, и што не зна да ли ће бити са својом породицом за Божић. Он се данима крио по шумама да га не ухвате присталице старије Немањине браће, и није смио долазити кући, јер су око ње постављене најгушће засједе. Једне ноћи је сишао до ријеке да се напије воде и умије, кад је зачуо некакав шум иза себе. Нагло је поскочио и већ почео да витла својим мачем и да бјежи, јер ништа није могао да види у густој одакле је шум долазио. Застао је, прекидајући дах да боље послуша.

-Милуне, то сам ја, Станко. Видео сам те како долазиш на реку, па сам одлучио да ти се јавим. Потере су већ пре првог мрака овуда прошле, и више никог нема да пролази тако да можемо мирно поразговарати. Склонимо се само даље од пута, горе у шикару.

Милун га још није могао добро видјети, али му је препознао глас те спусти мач. Тад Станко изађе из шикаре и приступи Милуну поздрављајући га снажним стиском руке. Милун се обрадовао што види друга, снажно га привуче себи и загрли. Станко му рече да се ту крије већ мјесец дана, али још није успио ступити у везу са својом браћом и сада, пошто је његов господар Немања поражен и заробљен, зна да му ту нема живота, и да је одлучио да бјежи преко границе, у Византију или Бугарску и тамо остане заувјек.

-Волео бих да ми се придружиш, али знам да имаш децу и жену, и сигурно не можеш оставити породицу тек тако. Ја сам одлучио да ноћас кренем, и сретан сам што сам те видео да бар неко може казати мојима да сам жив и шта сам одлучио. Пошто ти остајеш, постоји могућност да ћеш можда видети некад неког од мојих, па им кажи ово што сам ти рекао. Ја крећем одмах сада и путоваћу само ноћу, а по дану ћу се морати одмарати и скривати. Ко зна, можда ћемо се опет некад видети

-Немој ићи. Можемо се скривати у овим шумама, док не прође ово лудило. Брзо ће се све опет смирити.

- Мене највише изненађује што нас најжешће прогоне и муче наше најближе комшије, које се боре на страни Немањине браће. Са свима сам био у добрим и пријатељским односима, док ово није почело. Шта је то што може људе одједном тако променити? Све ме то тешко мучи и потреса моју веру у Бога. Застрашујуће је да постоји толико мржње и зла. Бог види и зна све шта се догађа. Зашто дозвољава оволике патње и смрт на хиљаде недужних и старих и деце?

-Па видиш да је та династичка борба за власт поделила и завадила и цео народ, али све ће се ово смирити и то брзо. Да је Немања победио, свима би нам било боље. Он спроводи владавину закона и правде. Није још све изгубљено. Молимо се Богу за нашег господара Немању, и за наше породице.

- Не мислим да ће ово лудило тако лако престати. Тројица старије браће су се удружила против Немање како би свладила њега и његове присталице. И имали су у томе успеха. Али сад ће настати борба међу њима, док год не остане само један, као код македонског цара Самуила и његове браће. И Самуило је имао још три брата која су страдали у међусобним борбама за царску круну. На крају је остао само Самуило као победник иако је био најмлађи од четворице браће. Али, колико ће ово све трајати? И цела земља ће бити опустошена овим ратом. Морам да идем. Моје цело имање је већ спаљено и ја се не могу цео живот крити по овим шумама.

Милун загрли друга и пожели му да успјешно пређе границу. Кад је Станко отишао, Милун је остао поред ријеке још неко вријеме. Слушајући њен жубор, покушао је да донесе одлуку шта да ради и куда да крене. Размишљао је и о томе да се преда присталицама Немањине браће. Можда ће му дозволити да види дјецу. Ипак је на крају одлучио да се још не предаје, већ да покуша још једном, и то ове ноћи, да се некако крадом приближи кући и покуша бар нешто дознати о укућанима. Погледао је у небо и закључио да је добро што је облачно како би се неопажено приближио својој кући. Није се кретао познатим путевима нити утабаним шумским стазама. Ишао је заобилазно гдје се то могло јер је веома добро познавао терен. Стигавши близу куће стао је да послушне и извиди шта се наоколо догађа. Трошна и њему драга кућица била је притиснута мраком. Нису се могли запазити никакви знаци живота. Помислио је да су му укућани већ поспали, или им се нешто догодило, и да нема никог у кући. Свјетло се није примјећивало кроз брвна иако је ту на огњишту морало увијек бити ватре, не само зими, већ и у вријеме хладнијих лјетних ноћи како би за дјецу било топло. Срце му се стегло кад се сјето да није обезбиједио дрва и да му се дјеца мрзну. Устао је и пошао према кући, као да се враћа са неког дужег пута. Таман кад је био само неколико корака од куће, притрчале су страже које су чекале у засједи и ударајући обориле га на земљу. Везали су га и тражили да каже зна ли још за којег саборца који се крије у планини. Није хтио да ода Станка и рекао им је да никог није видио и да је цијело вријеме био сам. Тако везаног и изубијаног бацили су га у тамницу. У њој је добио и снажан кашаљ. Од скривања по најгушћем шумском шибљу одјећа му се подерала, а вашке и друга гамад су му нападе тијело. Овдје у тамници то се само погоршало, и ни снаге ни наде више није било. Потпуно је клонуо и предао се. Само је молио да смрт дође што прије. Немањи је било јасно да га ни глад ни сурови услови тамничког живота нису могли толико сломити, јер је доведен ту знатно касније него други, колико сазнање да ће то бити први Божић који неће бити са својом дјецом и што уопште не зна шта се са њима догодило и да ли ће он икад изаћи из тамнице.

**Н**акон ослобађања из тамнице и побједе над браћом, Немања није био физички ни душевно исцрпљен. Циљеви које је себи поставио давали су му снагу. Одмах је кренуо у поход против зетског кнеза Радослава и побиједио га, а цијелу област Зете припојио својој држави. Тако је постао врховни господар у свим областима у којима је раније управљао са својом браћом. Почео је помишљати и на потпуну независност од Византије. Тада је Византија била у сукобу са Млетачком Републиком, јер је настојала да сузбије привилегисани положај млетачких трговаца на свом подручју.

-Ово је најповољније време да се потпуно ослободимо Византије. Доста је ослабљена у сукобу са Млетачком Републиком, а и на њеним источним границама у Азији ствари не стоје боље. Хорде Селчука отуд надиру и Византија мора држати тамо главнину

својих снага како би обезбедила своју источну границу. Византинци не смеју начинити такву грешку као онда кад смо ми долазили и насељавали ове просторе. Прво смо овладали подручјима које су они напустили. Наши чести упади и узнемиравања створили су код затеченог пограничног становништва несигурност и оно се постепено повлачило. Ако неку војну утврду нисмо могли одмах и на јуриш заузети, само смо је опколили и пресекли све везе за доставу хране и воде. Византијски заповедници су се сами предавали, јер није било околног станивништва да им помогне. Не може се ниједна граница успешно бранити ако нема народа који ту живи и помаже војницима у одбрани. Никакве утврде нити бројна војска ту не помажу.

-Постоје извештаји да управо сада хорде селџучких Турака из Азије нападају источне границе византијског царства. Искористићемо ову прилику да стекнемо независност и још проширимо и учврстимо нашу државу. Склопићемо савез са Млещима и Угрима и ударићемо на византијске градове у приморју, јер је њихова војска заузета одбраном источних граница - све чешће је говорио Немања заповједницима одреда и ескадрона.

- Послаћемо одмах своје изасланике у Млетачку Републику и Угарску, али и Германију ради склапања савеза, све чешће и усхићеније је спомињао окупљеној властели.

И заиста, убрзо Немања ступи у савез са Млещима и предузме кораке за склапање пријатељских односа са Мађарима, па тек тада удари на византијске градове у приморју, у првом реду на Котор. Међутим, због промјена на мађарском престолу и појаве куге у млетачкој војсци, Немања је остао усамљен. Тако у овом рату Срби нису имали среће. Зато је византијски цар Манојло Комнин, када је учврстио источне границе свога царства, окренуо сву своју силу против Србије. Тек сада је српски владар осјетио сву своју усамљеност. Немања се пред моћнијем непријатељем повлачио у планине, али је напосљетку увидио да не може пружити отпор и предао се. Ово је учинио само да би спасио своју земљу од пустошења, свој народ и војску од покоља и уништења. Сада је горко жаљалио што није послушао кнегињу Ану која му се савјетовала да се не супротставља византијском колосу. Али већ је све било касно. Сви његови савјетници и заповједници одреда и ескадрона су га подстицали на овај поход, а и сам је то желио да чује од њих.

Тешка питања поново потресају његову душу. Да ли је опет све изгубљено? Нема ли више спаса ниоткуда? Страшна питања потресају његово самопоуздање. Ако његов народ и његова земља падну у византијско ропство, да ли их је онда Бог напустио? Ако све то тако буде, каквог смисла је имао његов живот и има ли смисла даље живјети? Тако потресен и уздрман успијева да задржи контролу над собом и покушава наћи бар неки излаз из овог мрачног безнађа. Мора да постоји бар трачак свјетлости који би могао спасити и његов народ, његову земљу и његову војску. Зар није говорио увијек својим ратницима да никад не треба губити наду и да се и у најтежим ситуацијама може наћи излаз. Са тим увјерењем дошао је у Манојлов табор гологлав и бос са ужетом о врату, пружио цару мач и бацио се ничице пред њега, положивши своју главу до царевих ногу, изражавајући тиме признање да је његов живот сада потпуно у царевим рукама и царевој милости. Тог тренутка у блиставом византијском табору се чинило да су и Србија и српски владар довољно понижени и покорени заувјек.

Византијски цар није погубио Немању, већ га је повео у Цариград и водио на челу заробљених Срба цариградским улицама како би му увећао тријумфални повратак. Али моћ средњовјековне Србије и Немањин углед нису тим поразом и заробљавањем били уништени. Византија је и даље оставила Немању на српском престолу, рачунајући на будуће преговоре с њим. Тако је Немања и даље остао велики жупан у Рашкој, али је морао да испуњава велике обавезе према Византији. Посебно се обавезао да ће јој са својом војском помагати у ратовима. Све је то за Немању била скупа школа. Спознао је колико су и он и његов народ усамљени на немирном раскршћу између Истока и Запада. Њега је

византијски цар повео заробљеног и окованог у Константинопољ да му увелича тријумф и послужи као доказ понижења бунтовног српског народа. Звуци свирала и јака бубњева и труба оглашавали су улазак побједника у царски град.

Према казивању византијских хроничара тога времена који су видјели Немању окованог и везаног на челу заробљеника вођених улицама Цариграда, он је за главу био виши од свих византијских ратника који су спроводили колону заробљеника. Свјетина која је нагрнула са обје стране улице да види заробљенике, довикивала је нешто Немањи што он није могао да чује од превелике буке. Висок и снажано грађен, као и његови ратници, он није показивао клонулост због свог положаја, већ је својим пркосним држањем и висином још више изазивао гњев спектатора.

*-Варварин, широких рамена и лијепог изгледа, он је украсио царев тријумф-* записао је тадашњи хроничар.

И овдје се види да Немања никад није губио ни вјеру ни наду. Долазећи љутом и моћном непријатељу са ужетом око врата и предајући му свој мач – Немањи остаје оно што је најмоћније, а то је његова унутрашња слобода, његова вјера да постоји излаз и да вриједи чинити све да се преживи зарад великих будућих циљева које треба постићи. Он тога момента није мислио толико на свој живот, колико на далекосежне задатке који се, у случају његове смрти, не би могли остварити. Зато он види једини излаз да падне ничице пред моћног византијског цара. У тим тешким тренуцима у глави су му биле слике његове дјеце и вољене жене која му је родила синове. Док је корачао улицама Цариграда, те су му се слике смјењивале пред очима. Он је у овом свом другом заробљеништву потврдио сазнање да љубав према Богу и љубав према породици сеже много даље од физичког живота. То се дешава онда кад љубав открије најдубљи смисао у нашем духовном бићу. У тим моментима више није важно да ли је неко кога волите близу или далеко. Такав унутрашњи живот даје заробљенику снагу да издржи. Само та духовна слобода, унутрашња снага, дала је Немањи моћ да за тренутак побјегне у прошлост и види слике своје дјеце, кнегиње Ане и свих оних који су били и служили на његовом двору и да се, чак док везан као заробљеник корача свијетлим и поплочаним улицама Цариграда, препусти својој машти која га испуњава љепотом доживљаја. Он јасно види своју дјецу, своја два сина Вукана и Стефана, како се играју у пространим вртovima двораца. У машти види себе како се управо вратио из неког ранијег војног похода. Слуге и пратиоци му придржавају ознојеног коња док се он са свима грли и поздравља. Ти призори му помажу да издржи, али се намећу и они другачији: сиво небо, подерана одјећа, промрзле и озебле ноге, окрвављено оружје, одсјечене руке и окрвављени завоји и кошуље ратника који моле да им се прекрате муке. Као да га поново запљускује талас сумње. Опет страшна питања почињу да потресају његово самопоуздање.

-Ако Србија падне у ропство и цела ми војска изгине, да ли је Бог оставио мене и мој народ? Ако јесте, има ли живот даље уопште смисла? Шта ће бити са кнегињом Аном и са синовима Вуканом и Стефаном које сам већ почео припремати за управљање државом? Је ли све достигнуто изгубљено и је ли све поново доведено у питање? Ако јесте, има ли онда смисла живети даље? Пресвета Богородице, наша заштитнице, зар не чујеш моје вапаје и моје молбе? Боже милостиви, помози ми.

О овоме никоме из колоне не говори, нити жели да они то осјете, већ поново започиње дијалог са собом и шаље небу своју молитиву. Почиње да сумња у све што ради и у све што је радио.

*-Зар та српска држава коју стварам не изгледа као кућа насред пута која сваком смета, и у коју свако свраћа да је опљачка и пороби. Али, немамо више куда. Ово је сада наша света земља. Наш народ ју је толико заволио да ћемо је бранити и изградити за векове који долаз-* понављао је у себи Немања. *Али, која то држава није насред пута? Свака је, само ако има суседе. Чак да је то и усамљено острво негде у пустом мору, опет би га пронашли гусари и разбојници.*

Поново покушава да тражи смисао своје патње и своје властите жртве. И управо у тренуцима највећег очаја, кад му се чини да свеобухватно сивило и резигнација избија из свега што постоји на земљи: из сваког камена, из сваке травке и из свега што се креће и што је живо - поново се указује свјетло. Ту и тамо му се причињавају и свјетлуцају логорске ватре његових ратника који се након тешког пораза поново окупљају у групицама у планини и пале ватре како би још понеко, ако је још жив, могао наћи пут спаса. У тим тренуцима, и сам осокљен својом визијом, храбри и помаже својим држањем клонуле заробљенике иза себе. Немањина снага и нада се преносе и на остале.

У тим најтежим тренуцима Немања је уносио живост и храброст међу остале заробљенике јер је могао да сагледа живот чак и са његове смјешније и баналније стране. То је способност да се ствари посматрју изокренуто, и да од стварности градимемо илузију која нам помаже да преживимо. Немањи није била непозната та вјештина преживљавања, и њоме се користио у многим тешким ситуацијама. То своје знање је сада користио за подизање морала и ведријег расположења - како би охрабрио своје ратнике који су заједно са њим доспјели у заробљеништво. Он је исто тако знао да лични примјер знатно јаче дјелује од ријечи. У то се увјерио много пута. У својем настојању да укоријени православну вјеру у свом народу, најлакше је успијевао кад је и сам својим личним примјером показиво како треба да живи православни хришћанин, или када је примјером властите храбрости у боју соколио своје ратнике да га слиједе. Њему то полази за руком и сада, само на други начин. Огроман је контраст између изнемоглих и гладних заробљеника, и бљештавог и осунчаног Цариграда, са његовим широким и чистим улицама, предивним палатама и црквама, огромним трговима са безбројним споменицима који свједоче о побједама, култури и слави Византије. Шалећи се на свој рачун, у једном тренутку паде му на памет мисао да им прије њихова погубљења византијски цар жели показати величину и сјај Византије, да не умру и не оду са овог свијета, а да не виде највећа достигнућа људске историје. Са обје стране улица којима су пролазили нагурала се разјарена свјетина да види поражене и заробљене Србе.

-Патња у потпуности испуњава човјекову душу и свијест, и то без обзира на своје трајање и интензитет. Немања зна да је величина човјекове патње нешто релативно, па отуд је могуће и обрнуто, да и најситнији повод може бити разлог веселја и радости. И сам је настојао поправити своје расположење, шалећи се на властити рачун и рачун ситуације у којој се нашао. Знао је да ће се његово добро расположење пренијети и на остале заробљенике. Јер, ако би они видјели њега клонулог и без наде, онда његово бодрење не би имало никаквог одјека. Ријечи помажу само онда ако се то што се говори и личним примјером показује и потврђује. Такво расположење постепено прелази и на најближе у заробљеничкој колони и шири се даље. Сада почињу и сами да храбре и оне који су, од изнемоглости и страха од погубљења, потпуно клонули.

-Чим је колона заробљеника прошла главним улицама и приближила се периферији, скренула је на десно једном споредном улицом и убрзо стигла пред утврђење, гдје су их дочекали наоружани стражари, стојећи на отвореној капији иза које се ширио велики полукружни простор ограђен високим дебелим зидинама са стражарским кулама на сваких неколико стотина корака. Речено им је да ће ту провести ноћ под ведрим небом из кога је већ почела да бије хладна ведрина, јер је тамница пуна других заробљеника. Тек кад они сутра оду, моћи ће да уђу у испражњене тамничке ћелије. Пристигли заробљеници распитивали су се потајно и шапатам да ли оне који сутра одлазе можда воде на губилиште. Немању су одмах по доласку двојица стражара одвојила и онако везаног одвела у најобезбјеђенији дио тамнице, са најдебљим зидинама и удвострученом стражом. Оставши сам, Немања је сада могао да се потпуно посвети молитиви, обраћајући се Богу да му помогне у овим најтежим тренуцима и за њега и за његов народ. Молио је Бога да му подари снагу да издржи. Тек је сада осјетио колико је и сам био и гладан и изнемогао. Храбрећи друге да издрже, он је заборавио на себе настојећи да га његови ратници не виде

очајног и изнемоглог. Сад је одједном постао свјестан да је и сам гладан, да има огромну патњу. Након три дана, група византијских војника ослободила је Немању окова и повела га ван из ћелије. Помислио је да га воде на вјешала.

-Нисмо дошли да те водимо на губилиште, већ у други затвор, у један манастир овде у Цариграду. То је царева наредба.

Ово је Немању још више збунило. Као да се неко шали и поиграва са њим и његовим животом. Помислио је да је то крај и да му се византијски цар још само толико смиловао да му омогући да се исповиједи пред смрт. Зато му стражари то и саопштавају са иронијом, помисли Немања. За мање од пола сата стигли су пред неке високе зидине иза којих се видео кров цркве и звоник.

-Овде ћеш остати са овим монасима и они ће се бринути о теби. Немој покушавати бекство. Ово јесте манастир, али су свуда около постављене страже. А сада обуци ову монашку ризу коју смо ти донели.

Обукавши монашку ризу, Немања као да је осјетио неко смирење. Показаше му одају са једним лежајем од рогозине и оставише га. Он поче да хода горе-доље, питајући се какве то планове византијски цар има.

Након само седам дана боравка у манастиру Немања је схватио да овдје има све што никад себи није могао приуштити у задњих неколико година. Непрестано радећи и борећи се за свој народ и утврђивање српске државе, он није имао времена да испуни своју жељу да се посвети духовном животу и непрекидним молитвама. Бар сада, у овом манастиру, док чека своју судбину коју ће му византијски цар одредити, он може да присуствује литургији и ноћним бдјењима. Монаси су му у задње вријеме почели говорити како нису до сада видјели човјека коме тако лијепо пристаје монашка риза и који се тако смјерно и предано моли Богу. Након мјесец дана дошла су три стражара да одведу Немању пред византијског цара. Први пут је Немања изашао на улице Цариграда без окова на рукама. Покушао је да среди своје мисли и пронађе најбољи начин како да искористи тај сусрет, ако до њега дође. Али, постојала је и друга верзија овог догађаја. Говорило се да је свештеник који се бринуо о Немањи у вријеме његовог заточеништва овдје у цариградском манастиру, био онај исти стражар који је чувао стражу и заробљенике у тамници оног дана када је Немања омогућено да побјегне из тамнице гдје су га његова браћа затворила. Тај стражар је, у страху да не буде погубљен од Тихомирових присталица побјегао је у Цариград, где се убрзо замонашио.

Није познато да ли је то била само игра моћног византијског цара који је знао све о цариградским манастирима и њиховим монасима. Био је велики вјерник и поштовалац богомоља. Често је одлазио у посјете манастирима да им подијели дарове. Могуће је да је тако упознао и српског монаха чија се судбина укрстила са Немањином. Цареви уходе су, такође, прикупљале информације о монасима и сештенству кад је то год цару требало. Могуће је да је то цар и сада користио. Нема сумње да је тај свештеник препознао великог српског жупана и да му је помагао, иако није засигурно познато да је тај српски инок ишао византијском цару да моли за живот српског владара. О томе никада ништа није писано, нити је сам Немања икад ишта о томе неком говорио. Могуће је да се тако нешто и догодило. Али, Немања засигурно у брадатом калуђеру није препознао човјека са којим су се давно укрстили путеви његове судбине. Српски инок се из неких разлога можда није смио показати великом жупану (можда му је тако било наређено од стране моћног Византијца који се волио играти људима и њиховим судбинама), али му је помогао молећи византијског цара да му поштеди живот. Немања сигурно није препознао инока. Византијски цар је био велики вјерник и уважавао је молбе монаха и црквених великодостојника. Можда је и овог пута срећа помогла и Србији и Немањи, јер византијски цар је поштедио живот ономе који ће проширити границе своје државе, бити оснивач двјестогодишње светорodne династије Немањића, а хиљадугодишње византијско царство ће нестати. Остаће само култура тога царства и хиљадугодишња хришћанска традиција, на

којима је и Србија градила своје темеље и своје постојање. И поред пораза у рату са Византијом, моћ средњовјековне Србије и Немањин углед били су главни разлог зашто је Византија пристала да га остави и даље на српском престолу и да преговара с њим. У народу се говорило да је сам Бог помогао Немањи због његових добротина и помоћи праведнима и напаћенима.

- *Богу је све могуће, и само он може да изведе било које чудо. Само Бог може да изведе воду из сувог камена, да нареди да глуви почну да чују, а слијепи да гледају. Тако Бог награђује праведнике и богоугоднике,* говорило се у народу. Тако је Немања и овај пут остао жив и уз пристанак Византије поново постао велики жупан Србије.

Иако је хришћанство до појаве светородне династије Немањића било познато Србима већ неколико вијекова, вјерски и црквени живот у народу био је слаб. Послије изласка из византијског ропства, које је за Немању била скупа школа, користећи се периодима мира са сусједима, Немања је предузимао велике радове широм своје државе, подижући граничне утврде и постаје, путеве, мостове, цркве и манастире. Подигао је и нови дворцац, близу старог, али мало удаљенији од ријеке и склонитији од погледа. Гради штале и оснива велика имања са стадима, пастирима, виноградима и надзорницима имања. Развија трговину са сусједним земљама. Сад када се ослободио византијског ропства и остао на челу уједињених српских земаља, Немања је и даље радио на учвршћивању православне вјере и подизању храмова. Посебно се велики жупан посветио утврђивању граница своје државе и обуци ратника за њену одбрану. Сваке јесени је са својим одредима и ескадронима ишао у обилазак и обнову војних утврда према Византији, Бугарској и Унгарији. На посљедњем таквом таборовању уз границу према Угрима успио је ове одвратити од напада на погранична села кад су њихове уходе видјеле колико су бројни и како добро су обучени ратници великог српског жупана. Управо сада ових касних, али сунчаних октобарских дана велики жупан је са својим заповједницима и савјетницима обављао анализу обиласка границе и посљедњег логоровања својих ратника, са кога су се вратили прије десет дана. Војни заповједници и савјетници су припремили све што је било потребно за ову анализу. Великог жупана је посебно узнемиравала појава недисциплине у неким одредима, а било је и масовнијег бјежања и напуштања логора. Знао је да се ово мора сасјећи у коријену, ако жели да добије одреде и ескадроне који ће бити у сваком моменту спремни да прихвате борбу кад то затреба. Према извјештају његових заповједника, на овом посљедњем војном таборовању имали су 14 бјегунаца и још 18 покушаја бјекства. По доласку са обиласка границе, заповједници одреда су похватили све бјегунце и чекали да велики жупан донесе одлуку како поступати с њима даље.

-Ако сте спровели детаљну истрагу о бегунцима - обрати се велики жупан заповједницима - онда ме известите о томе ко су они, какви су то људи и зашто су напустили логорски простор?

-Бегунци које смо похватили и затворили у тамницу - поче да говори један од заповједника - то су учинили из различитих побуда. Неки од њих су бегунци само зато што пазе само себе и свој живот и у стању су да своје ратне другове, чак и тешко рањене, оставе да умиру у најгорим мукама, само како би себе спасили. Али, има и оних који доживљавају истински страх, не само у непосредној борби, већ и на логоровињама, где се само обучавају ратничким вештинама. И сама помисао и сусрет са копљем, мачем, стрелом, или бојном секиром толико их избезуми да једини излаз налазе у бегу и напуштању логора. Уочено је да највећи број бегунаца нису из борбених формација, већ из позадине која врши снабдевање ратника. Стражари и ратници из пратње, као и извиднице, најчешће постају бегунци. На основу нашег испитивања и разговора са похватаним бегунцима, дознали смо да неки од њих доживљавају у том свом бегу велике муке које су много теже



и од самих ратних догађања и опасности, али и поред тога они редовно истрају у том свом бегу. Има међу њима оних који су данима живели у шуми, трпели глад и били изложени великим мукама, знатно већим од оних које ми имамо у нашим ратним походима. Многи од њих привуку се ноћу до села и просе комадић хлеба или краду из башта све што нађу. Посебно тешко време за њих је кад настане велике хладноће. Тад се морају спустити у села и потражити јатаке који ће их скривати и давати им храну. Они тада живе у лудом страху да ће бити откривени или издани од јатака који су их примили под свој кров. Међу бегунцима има и доста оних који су обични сељаци и велики радници. Они су, дакле, навикли на тежак рад па зачуђује како нису могли издржати напоре ратничког похода и логоровања, кад су они далеко лакши од њиховг свакодневног рада на својим њивама.

-Међу бегунцима из мог одреда има и неколико који имају падавицу, наставио је други заповједник. -Колико смо дознали, у таквом стању најчешће и напуштају логор. Они, најчешће, нису у стању да наведу разлог зашто су то учинили. Њима ништа не остаје у сећању и не памте шта се догодило, док су били у таквом стању. Зато се они не могу сетити нити објаснити како су и зашто напустили логор или стражарско место. То је таква болест. И они се сами чуде свему кад напад падавице прође. Ишчуђавају се и сами кад се одједном нађу у неком непознатом месту, па се питају како су тамо стигли. Неки од њих, опет, кад добију падавицу не губе памћење за догађаје, али беже и лутају без намере и воље своје, без плана и без циља. Код неких од њих, опет, настаје нагли губитак свести падом на земљу. Овакви падови могу да буду веома опасни, поготово ако падавичар удари главом о камен или тврдо тле. Пажљиво сам посматрао понашање једног нашег ратника кад је добио падавицу. Кад је почео губити свест одмах је пао на земљу, престао дисати и укочио се. Очне јабучице су му се изокренуле и почели су ритмички трзаји целог тела. На уста му се појавила и пена измешана са крвљу која је настала из несвесног угриза за језика. Трајало је то кратко. Јављале су му се и разне халуцинације, што је деловало као да сања неке страшне снове. Након тога, настаје опуштање и смирење тела и он, ваљда, због исцрпљености, одмах пада у дубок сан. Тада као да долази до потпуног заборављања онога шта се догађало током напада. Код једног другог нашег ратника падавица је била само делимична, јер никад није потпуно губио свест и свега се сећао. Код њега је напад започињао грчевима у шасти десне руке па није могао носити нити мач нити копље. Затим су се ти грчеви пренели на целу руку, потом на целу половину тела и једну страну лица. Тако му је једна цела половина тела била одузета десна нога, десна рука и десна страна лица.

-Постоје и они бегунци које ми називамо лутајућим душама. Они нису пометени ничим, нису болесни, нити их издаје памћење. Они су потпуно свесни шта раде и све предузимају плански. У потпуно свесном стању, напуштају логорско или стражарско место без ичијег одобрења. Сад кад смо их похватили и разговарали са њима, неки од њих као да показују и некакав пркос и понос што су то учинили. Тако они свој бег доживљавају као свој подвиг. Неки бегунци наводе као разлог то што нису могли издржати напоре ратничког живота и вежбања у логору. Али је зачуђујуће, бар према њиховој причи, како лако и са жилавошћу подносе све муке и невоље бегунца: и глад, и жеђ, и страховања и хладноћу. То су најчешће старији сељаци који су код својих кућа тешко радили, и у ратном логору им није било ништа теже ни лошије него на њиховим њивама. Они сматрају великом неправдом то што морају давати своју стоку и своје жито држави за њене ратничке одреде и походе. Они као да не могу да разумеју везу између циљева државе и њихове ратничке службе, и сматрају ратну и војну службу као неки непотребан намет. Они не могу да пренесу љубав према раду на својој њиви на неки други рад чије плодове не би сами убирали и доносили их својој кући и то сваки дан.

Велики жупан овде прекиде излагање својих војних заповједника и каза:

-Они се још нису навикли на помисао да радећи за државу раде и штите и себе и своја имања, и своје њиве и куће. Треба да знате да они никада пре нису имали прилику да

суделују у животу државе. Ово је први пут да имамо своју велику, уједињену и организовану државу и то је за њих нешто потпуно ново и непознато. Зато је њима тешко разумети да морају принети жртве и за оно што се зове општи циљ или опште народно и опште државно добро. Они треба да осете да наша држава постоји због њих како би их сачувала од поробљавања завојевача. Не може се само суровим кажњавањем пробудити свест и осећање за заједничко добро, већ треба бити међу народом и својим личним примером показивати како се чува и брани властита држава. Изгледа да је било лакше створити нашу државу, него је бранити и чувати. Добро је што је наш сељак тако снажно везан за своје имање на којем узгаја жито и стоку. Тако је научио да чува и брани свој посед. Тим путем треба ићи. Тако ће научити да буде одан и својој држави и научити да је воли и брани. Само на тај начин они ће увидети да бранећи своју државу они уједно бране и своја имања и своје породице. На тај начин ће они осетити да наша држава постоји због њих како би их оргнизовано бранила од завојевача који одмах нападају чим осете нашу слабост. Не иде то брзо и није то лако. Ово је сада наша земља и наша држава. Морамо је бранити и чувати нашим животима. Али, не можемо то радити без народа. Зато морамо пазити и чувати прво наш народ и припремати га кроз православље, да чува и пази своју државу. Држава је као и кућа. Ако се сагради на добрим темељима, онда је безбедна и потрајаће. Тешко јесте, јер место где градимо своју кућу и своју државу желе многи. Налазимо се на правцима надирања и оних са Запада и оних са Истока и оних са Севера и оних са Југа. Морамо сачувати наш народ како не би нестао као и многи други у историји. Зато и градимо државу, да бисмо сачували народ. Ове проблеме које ми имамо има и свака друга млада држава. Ево, погледајте само ово: Словени су притисли својим мноштвом земљу од северних до јужних мора. Могли би бити највеће царство на Земљи и највећи народ под небом. Али, они су били и још увек су остали само мноштво у другим државама. И нас Срба, иако смо створили своју државу, има још увек много у другим државама. Свуда око нас у околним земљама. Има нас чак и у германској земљи далеко на западу. Тамо су наши саплеменици Лужички Срби који су се одвојили од нас у време велике сеобе из прапостојбине. Кад смо прешли Карпате, ми смо кренули даље на југ, а они су пошли на запад и стигли чак и даље на запад од река Одре и Нисе и ту се населили у Лужичкој области. Зато се сада и зову Лужички Срби. Убрзо су се, као мањина, иако их је било на стотине хиљада, утопили у германском мноштву и попримили њихов језик и обичаје. Задржали су само понешто, понеку реч и понеки обичај тек да би их то подсећало на њихово српско порекло. Али и тих неколико речи и тих обичаја ће нестати. Остаће им само њихово име Лужички Срби да би их подсећало да они пореклом нису Германи и да су једном давно живели негде другде и да су припадали једном другом народу. Тако је то било за време последње велике сеобе са севера. Али морам вам рећи да је у нашем народу постојало и једно давно предање које се преносило са колена на колено, да смо ми, од кад постојимо одувек и живели на овим просторима. Према том предању и пре ко зна колико векова пре Христа ми смо морали напустити ове просторе под налетом моћнијих завојевача и кренули према северу. Кад смо прешли Карапате, ту смо се током другог времена постепено мешали са словенским племенима и примали неке њихове навике и обичаје као и они наше. Трајало је то ко зна колико векова док се поново нисмо вратили на ове просторе. Искористили смо слабљење и пропадање Рима и Византије и поново заузели просторе на којима смо живели и раније. Али ово су само предања... ко зна шта се стварно догодило кад није записано... Зна се само да су постојале сеобе и да ће и даље постојати и са севера према југу и са југа према северу... и са истока према западу... Сеобе... Сеобе! Да ли ће их још бити ?! Али, немамо више куд! Прешли смо велике планинске масиве и велике реке. Ево, стигли смо и до самих обала јужних мора. Даље не можемо нити имамо куд. Овде имамо своју државу и шансу да очувамо свој језик и своје обичаје. Наши саплеменици Лужички Срби нису успели зато што су били малобројни у германском мноштву. Али, и нама би се нешто слично могло догодити ако се не будемо држали

заједно. Оно што би нас навјише могло коштати је то што свако наше племе и сваки наш властелин хоће да створи своју државицу. Тако се и велики словенски народ поделио на мале народе и још мање државе. А мала држава је исто што и мала риба у мору. Само служи као плен великих. Шта су велике државе него велике рибе које су се нагутале малих. И опет кажем, највећа наша невоља је та што свако на свом брегу и свако у својој долини од свог властелинства хоће да прави своје царство и своју државу.

Немања је својим личним примјером показивао свом народу и својим војницима како се треба борити за своју државу и чувати њену самосталност, како је треба чувати и изграђивати. У народу и међу војницима су кружиле многобројне приче о његовом јунаштву. О његовој храбрости и вјештини у јахању и руковању оружјем се нашироко причало. И у напорима је био веома издржљив.

Мало-помало и са великом истрајношћу и стрпљивошћу Немања је створио и храбру и себи одану војску. Када је ишао у ратне походе, увијек је ишао први и испред своје војске, каткад је јахао, а најчешће је ишао пјешке испред свих, и то гологлав, било сунце или киша. И најудуже путеве је преваљивао невјероватном брзином и тако изненађивао своје противнике. Тако је често претицао и своје гласнике које је слао испред себе. У ратним походима Немања је био и опрезан и смион. Војску никад није водио путевима погодним за засједе, ако претходно није претражио околину. Али, исти тај Немања, када је чуо да је један његов коњички ескадрон био опкољен у неком кланцу, пробио се до својих кроз непријатељски обруч. Кад су га видјели његови војници како им је дошао у помоћ излажући опасности и свој живот, добили су натчовјечанску храброст и главнина са Немањом на челу се успјела пробити кроз засједе постављене са обје стране кланца. Битку са својим непријатељем није заметао само по већ утврђеном плану, који је увијек брижљиво стварао, него и кад год би му се указала повољна прилика, каткад изненада и у вријеме најстрашнијих олуја, када се то најмање могло очекивати. Посљедњих година је постао опрезнији. Искуство га је научило да не треба искушавати срећу и да се ниједном побједом не може толико добити колико се једним поразом може изгубити. Свему се том учио на властитом искуству и са својим војницима. Када би једном навалио на непријатеља и разбио га, није га више остављао на миру и тако престрашеном није дозвољавао да одахне. Ако би закључио да исход битке није извјестан, онда је као лични примјер сам остављао свога коња, па онда то наређивао и својим војницима. Тако је код својих бораца наметао свијест о улагању већег напора и жртвопвања да се битка добије, јер без коња не постоји могућност за бијег. Борце који би се уплашили и почели узмицати, често је сам заустављао затварајући пут онима који су бјежали, хватајући их за врат и окрећући их према непријатељу. Цијенио је своје борце по ономе што су показали на бојном пољу, и поступао са њима једнако строго као и благо. Строг је био само онда кад је непријатељ био у близини и тада је тражио безусловну послушност. Вријеме почетка напада одређивао је сам он, и то војници нису никад знали кад ће се десити.

На тај начин је тражио од својих бораца да сваког тренутка буду спремни и за пут и за битку. Тако их је могао и на брзину окупити и повести куд год је хтио и наумио. Често је знао дизати своју војску и без видљивог разлога, посебно за вријеме великог невремена, за вријеме великих киша и олуја, кад би се то могло најмање очекивати. Тако је челичио своје борце и чинио их спремним на свакојаке напоре, патње и изненађења. Према разним несташлукима својих бораца није био толико строг као према бјегунцима. Бунтовнике и бјегунце је немилице кажњавао. Понекад је послје неке велике битке и побједи своје борце знао ослободити свих дужности дајући им сваку слободу за којекакве разуданости. Често је најхрабрије даривао оружјем украшеним сребром и златом, и то не само због љепоте и поноса, већ и зато да би те најхрабрије и даље везао да се добро држе и у сљедећим биткама, плашећи се да то не изгубе, ако се буду показали кукавички. Зато је и сам, као лични примјер својим војницима, увијек био први у борби и није узмицао. Немањина популарност у народу, а посебно у вјсци и међу борцима, је много порасла када

је донио одлуку и наредио да се дио плијена заробљеног у борби са непријатељем даје и удовицама и сирочадима његових изгинулих или несталих војника у току борбе. Оваквом политиком Немања је добио и осигурао чврсту оданост и подршку свих, а посебно најсиромашнијих сународника. Сада су његови борци и ратници знали да ће, у случају и да изгубе живот у борби, њихове породице бити збринуте.

Таквим поступцима створио је Немања себи привржену и храбру војску. Кад би се десило да неки Немањин војник падне жив у руке непријатеља, и овај га присиљавао да се бори против свог господара, ако жели помиловање и да сачува своју главу, тај војник је то обавезно одбијао. Није се још догодило да би се неки његов војник окренуо против Немање како би сачувао своју главу. Сви су радије жртвовали свој живот него да почине такво светогрђе. Немањини борци су били до краја одани свом господару и свом заповједнику. Глад и остале тегобе подносили су истрајно, не само кад су они били у окружењу, већ и кад су опсједали непријатељке утврде. Никада нису напуштали свој борбени положај. Причало се за његовог једног витеза да је са заривеном стријелом у грудима бранио свој положај и ни за један корак није узмакнуо док му није пристигла помоћ. Говорило се и о томе како је у Немањиној држави неки угледни домаћин имао двојицу синова којима је одсјекао палчеве како би били ослобођени од војних дужности и радили на очевом имању. Кад је то дознао, Немања му је одузео цјелокупно имање и подијелио сиромашнима, а тог домаћина и његове синове протјерао у најзабаченије мјесто да започну свој живот поштено и испочетка. Све је Немања радио темељито и није жалио труда ни времена и у свему се држао изреке: *Довољно се ради брзо оно што се ради добро.*

Исто тако, властито искуство му је говорило да сељаци који успјешно и поштено обрађују своја имања нису ни кукавице ни себични људи кад уоче везу између општег добра (одбране и изградње државе) и личне добробити, личног напретка и безбједности. Тада показују невјероватну храброст и издржљивост у војним походима. Са својим жуљевитим и чврстим рукама лако су градили насипе за одбрану од поплава и мостове преко великих ријека. Све је то код Немање стварало самопоуздање и његово разумијевање и наклоност према њима. Навикли на тежак рад на својим имањима они су са лакоћом обављали и најтеже војничке и ратничке дужности те су тако били извор поноса и патриотских осјећања и код свих других војника и ратника. Ни у најсмртоноснијим опасностима нису се ни повлачили нити за педаљ узмицали. Добро су знали, и томе их је и сам Немања учио, да повлачење или бијег само једног од њих ремети и слаби цијелу борбену линију. Само чврсте заједничке везе и заједнички напори доносили су успјех и у раду и у борби. Свему томе их је учио Немања својим личним примјером. Он је и сам учествовао у свему што је и својим борцима наређивао да чине. Облачио се као и они, јео је што и они, марширао када су и они марширали. Ишао је пјешке као и они, и по врелом сунцу и по леденој киши. Често је знао, кад је то ситуација захтијевала, да једе на брзину и у седлу, како би се добило у времену. Тако је својим примјером и својом храброшћу био у стању да надахне своје људе и читаве одреде. И сам је подносио све суровости ратничког живота које је наметао и својим војницима, спавао на залеђеној земљи покривен само својим огртачем. По свему томе се и разликовао од своје старије браће и зато су га сви цијенили и вољели. Он никад није заборавио догађаје из младости кад су га његова сатарија брђа због зависти на његовој популарности и омиљености у народу, на превару заробила и окована бацила у тамницу. Многи његови војници кад су чули да је Немања заробљен и окован бачен у тамницу, су се касније сами предавали и добровољно пристали да буду и они оковани и бчени у тамницу, само како би били заједно са Немањом показујући му тако колико су му остали вијерни и одани. Немања се касније увијек тога сјећао и колико му је то сазнање помогло да поднесе све патње тамничког живота. Такву и толику оданост Немањиних присталица и војника изненадило је његову завидну старију браћу, посебно Тихомира. На њихово питање зашто то чине и пристају да добровољно буду оковани и бчени у тамницу увијек би добивали одговор:

"Радије пристајемо да будемо оковани у тамници са нашим господарем Немањом, него да будемо са вама на слободи."

Запамтио је и њихове ријечи које су му говорили док је јо био са њима у тамници кад су га његова браћа на превару заробила: *"Ти и даље имаи највише присталица у народу и најбројније одреде. Натјерао си многе непријатеље да клекну пред тобом, а твоја су те окрутна браћа на превару заробила. Пророчански ти говоримо да ће убрзо доћи дан слободе и ти ћеш бити наш велики жупан и наш заповедник. Они су сада приграбили сво благо које си ти стека и троше га немилице. Ми твоји борци поручујемо твојој окрутној браћи да имање и злато које су отели од твоје породице и могу да сакрију негде под земљом, али себе неће моћи сакрити никад и нигде. Пронаћићемо их па макар морали завирити у сваки жбун и сваку мишију рупу."*

Немања је добро познавао способности својих људи које је постављао на чело племенских заједница, а посебно оних које је постављао као заповједнике својих одреда и ескадрона, војних гарнизона и граничних утврда. Увијек је истицао да не могу глупаци заповиједати одредима, нити неспособни водити сеоске и племенске заједнице, и да се учењем и умним радом могу бавити само најумнији и најспособнији. Саматрао је да су зло и добро, као и храброст и кукавичлу – супротности, и д једно представља недостатак другог.

**И**з историје нашег народа може се видјети да су Срби и прије Стфана Немање подизали су Срби цркве и манастире, али ће тај рад доживјети највећи процват у вријеме династије Немањића. Немања се у својој ктиторској активности руководио двојаким побудама. На првом мјесту, то је била његова истинска хришћанска вјера и жеља да се она учврсти у народу. Али, поред тога, Немања је као владар желио да његове задужбине, широм државе, буду свјedoци о њему, његовој вјери у Бога и љубави према народу, не само за вријеме његовог живота, већ и послје смрти. Својим задужбинама Немања је био присутан на разним странама своје државе и вјерници, улазећи у њих, као да су се сретали са пречасним дародавцем, са Немањом. На тај начин он је у народу развијао љубав и поштовање према владарској породици Немањића.

Главна и најљепша Немањина задужбина је Студеница, коју је он саградио пред крај своје владавине. Завјетовао се да ће се у њој замонашити, те је себи у њој припремио и гробницу. Као главна Немањина задужбина, заузела је прво мјесто међу српским манастирима. И Срби и странци који непрекидно долазе као ходочасници остају задивљени величанственим храмом и говоре да токво нешто нигдје не постоји, јер је Студеница Небо на Земљи. У Житију господина Симеона Немање, негов син Сава каже:

*-Овај наш свети манастир, како и то ви знате, било је ово место као пусто ловиште зверова. Када је дошао у лов господин наш и самодржац, Стефан Немања, који је царевао свом Српском земљом, и кад је он ловио овде, изволи му се да овде, у овом пустом месту, сагради овај манастир на покој и умножење чина усамљеника. Јер, нека је знано свима нама и другима да Бог, који твори људима на боље, не хотећи људске погибљи, постави овог ваистину трипут блаженог господина нам и оца, овог самодржавног господина, нареченог Стефана Немању, да царује свом Српском земљом. И пошто је обновио очеву дедовину и већма утврдио Божијом помоћу и својом мудрошћу даном му од Бога, и подиже пропаљу своју дедовину и придоби од поморске земље Зету са градовима, а од грчке земље Патково, све Хвосно и Подримље, Кострац, Ситницу, Лаб, Липљан, Дубочицу, Реке, Поморавље, Левче, Белицу. То све мудрошћу и трудом својим ово све придоби, некад од насиља пропаљу му своју дедовину, оно што му је достојно Српске земље. И поспешењем Божијим владавина његова примила је одсвуд мир и тишину, јер овај ваистину диван и страшан постаде свима који живе около њега, пошто је владавина његова била 37 година сачувана и цела и ни од кога повређена.*

*Јер, како ћемо овога назвати? Владарем ли, а уз то и учитељем? Јер утврди и уразуми срца свију и научи нас како правоверни хришћани треба да држе праву веру према Богу. Прво показа на себи добру веру, а потом и друге научи, цркве освети, манастире сазда, слушајући светитеље у сласт, иштујући јереје, а ка монасима имајући велику смерност и љубав, нада безнадежним, заступник убогим, хранитељ ништих. Увођаше наге у свој дом и одеваше, сиромашне нахрани, удовице оправда, слепим и хромим и немоћним и глухим и немим ваистину постаде мати. И просто рећи: све своје имање у зајам издаде, јер постаде други Аврам странопримац, земаљски анђео, небески човек. Стога га и Бог преузнесе и дарова му име, које је изнад сваког имена, имену његовом поклонише се сви народи... Божијом помоћи и трудом све то стече. И кад је владавина његова Божијом помоћи добила мир и тишину одсвуд, усхите, и створи себи као пријатеља великог грчког цара Богом венчаног кир Алексу Комнена, и узе његову кћер за благороднога и љубљеног сина Стефана, кога и одреди да му буде наследник. А овај Благоверни и Христољубиви господин, пречасни старац, подвизавши се да се у дан страшног суда приброји у неки број са онима који су угодни Богу, и како би којим добрим делима добио оно рајско и неисказано насеље, нарочито жељаше како би му било могуће да прими анђеоски и апостолски образ....Прошло је много времена, пошто је сачувао државу 37 година у моћи и снази непобедно и неповређено од свих страна, и благородна деца његова била су отхрањена у доброј вери и чистоти.*

*О владавини његовој и држави његовој не исписасмо по реду, што слушамо и видесмо, због умножења речи. Јер сам Бог зна и није сакривено људима колики је био његов подвиг за нас и за људска незнања, овог блаженог мужа, господина нам и учитеља, који има Соломонову премудрост, кроткост Давидову, Јосифову добру нарав; свима чудан и страшан владар владарима и господар господарима, и просто рећи други му неће бити раван.*

Најраније Немањине задужбине сазидане су још прије 1168. То се, прије свега, односи на манастире Св.Богородице и Св.Николе у Топлици. О манастиру Св. Богородице водила је бригу његова жена Ана, која је и установила ред монахиња. Она се ту и замонашила послје Немањине абдикације и у њему као монахиња Анастасија провела задње године свога живота. Ђурђеви ступови или манастир Св.Ђорђа у Расу представља испуњење Немањина завјета датог док је још био у тамници у којој су га једно вријеме држала његова старија браћа. До тога је дошло зато што су његова старија браћа са завишћу гледала његову све већу популарност у народу, а посебно међу свештенством, које је придобио својим добротворствима. Да би зауставили његову растућу популарност и престиж и код свештенства и код народа, они су га оптужили да је своје задужбине саградио без договора с њима. Под тим изговором га нападну, заробе и баце у тамницу. Остало је предање да се чудесима спасио, понајвише захваљујући томе што се, цијело вријеме, док је био у заробљеништву, непрекидно молио Св. Ђорђу, коме се и завјетовао да ће му подићи цркву кад изађе из тамнице на слободу.

Нема пуно података о томе колико дуго је Немања био у тамници. Али, сама чињеница да се непрекидно молио Св. Ђорђу и дао завјет да ће му изградити и посветити цркву доста говори о тежини ситуације у којој се нашао. Само испуњење завјета и зидање манастира Св. Ђорђа - казује да је он био прави вјерник који је у тамници много патио, али да му је та његова истинска побожност и помогла да преживи и издржи. Међу тамничким зидинама могао је научити да само истински вјерник и хришћанин никад не губи наду, да увијек има излаза, да се заиста и чудеса догађају ако је молитва искрена и ако извире из душе. На тај начин он је у тамници могао да савлада апатију која најчешће настаје због глади, несанице и немогућности кретања. Недостатак сна могао је бити узрокован и пренатрпаношћу тамнице и нехигијенским приликама и страшним додијавањем гамади. Такве услове могао би лакше поднјети обични заробљеник који није ни знао за много боље ни док је још био на слободи, али за једног Немању, који је већ био владар једне

области и који је као дијете растао у угледној властелинској породици, теже је било издржати без вјере којој се здушно приклонио. Сигурно је да се у таквим условима код већине затвореника јавља осјећање унижености. Зато се код већине њих, поготово код оних који немају снажне моралне принципе или идеју водиљу за коју се вриједи борити и никад не губити наду - лакше може уздрмати свијест о личној вриједности.

Тамнички живот, дакле, може да некога "сломи", али и да ојача духовно, као што је то било у случају са Немањом. Његова несаломива вјера му је помогла да не изгуби наду и да не падне у апатију. У тамници није имао физичку слободу, али му нико није могао одузети оно што је њему и највредније, његову духовну слободу. Немања се тада могао још више увјерити да је човјек увијек у стању да се уздигне изнад свих зала и неприлика у којима се може наћи. У друштву обичних људи, који су невини бачени у тамницу као и он, могао је запазити и оне који су и у таквом стању били способни да кажу неку добру и охрабрујућу ријеч или да подијеле и посљедњи комадић хљеба са другима или да га у цијелости подаре некоме ко је већ био изнемогао од глади или болести. Ти примјери пружају доказ да се човјеку може одузети све осим једног: основне људске и духовне слободе и права да брани свој живот и свој избор. А такви избори у тамници међу заробљеницима намећу се непрестано. Сваки дан и сваки сат проведен у тамници пружао је прилику да се донесе нека одлука која ће одређивати могућност или немогућност одупирања силама које су пријетиле да одузму и оно мало унутрашње слободе која је остала у души неког затвореника.

Посматрајући те мученике у тамници, Немања је спознао да њихова патња потврђује чињеницу да се задњи преостали трачак духовне слободе не може изгубити. Он је осјећао да се духовна слобода човјеку не може отети и да му она пружа могућност да осмисли свој живот до посљедњег даха. Зато је могао доћи и до закључка да живот има увијек смисла, па и под тим најтежим условима у којима се нашао. За њега је сада и трпљење имало смисла, јер је и оно саставни дио живота. Као што је сматрао да је Божијом вољом одређен да води свој народ и ствара његову државу по начелима православља, тако је сматрао и да та тренутна патња и трпљење, такође, спадају у живот, па је и то видео као нешто што му је додијељено божанским провиђењем. И раније је код својих ратника тешко рањених и оскаћених у борби, свјесних да неће више моћи служити своме народу и својој породици као дотада, настојао је развити сазнање да њихов живот опет има смисла, сврхе и циља. Конкретна судбина може човјеку наметнути патњу, али он једини може да докучи и њен смисао. Немања је ватрено вјеровао у хришћанско православље, гдје је могао да научи да се судбина сваког човјека разликује као што се разликују и ситуације у којима се може наћи сваки појединац. Ни иста ситуација није иста за различите људе, јер је различито доживљавају па је различито и тумаче. На тај начин су и људи, као и ситуације, обиљежени својом непоновљивошћу. Кад конкретна судбина наметне човеку патњу, онда ће он морати пронаћи и њен смисао. Ако је човјек Божијом вољом јединствено и непоновљиво биће у цијелом свијету, онда му нико други не може ту патњу уклонити, нити мјесто њега трпјети. И управо у том, како он сам подноси своју патњу, налази се и јединствена прилика за духовно јачање и духовно уздицање.

**Н**акон што се Немања ослободио византијског ропства, он је уз одобрење тог истог византијског цара код кога је и био у заробљеништву, поново постао велики жупан Србије, али уз обавезу да ће својом војском помагати Византији у њеним ратним походима. Све је то за Немању била тешка и скупа школа. Зато се скоро цијелу једну деценију по свом повратку из заробљеништва у византији, и посветио само учвршћењу мира и изграђивању и уређењу своје државе. Подиже војне утврде и нове градове, гради путеве и мостове, оснива велика имања са стадима, надзорницима и виноградима, подиже свете храмове. Са оваквим постигнућима он изазива дивљење околних сусједа. Пуно времена је

посвећивао и својој вјерској политици и источном православљу, за које се определио и душом и срцем, али које се још није било учврстило. Вјерски и црквени живот у народу био је још увијек слаб. Он је желио да у својој самосталној држави има и самосталну цркву која ће као душа у тијелу са својом стваралачком снагом подизати културу народа и његов општи напредак. Зато се Немања у потпуности и определио за хришћанско православље, које је и раније пригратио и већ живио животом истинског православног хришћанина. Осим тога, православље је у свим областима српске државе било већ ухватило коријене и помагало култивисању народне душе. Зато се Немања све више везује за православну цркву и њено свештенство, поклањајући му велику пажњу. Он подиже цркве и манастире,\* додјељујући им и имања и људе, а својим животом служи свима као примјер истинског православног хришћанина. На овакво Немањино животно опредјељење сигурно је утицао и примјер Византије у којој је православна црква створила једну велику и блиставу културу са споменицима којима се дивео читав тада познати свијет. Тако је он сада имао два нераздвојива циља: изградити самосталну српску цркву по угледу на византијску и створити независну српску државу. Чудно, али и до овога је дошло једним војним неуспјехом Немањиним. Послије смрти византијског цара Манојла Комнина (1180) дошла је на власт династија Анђела. У исто вријеме, Немања је почео да шири јужне границе своје државе на рачун Византије. Нови византијски цар Исак II одлучио је да поврати области које је Немања заузео. У великој бици на Морави 1191. српска војска је била потучена. Србија је била приморана да врати заузете области и склопи мир.\*(Према В. Ђоровић: Историја српског народа, 1997.)

И управо склапањем тог формалног уговора о миру, Византија је и стварно признала самосталност српске државе. И не само то, византијски цар, желећи да обезбједи добре односе са немирним Србима и трајнији мир на својим сјеверним границама, утаничио је и склапање династичког брака између средњег Немањиног сина Стефана и царевице синовике Евдокије, лијепе кћери цара брата Алексија Анђела и жене му Јевросиме. Зато је Стефан тада као зет царске куће добио титулу севастократора. Склапање овог династичког брака имало је значајне последице, јер је 1195. у Византији дошло до промјене на пријестолу. Царев млађи брат Алексије, чија је кћерка Јевдокија била удата за Немањиног другорођеног сина Стефана, подстакнут од своје амбициозне и енергичне жене Јевросиме, успио је да збаци старијег брата Исака са престола и да сам постане цар. Његова жена, царица Јевросима била је снажне воље, али и сујетна жена. Данима је приговарала цару на његовој неодлучности.

-Како дозвољаваш да наша прелепа кћерка буде само обична принцеза на двору тамо неког непознатог принца у Србији?

- Па видиш да је велики српски жупан Немања већ старац. Ускоро би и сам, пре него што умре, могао да донесе одлуку да преда престо и круну Стефану- каза цар Алексије.

-То се неће догодити тако брзо и уколико нешто не урадиш, Вукан ће добити круну као прворођени син, јер је и српски двор увео примогенитуру. Учини нешто, и то одмах. Изврши, ако ништа друго, притисак на старог жупана. Запрети му и отворено кажи да желиш да преда владарску круну нашем зету Стефану. То је и обећао приликом уговарања брака између наше прелепе кћери и његовог сина принца Стефана коме смо ми онда доделили и титулу севастократора. Зашто Немања сада одуговлачи и неиспуњава уговорене обавезе.

-Али ми не само да смо родбински повезани, већ са Србијом имамо и уговор о миру. Знаш ли шта би цели свет казао о нама. Никад више нико с нама не би хтео ступити у савез због таквог вероломства. Треба мало сачекати и видети како ће се ствари одвијати. Није ли велики српски жупан већ више од тридесет година на престољу? Зна он унапред шта ће се догодити и тако повлачи своје потезе. Много је тога већ претурио преко главе. Колико ли је само пута ратовао против нас, и заузео нам многе крајеве и градове, иако су



Срби малобројни и могли би нам стати у шаку, у односу на нашу бројност и снагу. Велика је грешка што га наш цар Манојло није погубио кад га је довео овде у Цариград као заробљеника. Боље је сачекати. Немогуће је да Немања не види ту изванредну прилику и да престо остави другорођеном сину, нашем милом зету, севастократору Стефану. Немања је мудар и вешт државник и преговарач. Руку своју дајем у ватру да је већ повезао све конце и склопио слику целокупне ситуације и положаја Србије. Он види ситуацију као на длану, и то унапред и даље него сви ми. Па зар не видиш да је имао визију јачу и бољу него његова браћа. Све што је желео то је и остварио. Постао је велики жупан Србије и то као најмлађи од четворице браће, проширио границе своје државе и то највише на наш рачун. Зато смо га морали и морамо поштовати, јер нас је увек надмудрио и некако налазио излаза из ситуација за које би свако помислио да је свршено и с њим и са његовом војском. Али, увек га је неко чудо спасавало. И, што је најважније, увео је и учврстио православље у свом народу. Немања зна шта ради и нема потребе да му ми то говоримо. Он даље види од нас, јер има огромно искуство у владању својим народом и својом државом, чему је посветио цели живот. Сад тек можеш видети зашто се он онако ревносно zaloжио за склапање брака између наше кћери и његовог другорођеног сина, принца Стефана. Мислиш ли да није мислио и на то да је добро имати у сродничким односима тако моћну владарску породицу као што је наша?

-Немања је желео да има јаког савезника како би успешно бранио своју земљу, и са севера од Угара и са запада од Рима и Млечића. Ко зна, можда му је провиђење и тада, као и много пута раније, помогло да предвиди да ће доћи и до промене на престолу и код нас. И ево, и то се догодило. Зар му је то потребно говорити, па он је већ ту одлуку донео давно, чим смо почели преговоре о удаји наше кћери за његова сина. Пошто је његов најстарији син Вукан већ био ожењен и добио на управу један део земље, нормално је да проси нашу кћер за свог другорођеног сина Стефана. Тако ће му припасти и престо, јер Немања зна да друкчије не може обезбедити самосталност и стабилност Србије без наше помоћи и да би све што је урадио у ширењу хришћанске културе и православља било уништено од стране католичког Рима и многобројних католичких народа Запада који су савезници папе, као што су Германи, Франци, Угри и Млечићи. Ништа код Немање није случајно. Видиш ли шта је он урадио за кратко време са својим малим народом. Урадио је више са српским народом за три деценије колико је владар него наша царевина за три последња века, иако смо држали цела и најбогатија подручја уз Егејско, Јадранско и Медитеранско море. Он не само да је постао истински хришћанин, већ је остварио и своју жељу да православну пoboжност учврсти и у свом народу. Невјероватно је то мудар и упоран човек. Своју државу је проширио све до обала Јадранског мора, од Скадра до Задра. О Немањи, као владару, говоре његове задужбине по целој Србији. Таква величанствена лепота манастира, цркава и других верских храмова може се видети још само код нас овде у Цариграду и Јерусалиму. А почели су од ничега. Дошли су, како се каже, на голу ледину, каза цар и настави.

-Ти крајеви где се сада налази српска држава били су већином наши напуштени и опустели предели јер смо се повлачили пред надирањем Авара и Словена са севера. Трајало је то наше постепено повлачење више од три века, од 5. до 8. столеће. Ту и нисмо нешто нарочито градили ни раније, јер су то била наша најистуренија подручја према варварима, а и оно што је било, то су махом биле пограничне утврде. И то смо порушили и попалили приликом повлачења. Дакле, дошли су на голу ледину пре нешто више од само шест векова, а видиш шта су постигли. Па ми постојимо више од хиљаду година. Пуно смо изградили и сви нам се диве. Цариград је са својим палатама, црквама и манастирима светлост Истока. Али, да бисмо створили ту светлост, ми смо држали под контролом сва богатства света и хиљаде робова су помрли градећи ово што сада имамо. Срби су за само шест векова, иако су били и још увек јесу на најтежој ветрометини и раскрсници Истока и Запада, успели не само да се одрже, већ и да изграде такву државу, културу и хришћанску

веру, да им се морамо дивити. Они су овде дошли као и сви Словени, као незнабожачки и неписмен народ. А погледај шта сада имају: своју државу, своје писмо, свој језик, своју веру, мудре и веште владаре, велике градитеље и војсковође. Знао је Немања шта ради. Све је то постигнуто за време његове дуге владавине. Он је желео да његове задужбине широм целе државе буду сведоци о њему самом, о његовој вери у Бога и његовој љубави према народу, не само за његова живота, већ и после његове смрти. Својим задужбинама Немања је присутан у свим деловима своје државе и верници, улазећи у њих, клањају се не смо Богу већ и њиховом ктитору, Немањи. На тај начин Немања је постигао да народна љубав и оданост јачају према династији, што у овим условима значи само јачање јединства народа и државе. Немања је учио свој народ не само како се ствара и брани своја држава, већ и како се боље живи. Увек је говорио да сваки човек треба да ради и за опште и за властито добро. Предводио је свој народ у свим великим радовима у време сејања и прикупљања летине, одбрани од поплава и других временских непогода, изградњи богомоља, путева, мостова и граничних утврда. Питам се само колико ли ће трајати тај период узлета и заноса српских владара и њихова народа. Немања не само да је био вешт политичар, што је било одлучујуће за стварање српске државе, већ је предводио и своје одреде и ескадроне у свим биткама. Византија, а посебно наша царска породица Анђела, добро је упамтила оштрину његова мача и моћ његових одреда кад нам је био преотео многе велике градове од Котора до Ниша.

-Али, наше царске породице су му нанеле и прве велике поразе- каза Јевросима и настави - Ти само величаш и истичеш Немањине победе и успехе, а заборављаш његове поразе и неуспехе. Зар му наш велики војсковођа и цар Манојло Комнен није нанио страховит пораз? Потпуно је разбио његову војску, а њега самог заробио и везаног водио улицама Цариграда заједно са његовим заробљеним борцима. Не знам ни сама зашто га је тада наш цар Манојло Комнен убрзо ослободио и послао назад у Србију да и даље буде велики жупан, јер Немања опет није мировао. Када је наш велики војсковођа и цар Манојло Комнен умро, Немања је поново помислио да му се указала прилика да нас потуче и добије потпуну саамосталност Србије. Али, и по други пут се преварио. Поново је био потучен на Морави 1191. године од Манојлова наследника, твога старијег брата Исака Другог Анђела. Зар ти све ово не говори да Немања није непобедив и непогрешив, како ти мислиш?

-Ништа ја не преувеличавам, већ и сама видиш да је Србија толико мала у односу на нашу Византију, најмоћније царство и највећу војну силу на свету, да је то и грех поредити. Уосталом, и сама знаш да је та оба велика пораз од нас Немања опет претворио у своје победе. Цар Манојло Комнин га је ослободио из ропства, и то без икаквих последица и поново га вратио у Србију да влада њоме као велики жупан, што је и до тада био. Десет година се тада Немања посветио изградњи своје државе и јачању војске. И пораз који је доживио у бици на Морави 1191. је преторио у своју победу, јер је тада склопљен и формални уговор о миру између Србије и наше Византије, чиме је наша велика царевина, наша Византија, не само формално већ и стварно признала самосталност српске државе. Тако је Немања добио све што је желео: и своју државу и њену самосталност, а ми смо добили мир на својим границама према Србији.

-Немања је добро познавао способности својих људи које је постављао на чело племенских заједница, а посебно оних које је постављао као заповеднике својих одреда и ескадрона, војних гарнизона и граничних утврда. Увек је истицао да не могу глупаци заповедати одредима, нити неспособни водити сеоске и племенске заједнице, и да се учењем и умним радом могу бавити само најумнији. Немања је, за разлику од нас, рано схватио да ће, ако простаци, лопови и злочинци преузму водеће улоге, држава коју је изградио брзо пропасти и уситнити се на мале покрајине, као што је то било и раније, кад су Рашком и Зетом владали разуздани обласни господари.

-Оно што мене смирује је то што се Немања тако чврсто определио за источно православље, а у томе смо му и ми помогли, каза Јевросима.

-Ми јесмо Немањи помогли, јер је нама у интересу да имамо једну хришћанску, и то православну земљу, као што је и наша Византија, на нашим северним границама. Није Немањи било лако да уради тако велике ствари чак ни уз нашу помоћ. Али он је видео даље од нас шта је у интересу народа и његове владарске породице. Кад су тек дошли на те пуне просторе, тешко да је ико могао замислити да ће се ту и одржати и опстати. Немањи није било лако, јер је желео да у самосталној држави има и самосталну цркву. Са запада се није могао надати никаквој помоћи, јер је папа једва чекао такав позив како би тражио да успостави своју јурисдикције над Србима и њиховом православном вером. Србија би у том случају постала у црквеном и у политичком погледу потчињена папи и Риму. Зато се Немања чврсто определио за источно православље, које је у централним српским областима већ ухватило корене и благотворно утицало својом словенском писменошћу и својим словенским богослужењем на култивисање народне душе. Он подиже цркве и манастире, дарује их земљом и људима, а својим животом служи свима као узор православног хришћанина. Али, на Немањину православну оријентацију утицао је и наш пример, пример наше Византије где је наша црква створила прелепу и бриљантну културу, са споменицима, не само овде у Цариграду, којима се свет диви. Такву цркву желео је и створио Немања у Србији. Али, иако је та српска црква створена по угледу на нашу византијску цркву и нашу веру и културу, она је и самостална, јер је већ у традицији Истока постојање народне и самосталне цркве.

-Онда, нашем зету Стефану све иде у прилог, каза Јевросима- и биће једноставнији пренос власти, јер се за најстаријег жупановог сина Вукана већ прича да је пришао римокатолицима и са њима отворено шурује, а и жена му је, прича се, римокатољкиња. Поред тога, народ у Србији већ примећује, бар тако се говори, да Вукан испољава оне црте карактера које су неприхватљиве и на двору и у народу. Прича се да Вукан све више испољава надменост према својој околини и отворено показује честољубље и завист, али и неповерење. Те особине су се толико узеле маха да доминирају у његовом карактеру и његовим поступцима

- То би могло да буде тако, али Немања зна шта ради. Тачно је и да се чврсто определио за наше источно православље, али исто тако неће он једноставно препустити себе и своју земљу да се утопи у византијском мору и у византијском православљу и култури. Па, за шта се онда борио цео свој живот? Он хоће независну српску државу и независну српску цркву, а да и даље остане православца. Другим речима, он жели да има византијску цркву у српском издању. Али, то нас не изненађује, јер се овде, на истоку, код нас, одувек знало за народне православне цркве. Сваки народ жели да има своју самосталну цркву. Ту жељу у свом срцу гаји одувек и Немања са намером о потпуној самосталности српске државе и српске цркве. Немања је mudar и вешт владар. Воли га цели народ јер проводи владавину закона и правде. А има и велико срце и показује милосрђе. Он је и добар владар и добар хришћанин, и зато га сви у његовом народу и следе и воле.

-Изгледа да ће Немањина породица бити пресудна за српски народ и Србију, рече Јевросима и настави - Много се прича и о његовом најмлађем сину, монаху Сави у Светој Гори. Кажу да је јако побожан, склон молитви и аскези и већ се проширила прича о његовој великој духовној снази и чудима која му се приписују. Он ће спровести Немањину православну оријентацију у дело. Зна Немања шта ради. У почетку се бунио и било му тешко што му је најмлађи син отишао у монахе и обукао монашку ризу, а сада је сретан због тога и у свему га подржава и шаље му многе поклоне како би Сава обнављао и подизао нове цркве и манастире на Атосу. Нешто сам приметила кад сам размишљала о

лози Немањића. И стари Немања и Сава најмлађи су синови у породици. То су уједно и два најзначајнија човека у српском народу. Немањин отац Завида имао је четворицу синова. Немања је био најмлађи, па је опет био и најмудрији и највјештији те је приграбио највише власти и богатства. Био је и миљеник нашег цара Манојла који га је, истина, бацао у тамнице и окове, али му је највише и помагао, кад је то било најпотребније, да претекне старију браћу и постане велики жупан Србије. Дакле, Немања је најмлађи од четворице браће, синова Завидиних. А слично је и са његовим сином Растком, сада монахом Савом, јер је и он најмлађи од тројице Немањиних синова. Тако испада да је Сава не само најмлађи син, већ и најмлађи син најмлађег сина. Да ли ти то нешто значи?

-Шта би ми значило? То је једноставно тако судбина хтела. Ви жене увек користите некакву вашу умишљеност да би предвиделе неке догађаје и у свему тражите неко значење и пророчанство. Једноставно, Немања је изгледа био способнији и вештији од своје браће и придобио народ и свештенство на своју страну, а кад то оствариш, онда ти је пут до врхова власти отворен.

- Зашто би то била само нека моја женска умишљеност, како ти то кажеш? Не мислим да се могу тако лако занемарити те чињенице, и то није случајност, да су и Немања и његов син Сава, данас, два најпознатија Србина и најмлађи синови у породици. Узгред казано и кнегиња Ана, Савина мајка, је такође била најмлађа од својих сестара. Тако да је њихов најмлађи син Сава не само *најмлађи син најмлађег сина*, већ и *најмлађи син најмлађе кћери*. Већ сам ти рекла како је Немања као најмлађи међу браћом, задобио највише власти и постао велики жупан Србије. Опет ти кажем да тај ред рођења и млађа деца у породици изгледа играју важну улогу у српској владарској породици и српском народу као и код нас Византинаца. Ти сада, као млађи од браће, имаш царски престо и круну наше моћне царевине. И твој велики претходник, наш цар и велики војсковођа Манојло Комнен је, такође, био најмлађи син у породици, као и македонски војсковођа, цар Самуило. И он је био најмлађи од четворице браће, па је, опет, он постао цар и владар великог македонског царства. Узгред речено, сва четворица су имала старозаветна имена, и Самуило, и његова три старија брата. Најстарији је био Давид, па су онда редом долазили Мојсије, Арон и Самуило. У борби за власт и царску круну двојица старије браће су погинула одмах на почетку, а трећи Арон је касније погубљен на заповед самог Самуила. Дуго се причало да је он наредио да се поставе заседе гдје су погинула и најстарија његова браћа, Давид и Мојсије.

-Тачно је то што си казала за Самуила, али то се догађа у многим владарским породицама. И Немањин најстарији брат Тихомир је, такође, страдао у династичким борбама са Немањом. И оба старија Немањина сина су способна. Наш зет Стефан је исто тако способан и сталожен и има велику духовну снагу. И Вукан је наследио нешто од немањићке срчаности, само што је он више плаховит и сујетан, и не размишља пуно о својим поступцима, а и има велику жељу за влашћу. Али, ко зна како ће се то све одвијати у будућности. Видиш и сама да се Срби налазе на ветрометини, и да се преко њихове земље укрштају сви путеви Истока и Запада, не само ови географски, већ и духовни и политички. Србија јесте стабилна и јака држава сада, али ако не буде и даље имала способне владаре, тешко је да ће тако опстати. Не мислим да је битно који је по реду рођен неки владар, већ колико је способан.

- Ја и не тврдим да су касније рођена деца способнија, али можда су им Божијом вољом дате неке друге особине које им омогућују да често играју одлучујуће улоге у судбоносним тренуцима за своју породицу и свој народ. То се може чак наћи у Библији, само ако се пажљиво чита. До сада ми нико није скретао пажњу на то, али, ето, ја сам то сама приметила. Ти добро познајеш само Нови завет, али Стари не. У Старом завету се лепо може видети и пратити родослов и живот патријарха или отаца израиљског народа. Ту се може видети какве су важне улоге играли Исак, Јаков, Јосиф, Мојсије, Давид и

Соломун у животу свог народа, а они нису били прворођена, већ касније рођена деца у породици. То не може бити случајно.

-За Исака, Јакова, Јосифа, Давида и Соломуна сам знао, али за Мојсија не. Зар је и он био најмлађе дете у породици?- упита зачуђено цар.

-Да, и Мојсије је био најмлађе дете у породици јер је имао старијег брата Арона и старију сестру Мирјам. Ти само добро познајеш Нови завет и сам си ми једног дана казао да је Исус Јединородни Син Божији, али је, истовремено био и најмлађе дете у породици Јосифа, Маријиног мужа, који је прихватио Исуса за сина на земљи и постао његов поочим. Говорио си ми да се Јосиф поново оженио, пошто му је прва жена умрла, након што му је изродила седморо деце. Рекао си ми и то да је Јосиф био три пута старији од Марије, мајке Исусове, кад ју је оженио, и он је желио само да има младу и здраву другарицу која би му помагала у вођењу домаћинства и да не буде сам у својим позним годинама, а не да има још деце. Исус је, дакле, растао у породици у којој је био најмлађе дете и имао старију браћу и сестре. Ако је било тако, онда, Исус јесте Јединородни Син Божији кога је родила Јеврејка Марија, али је исто тако растао као најмлађе дете у породици поочима Јосифа, који је већ имао старије синове и кћери из првог брака, јер му је прва жена умрла. То се може видети у Новом завету. И у јеванђељима се говори о томе.

-Отуда и питање Натанилово: *Може ли што бити добро из Назарета?* Зато је и разумљиво чуђење Јевреја, који су познавали све Његове сроднике и прилике. *Како овај зна књиге, а није се учио*, питали су се кад су Га чули. *Откуд овоје мудрост ова и моћи? Није ли ово дрвдјељин син? Не зове ли се мати његова Марија, а браћа његова Јаков, и Јосиф, и Симон, и Јуда? И сестре његове нијесу ли све код нас? Откуд њему ово све?*

- И овај цитат из Библије нам јасно говори да је Исус имао старију браћу и сестре са стране поочима Јосифа. Својим деловањем и начином свог овоземаљског живота Исус Христос је направио највећи заокрет у људској историји. Оно што је он урадио за само три године свог јавног деловања, без премца је и без упоредивости. Зато је Исус Христос не само најзначајније новозаветно име, већ и целе Библије. Сваку књигу коју сам до сада читала нисам је могла поново читати, јер ме је то замарало. Једино ме јеванђеље Исусово никад не замара. Напротив, оно је све занимљивије, уколико се више чита. Зато и могу сваког дана да читам јеванђеље, и то увек са истим жаром и одушевљењем.

-И ја сам то исто приметио, каза цар, и осетио да душа очарана чистотом јеванђеља не припада више себи самој или свету, већ Богу. Због очараности Исусовим јеванђељем стално и читам Нови завет, а Стари завет веома ретко, па га и не познајем добро. И сада ти могу дословце поновити оно што су најумнији људи казали и најумнија пера написала о нашем Спаситељу. Кратко говорећи то је ово: Исус Христос није имао војске да њоме командује, ни царство земаљско да влада њим, никакав земаљски положај, никакве земаљске награде да удели и подари својим ученицима и следбеницима. Није био ни учен, ни вешт или речит у обичном смислу, помоћу чега велики људи изазивају пажњу и чуђење света. Иако рођен у јаслама и разапет као разбојник, Исус из Назарета, без новца и оружја, покорио је више милиона људи него Александар, Цезар и Ксеркс заједно. Без знања и учености, раширио је више светлости на земљи, него сви филозофи и научници заједно. Без школе и говорничке вештине изговорио је такве речи живота какве ни пре ни после Њега нису биле изговорене. Иако није ниједан редак написао, покренуо је више умних пера и дао предмете за више расправа и говора, учених књига и уметничких дела, него сви велики људи до сада заједно. Због свега тога, Он нам и пружа нерешиву загонетку, ако нећемо да признамо да је Он био више од човека, Вечни син Божији.

## ОТАЦ И СИН

**В**ладарску породицу Србије, као најближег сусједа на сјеверним границама Византије, царица Јевросима је најбоље познавала и то јој је пружало извјесно задовољство сада када су се отвориле могућности да њен зет, српски принц Стефан, севастократор, добије круну и постане велики жупан. О владарској породици Србије Јевросима је дуго прикупљала податке путем својих емисара и византијских изасланика који су дуже или краће вријеме боравили на двору Немањића. То је почело и знатно прије него што се родила идеја да се утаначи склапање брака између двије владарске породице. Као што је прикупљала податке о родослову великог жупана Србије, још је са већим жаром то чинила за његове синове и прилике на двору Немањића у којима су они расли и припремали се да преузму улоге управљача и владара кад се већ остарјели жупан повуче са престола. Одмах је уочила да је велики жупан био најмлађи од четворице браће, синова удионог кнеза и обласног господара Завиде. Иако је Немања био најмлађи, успио је да приграби највише власти и богатства. То није било лако, ма какве способности да је имао, и у томе мора да му је помогло само божанско провиђење. Јер мора да му је Бог намијенио посебну мисију у српском народу, мислила је она.

Као велики вјерник, Јевросима је била убијеђена да је Бог дао Немањи изразите и физичке и духовне дарове који ће му помоћи у судбинској мисији. Из података које је прикупила о Немањиним синовима, амбициозна и сујетна Јевросима је могла да дозна пуно. За оцјењивање неког човјека је важно познавање прилика и окружења у коме је тај човјек растао. Посебно се занимала за уже окружење у породици Немањића и односе међу браћом и родитељима. Она је знала из свог искуства да редосљед рођења дјете може да има значајан утицај на то какве ће особине то дијете имати. Њено искуство јој је говорило да се мезимац издваја од остале дјеце. Из података које је имала покушала је довести у везу редосљед рођења и карактерне особине Немањиних синова. Овдје се посебно користила подацима како из Библије, тако и из великог броја прича и легенди о млађој дјечи у породици. Оно што ју је посебно усмјерило у том правцу је њено откриће да се ти подаци из различитих извора и из различитих времена у доброј мјери слажу. То се исто односило и на прворођену и другорођену дјецу. На основу свега је и закључила да мезимац заиста и расте у сасвим друкчијој породичној клими него остала дјеца. Он је за родитеље посебно дијете и дијете које се обично и највише воли, па се према њему сви тако и односе. Зар тако није било и у Библијској причи о Јосифу, једанаестом по реду сину Јаковљевом? Јевросима је знала да мезимци у породици имају и највише пажње и љубави родитељске и због тога што се они рађају у поодмаклим годинама својих родитеља и кад су остала старија дјеца већ поодрасла и постала самосталнија.

Родитељима је увијек потребно дијете према коме ће показивати своју љубав, а то може бити само млађе дијете, њихова највећа радост, коме треба највише пажње и заштите. Јевросима је знала колико су велики жупан Немања и кнегиња Ана молили Бога и чекали да им се жеља испуни и добију трећег сина. Она је закључила да се ови подаци у потпуности слажу са карактерним особинама најмлађег жупановог сина Растка. Као

мезимац и најмлађе дијете, он је растао у пуно топлијим породичним односима него његова старија браћа, која су често морала пролазити кроз велика искушења и напоре припремања за ратника и за обављање државних послова као помоћ своме оцу. Због свега тога, Јевросима је више страховала од Растка, најмлађег сина и родитељског мезимца да би он могао добити владарску круну. Иако је он отишао на Свету Гору и тамо се замонашио и одрекао свих државних и дворских привилегија, она се плашила да ће велики жупан наћи начина да врати најмлађег сина на двор и преда му престо као најспособнијем. Тако је Јевросима више страховала од Растка, сада монаха Саве, него од Вукана, као прворођеног, коме према праву првенства и припада круна. Размишљајући о Растку, сада монаху Сави, она се јасно сјећала свог одрастања и свог положаја као мезимице и као млађег дјетета у породици. Али та њена слика о властитом дјетињству није се слагала са причом о одрастању Растка као мезимца на двору српског жупана.

*-Мора да ред рођења сасвим различито делује на мушку и женску децу у породици—*говорила је често себи.

Она се сјећала како су њен положај и одрастање за њу често било веома болни баш зато што је била мезимица више послуге и гувернанти, него родитеља, као најкрхкија међу браћом и сестрама. Као млађе дијете у породици и сама се често увјерила да су јој сви прилазили са одређеном дозом неповјерења. Још као дијете примијетила је да су чак и њени родитељи прекидали разговор кад би она ушла изненада у њихову собу и на тај начин јој стављали до знања да ни они нису жељели да она зна о чему се разговарало. Знала је да се тако нису опходили са старијом браћом и сестрама. Зато су се код ње зарана развиле црте карактера којим су доминирали завист, љубомора и сумњичавост. Сјећала се како је зато по сваку цијену настојала да надмаши своје старије сестре и браћу у некој игри како би доказала да им је равна и да се зато према њој не могу односити као према неком ко је мање вриједан. Те њене црте себичности, зависти и амбициозности су се и даље развијале одрастањем и сада, као одрасла особа, није није била свјесна како те особине и сада доминирају њеним карактером и цјелокупним понашањем. Увијек је настојала показати шта све она може да уради како би привукла њихову пажњу и поштовање. Али, што је она више испољавала ту тежњу, њена старија браћа и сестре су је све више потискивали у други план. Осјетила је, или јој се то чинило, да су је тада почели због тога још више избјежавати, јер се често жалила родитељима како су они неправедни према њој и тражила родитељску помоћ и заштиту. Тако је њено рано дјетињство утицало на њену будућност. У тим њеним раним годинама била јој је ускраћена материнска брига и љубав те зато и није могла развити базично повјерење и осјећај сигурности, ни код себе ни код своје дјеце, посебно Евдокије. Тај рани осјећај сигурности и повјерења је услов да би се неко осјећао прихваћен и вољен. Пошто се код њене кћери Евдокије није формирао тај осјећа она ни касније као одрасла особа се није осјећала прихваћеном и довољно вољеном од других. Дјеца из владарских и племићких породица често имају тај осјећај несигурности и неповјерења, јер највећи дио свога живота у раном добу проведју са слушкињама и гувернантама, а не са својим родитељима који и представљају њихову природну заштиту, топлину и сигурност у том најранијем добу. Тако се и овдје сада показује стара истина да наше рано искуство и рани породични односи утичу на оно што ћемо бити касније, утичу на наше самопоуздање и наш поглед на свијет кад одрастемо. Евдокија није могла формирати и дати тај осјећај сигурности својој дјечи кад га ни сама није никад добила од својих родитеља, посебно мајке Јевросиме која се више бавила државничким пословима и сплеткама на царском двору него одгојем своје дјеце.

Подаци које су јој прибавили њени емисари и византијски изасланици на двору великог жупана Србије говорили су да је Растко од најранијих дана показивао велики и духовни и физички развој, и да је задобио и поштовање и своје браће и шире околине, посебно својих вршњака.

- То мора да је и због тога што најмлађе мушко дете у породици има повољнију положај, него најмлађе женско дете. Мушко дете не само да сви воле, већ га и поштују - понављала је у себи често.

Оно што ју је посебно збуњивало је то да Сава није користио те своје предности за превласт над браћом и није показивао никакву тежњу за такмичењем, већ се рано посветио свом духовном уздицању. По ономе што су јој говорили византијски емисари и изасланици који су боравили на двору српске владарске породице, могла је закључити да су три Немањина сина по свом карактеру три потпуно различите особе. Код најмлађег Растка никад се нису појавиле себичност или завист према старијој браћи. Према подацима које је имала једино је могла закључити да је био изузетно духовно даровит и побожан и да је зарана научио читати старе библијске текстове и житија светаца. Имао је и јако изражене особине доброчинства и помагања другима, посебно сиротињи, унесрећенима и слабијима. Никада није имао осјећање себичности, страха и зависити према старијој браћи нити страхова које је она често доживљавала као мезимица у својој породици. Посебно се сјећала своје плашљивости и осјећања страха који би је потпуно парализовао, и то онда кад је највише жељела да се пред другима истакне. Тада би је обузимали тренуци очаја, панике и беспомоћности. Плачући би трчала родитељима и гувернантама тржећи њихову заштиту, оптужујући остале за свој неуспјех.

У тим моментима би губила сваку храброст и постајала велика кукавица. Зато је зарана научила, кад родитељи нису били у близини, да се повлачи и побјегне од опасности и изазова. Пошто је зарана изгубила самопоуздање, научила је да се бави само оним активностима у којима би могла надмашити другу дјецу. То је радила и кад се играла само са својим вршњацима, другом дјецом на двору свога оца или дјецом из сусједства. Због њене осјетљивости и неприлагодљивости групи, и друга су је дјеца почела избјежавати. Рано је увидјела да би осјећај њене усамљености био мањи ако би се бавила оним активностима где јој друга дјеца и нису потребна. Научила је да чита, јер су јој родитељи обезбиједили учитеља кад су примијетили ту врсту њене надарености. Ту је она откривала потпуно нови свијет и била довољна самој себи и у својој машти могла је да испуњава све жеље. На тај начин је повратила самопоуздање, али и развила самољубље, црту карактера коју ће касније имати и њена дјеца. Већ са десет година Јевросима је добро читала старе историјске текстове писане у виду популарних прича, али и бајке и житија познатих светаца и библијских јунака. На тај начин она је успјела да поврати осјећање сигурности јер њени вршњаци, па ни њена старија браћа и сестре, нису јој били равни у погледу способности читања и памћења. Те своје способности она је с годинама све више развијала, тако да јој у вријеме кад је била византијска принцеза, нико на византијском двору није био раван у томе. Библију, и Стари и Нови завјет знала је наизуст. Сада је те своје способности користила и за склапање женидбених веза својих кћери и синова са најпознатијим владарским породицама. Колико ли је само писама написала и одаслала путем својих емисара најпознатијим владарима, принчевима и принцезама тога времена.

Заузимала се за своју дјецу, али и да би и сама стекла познанства и моћ. Таштина је била толико укоријењена у њеном срцу да је увијек тражила начина како би скренула пажњу на себе. Сада, кад је успјела да успостави женидбене везе са српском владарском породицом удајом своје кћерке Евдокије за Немањиног другорођеног сина принца Стефана севастакатора, она је доживјела и осјећање тријумфа у погледу задовољења својих амбиција. И њена кћерка, сада српска принцеза, развила је баш оне особне које је имала и њена мајка. Евдокија је већ на почетку своје удаје и доласка на српски двор претјерано и сувише ревносно показивала да она није обична принцеза, већ да долази са двора тада најмоћније владарске породице свијета. Жељела је да успостави потпуно контролу не само над принцем Стефаном, коме је за кратко вријеме изродила синове, већ да наметне правила понашања на цијелом српском двору. Показивала је исту амбицију и сујету као и њена мајка. Јевросима је и код своје кћерке, сада српске принцезе, подгријавала амбиције да њен



супруг, принц Стефан, коме је византијски двор и додијелио титулу севастокатора, буде једини и сигурни насљедник престола, што је, изгледа, и био дио женидбеног уговора.

Евдокија се, као и њена мајка, плашила и Вукана и Растка као претендента на престо, поготово Вукана, коме је то и припадало по праву првенства рођења. Све су је више узнемиравале и вијести да велики жупан није још одустао од намјере да учини све да млађег сина врати на двор и повјери му круну и управљање државом. Према њеној процјени сада је, ипак, све ишло у прилог Вукану, јер га је снажно подржавала властела из приморја, гдје је било доста католика, али и неки удиони кнезови и обласни господари из сјеверних дијелова земље према Унгарији. Принц Растко, сада монах Сава, није више толико бринуо Јевросиму, јер је он Божијим вољом пошао путем вјечног служења Свевишњем. Како је велики жупан Немања све више улазио у године, Евдокија је могла примијетити узнемиреност Вуканову због тога што његов отац још није одлучио да се повуче са престола и на њега пренесе власт и титулу великог жупана. Био је толико нестрпљив и нетактичан, чак и према остарјелом оцу, отворено постављајући то питање. Уосталом, он има и право на то, јер је и растао с осјећањем првенства и очекивања преузимања престола. У том погледу он је био у далеко бољем положају него другорођени принц Стефан, коме се само изненада указала шанса женидбом византијском принцем. Владарска династија Византије, царска породица Анђела, утаничила је овај брак са Немањом имајући баш овај услов - да њихов зет, принц Стефан, иако другорођени син, постане насљедник престола. То је био брак из рачуна и за једну и за другу владарску породицу.

Немања је овим браком и женидбом свога другорођеног сина принца Стефана са византијском принцем желио да осигура границе Србије од моћне Византије, а те пријатељске везе штитиће Србију и од других сусједних држава, посебно од Бугарске на истоку и Унгарије на сјеверу. Али Немања, чак и да није било тог брака, имао је велико неповјерење према Вукану, свом сину првенцу. Зарана је код њега примјећивао особине плаховитости и површности. То се код њега поготово осјећало у задње вријеме, кад је видио да велики жупан оклијева са преносом власти, а поготово кад је и сам постао свјестан чему је послужила утаничена женидбена веза његовог млађег брата, принца Стефана, византијском принцем. Показујући пред оцем и браћом, али и осталом властелом, своју самоувјереност и самопоуздање, он је и сам прикривао своје страхове и несигурност у сталном истицању значаја првенствана рођења приликом насљеђивања престола. Такве тежње му је стално потхрањивала остала властела и удиони кнезови у нади да ће тако ослабити снагу Немањине владарске породице, како би и они имали неку своју шансу у будућој расподјели власти након повлачења великог жупана са престола. Немања је примјећивао да су се код Вукана зарана развило честољубље, завист и неповјерење према другима. То је Немањином најстаријем сину онемогућавало да ствари види на прави начин и какве оне јесу. Такве особине карактера као да су се стопиле са његовим поступцима и понашањем.

Немања је као отац био даровит посматрач. Могао је да зарана уочи разлике у карактерним особинама својих синова, и да то доводе у везу и са редом рођења. Вукан је и као дијете често показивао осјећања мање вриједности, страха и несигурности. Да би то прикрио, понашао се према другима грубо. Зато је његов живот и постао непрекидан ланац борби. Ти сукоби и неспоразуми су били прво у њему самом, па отуд и његови неспоразуми са околином. Сви на двору су примјећивали да Вукан сваким даном све више омаловажава и умањује вриједност других, посебно вриједност свог брата Стефана, за кога је већ постало извјесно да ће му велики жупан оставити владарску круну. Чинио је све да би истакао своје врлине и заслуге. Рано је Вукан научио како да самопоштовање гради на обарању и омаловажавању вриједности других и свега што они чине. Немања је за све то и

сам себе кривио, јер је знао да су и он и Ана код прворођеног сина подстицали осјећање моћи и успеха и тамо гдје за то није било разлога - само да би му омогућили да буде у центру пажње, за чим је увијек жудио. У почетку је великом жупану изгледало да је Вукан склонији послушности родитељима него другорођени син Стефан. Али та његова послушност била је само привидна. Зато се сада Немања, кад се повлачио са пријестола, све више питао да ли ће Вукан моћи контролисати своју плаховиту природу, како не би ометао Стефана у управљању државом.

Већ остарјели жупан је добро знао да је Вукан одувјек тражио више него што му је припадало, и да је ријетко мислио о другима. Увијек је имао осјећај да је закинут у односу на своју млађу браћу, коју су и сви на двору, али у цијелом народу радије виђали и прихватили него њега. То је било и због тога што је и њихов карактер, спољни изглед и спонтаност одавали смирене и отворене особе које раширених руку дочекују друге. Они су ишли у сусрет људима и нису чекали да само други прилазе њима као што је то Вукан чинио. Цијело њихово држање, њихов ход и говор су били спонтани и одавали су самопоуздање и отвореност. Вукан је био песимиста по свом начину размишљања и по свему што је радио и чинио. Његови погледи увијек су падали на мрачније стране живота. Непрестано је био напет и узнезвјерен као да се плашио да да би сваког тренутка могао бити изненада нападнут. Зато је често био исцрпљен и одавао изглед уморног човјека. Свуда му се привиђала опасност. По њему би се могло закључити да људи не би смјели ни спавати, ако би се он питао. Живот је за њега увијек био тежак и пун опасности. Немања се стално питао откуд толико неповјерење и несигурност у Вукану и колико су он и Ана томе допринијели. Али, као што је Вукан био нестрпљив и чезнуо за владарском круном и престолом, толико исто нестрпљења је показивала и византијска принцеза и жена Немањиног другорођеног сина, севастократора Стефана, сада зета византијске царске породице Анђела, моћне владарске династије у Цариграду.

Немања је тек сада имао прилику да подробиније упозна карактер своје снахе, јер је њен отац Алексије свргнуо старијег брата Исака са престола и сам се прогласио царем цијеле Византије, а његова амбициозна жена Јевросима, мајка Немањине снахе Евдокије, постала царица. Евдокија је била исто тако амбициозна и пуна зависти као и њена мајка. Чим је дошла на двор Немањића, одмах је покушала ставити до знања свима да она долази из најмоћније владарске породице свијета. Није подносила да се њене жеље не испуњавају и није трпјела супротстављање њеним ставовима и захтјевима. И њен супруг, принц Стефан, осјећао је да она жели да преузме потпуну контролу над животом подстичући га отворено да разговара са великим жупаном, његовим оцем, о преносу власти, и то што прије. Такво њено понашање је било отворено, и лако су га запазили сви. То је посебно тешко падало не само принцу Стефану, већ и његовим родитељима, великом жупану и кнегињи Ани. Најтеже им је било умиривати Вукана који је сматрао да круна и престо великог жупана припадају њему, као прворођеном сину. Завист и жеља за моћи доминирали су понашањем Евдокије. Отворено је тражила да се круна и власт у држави пренесе на њеног супруга, принца Стефана, а да она постане српска кнегиња и стави златну дијадему на главу.

Стефан је био у веома тешком положају, разапет између супротстављених жеља његове супруге, принцезе Евдокије, и његовог брата Вукана, који је увијек истицао начело примогенитуре у наслјеђивању престола. И велики жупан је имао буру и немир у души, не знајући ни сам како да смири и страсти и жеље за моћи своје двије снахе које су подстицале мужеве да ступе у борбу за власт и круну српског двора. Евдокија је у томе била и упорнија и читав смисао свог живота видјела је у томе да постане српска кнегиња. Осим оваквих њених особина, себичности и тежње за моћи, Евдокију је на овакво понашање подстицала и њена амбициозна мајка Јевросима, сада византијска царица. Јевросима је отворено казала и својој кћерки и великом жупану да се она не мири са тим да њена кћерка буде само обична и непозната принцеза на српском двору, већ да је вријеме

да њен супруг Стефан постане велики жупан, а Евдокија српска кнегиња. Јевросима је о томе непрекидно говорила и свом супругу, византијском цару Алексију Анђелу, да одмах предузме кораке и присили великог жупана да пренесе власт и преда круну великог жупана другорођеном сину, византијском зету, принцу Стефану. Евдокијино понашање посебно је тешко падало њеном супругу принцу Стефану, који је видио колико је његовом оцу, великом жупану, тешко да ријеши проблеме са својим прворођени сином Вуканом, који се није лако мирио са новонасталом ситуацијом. Евдокија се није много обазирала на то, већ је на мајчин наговор свакодневно и све отвореније постављала питање преноса власти на свог супруга. Принцу Стефану не само што је било тешко, већ се и стидио због таквог њеног понашања. Стефан је знао да његов отац очекује да он, као њен супруг, први покуша да обузда такво њено понашање које је већ изазивало раздор међу браћом. Али Стефан је ту мало шта могао урадити, и штета двору Немањића већ је била учињена.

Евдокија се већ понашала као да је она изнад свих на српском двору и да се њеним жељама и амбицијама мора удовољавати. Она као да је била неспособна за било какав заједнички живот и све се више удаљавала од других на српском двору. Осјећала се и страном, али и спутаном, јер је ауторитет великог жупана Немање био још увијек толико велик да су га на двору сви без поговора слушали. Ни Вукан није стварао никакве проблеме кад се ту налазио Немања. Уз већ испољене црте зависти, тежње за моћи и себичности, Евдокија је испољила и црту тврдичлука, што је било скоро непознато на српском двору до њеног доласка. Скупоцјене поклоне које је добијала од своје мајке царице Јевросиме, оца, браће и сестара, али и осталих чланова византијске царске породице у Константинопољу, задржавала је само за себе и своју тек рођену дјецу. Тако је изгледало да она не само да нема осјећај за заједништво, већ и да не зна да се радује успјесима и срећи других. Завист, тврдичлук и себичност као да су била једина њена осјећања. Само понекад би се показивала дарежљивом, али то је више личило на милостињу коју неко веома моћан удјељује униженим и презреним. Тиме је хтјела стећи повољнију слику о себи, макар само у властитим очима, јер је знала да нема много поштовања на српском двору. Том својом милостињом она је показивала своју надмоћ над другима, што на српском двору није могла добити, бар док је Немања био велики жупан. Ни њен супруг принц Стефан неће јој дуго трпјети такво њено понашање. И до сада је то чинио више због дјеце коју му је Евдокија изродила и која су била још мала. Њено честољубље и жеља за моћи су је у задње вријеме одвели тако далеко да је почела занемаривати дјецу која су највише времена проводила са дворским дадиљама.

Евдокија је била упорна и никад није одустајала од тога да привлачи пажњу и интересовање других, и жарко је жудјела да буде у центру пажње свих, не само на двору Немањића. Занемарујући дјецу, све своје слободно вријеме посвећивала је свом изгледу и облачењу. Вољела је да носи скупоцијену византијску одјећу и накит. Тада би сва била обучена у пурпур и самуровину, а руке би јој биле препуне прстења и наруквица украшених најскупцијеним драгуљима, смарагдима и сафирима израђеним у златарнама Константинопоља. Њена мајка, византијска царица Јевросима, поклонила јој је и златну дијадему у облику вијенца са златним плочицама и листићима. Око врата је увијек носила најскупцијеније бисере. Настојала је да се чује њен глас и у управљању државом и у политици, те је постала потпуно слијепа за породичне радости и подизање дјеце, сасвим их препуштајући гувернантама и дворској послузи. Чак је забранила да улазе у њену собу која је била пуна златних и сребрених предмета и накита добијеног од њене царске породице Анђела у Цариграду, али и од супруга, свекра и осталих на српском двору. У соби су јој били и најскупљи теписи и завјесе на прозорима. Њена мајка, сада византијска царица, набављала јој је у Константинопољу све што би пожељела. Трговци са Далеког истока су чувеним Путем свиле доносили најскупље мирисе и најскупљу свилу у Цариград из чудесне и велике земље коју су звали Китај, за коју се говорило да у њој живе људи жуте коже и косих очију. Вољела је да често носи своје свилене хаљине које су се прелијевале у

стотине најљепших боја и које су биле лагане, лепршаве и пријатне за ношење. Често их је облачила због поноса и ради истицања и показивања другима на Немањића двору. Те њене свилене хаљине су биле тако лагане и лепршаве да је она сама говорила да је то *ветар изаткан од свиле*. Ту су биле и разне кутијице са помадом, бочице са мирисима, разне четке и чешљеви од слоноваче, кутијице украшене дијамантима и рубинима у којима је чувала накит. Ако јој њен супруг, принц Стефан, свакодневно није казао бар десетак пута да је најљепша и најпапетнија од свих на жупановом двору, па и цијелом свијету, читав дан би пропао. Навече би била љута и напета као струна. Често би одбијала и било какав разговор са мужем. Принц Стефан, и превише заузет у помагању оцу у управљању државом и припремању за преузимање престола, понекад јој је заборављао указати ту пажњу, или се од умора не би ни сјетио о чему се ради. Питао се шта јој је и због чега је незадовољна.

Не само њене године, већ и њена горчина и осјећај празнине и немоћи, остављали су све више трагова на њеном лицу. Све више се повлачила у самоћу својих одаја. Потпуно је престала да одлази на дворске светковине и званичне дворске пријеме. Чак је почела да избјегава и оно мало својих пријатеља који су јој преостали. Све чешће су је мучиле и јаке главобоље, које су заједно са њеним незадовољством и осјећањем горчине брисале и последње трагове некадашње љепоте.

У последње вријеме покушала се укључити у расправе на двору и властелом о томе ко ће бити будући велики жупан Србије. Једном кад се вратила са једне такве расправе гдје ју је извријеђала жена њеног дјевера Вукана, првог претендента на престо, у љутњи је саопштила Стефану:

-Моја царска породица у Константинопољу ти је дала титулу севастократора и ми ћемо те довести и на престо. Без моје породице и без мог оца цара Алексија, ти никада ни не би могао бити велики жупан, јер ти то и не припада према реду рођења. Зашто већ једном не покренеш то питање преноса власти и круне, и зашто дозвољаваш да супруга твога старијег брата Вукана вријеђа и тебе и мене?

Овакво њено понашање све више је нагонило принца Стефана на размишљање о смислу таквог брака, али је истовремено знао за споразум његова оца Немање и византијског цара Алексија, који налаже да мора да буде више трпељив, бар док власт и престо не пријеђу у његове руке, како му је то његов отац велики српски жупан Немања већ и наговестио.

**Н**акон раније споменутог разговора између византијског цара и његове жене царице Јевросиме, само пола године касније дошло је до велике промјене у Србији. Оцјењујући цјелокупну политичку ситуацију, а притиснут годинама, велики српски жупан Стефан Немања је сазвао државни сабор у Расу, захвалио се на престолу и за свог наследника одредио свог средњег сина Стефана, зета византијског цара Алексија Анђела. Било је то на Благовијести 1196. године. Одмах следећег дана Немања и кнегиња Ана су се замонашили. Он као монах Симеон оде у своју Студеницу, а она као монахиња Анастасија у женски манастир Св. Богородице у Топлици.

Немања је ову своју одлуку вјероватно донио још и раније и зато му није било тешко оставити престо великог жупана. Најтежи му је проблем, ипак, био његов најстарији син Вукан, који је по праву првородства и примогенитуре полагао права на престо и круну. Немања га је једва успио да умири и увјери да такво рјешење захтијевају државни интереси, а њему и његовим потомцима дао је заувјек на управу Зету и Требиње.

Сви окупљени са сузама у очима су молили старца и доброг господина Стефана Немању да их не оставља и не иде у манастир, већ да и даље влада земљом и чини добра дјела свом народу као и у протеклих 37 година владања. Али блажени старац им рече да је ово што чини Божија промисао, а да ће умјесто њега његов вољени и другорођени син Стефан бити владар.

*-Овога имајте уместо мене, добри корен који је изашао из моје утробе, и овога постављам на престо Христом дароване ми владавине.*

Старац је сину наследику заповиједио да се брине о народу и о црквама и о онима који служе у њима. Свог прворођеног сина Вукана постави за кнеза и одијели му довољно земље. Синовима је отац, савјетујући их, говорио да поштују законе које је он утемељио, да чине правду и да се моле Богу, да поштују и помажу један другог.

*-Ко не љуби брата свога, Бога не љуби. Бог је љубав. Зато ко љуби Бога, нека љуби и брата свога. Зато ако хоћете и послушае мене, добра земаљска уживаћете; ако ли нећете и не послушате ме, оружје ће вас појести. А вама синови моји љубљени, нека вам буде мир од Господа Бога и Спаса нашег Исуса Христа и Дух Божијег нека почива на вама, крепећи и покривајући вас од свију видљивих и невидљивих непријатеља и водећи вас у миран пут. Мир буди и вама, властело моја и бољари! Мир буди и вама млађи, које вас отхраних од рођења матера ваших. Мир буди вама свима, умно стадо Христово, које ми Бог предаде и пасавиши вас, сачувах вас неповређене, као добар пастир полагајући душу своју за вас. Зато вас молим, чеда моја љубљена, богати и убоги, стари и млади, држите упутство моје, оца вашег. Бога се бојте, цара поштујте, просвећујући цркве, да и оне вас просвете, слушајући епископе, јереје имајући у част и ка монашком чину имајући част, да се моле за вас. А ви имајући међу собом правду и љубав, не заборављајте милостињу. И благодат Господа нашег Исуса Христа и љубав Бога и Оца и заједница Светога Духа нека буде са свима вама. Амин.*

Вијест о Немањиним монашењу највише је обрадовала његовог најмлађег сина Растка, сада светогорског монаха Саву. Испунила се његова давнашња жеља да се отац у монашком животу придружи сину у манастиру Ватопед. Нико сада од Саве није био сретнији који је оваквим очевим чином добио нову снагу за своје духовно уздизање и усавршавање. Манастир Ватопед је био обасут великим даровима старца Симеона и даровима који су стизали са византијског двора.

Годину и по дана посматрао је искусни старац из манастирске тишине живот државе коју је створио. Споља није било никакве опасности. Стефана је народ поштовао и волио. Вукан се био помирио са судбином и у држави је све добро пошло. Задовољан таквим стањем одлучи старац да пође на Свету гору. Опростивши се са својим синовима пошао је 8. октобра 1197, а стигао у Ватопед 2. новембра. Сава је неизмјерно био срећан што је успио да му се отац придружи, а Немања је био пун радости што је дочекао да још једном види вољеног сина. По одобрењу игумановом постави га себи у службу. Пошто се мало одморио од напорног пута, старац Симеон (Немањино монашко име) је пошао да обиђе светогорске манастире и испоснице. Син га је пратио. Сава је од свог доласка на Свету Гору ишао бос. Ишао је и сада уз оца босоног и оштро камење задавало му је болове које је више осјећао отац него син. Зато му је отац, као свом послушнику, наредио да сједне на коња. Обилазећи манастире, старац Симеон се дивио многим црквама и подвизима монаха и све је манастире богато даривао. На тим путовањима по Светој гори и обиласцима светогорских богомоља и манастира, Старац Симеон је имао и довољно времена да разговара са сином, јер је желио да на њега пренесе своје велико искуство, и као владара Србије, и као досљедног борца за хришћанску вјеру и слободу свога народа. Разговор са најмлађим и најмилијим сином, сада монахом Савом, чинио му је највећу срећу.

Друге године од свога доласка на Свету гору, Немања, сада монах Симеон, почео је све чешће поболијевати и осјећати да због своје старачке изнемоглости не може више толико да се труди као његов млади син Сава. Због тога је старац све чешће бивао тужан и невесео.

- *Не тугуј, оче мој љубљени, ти си био праведан и добар владар и спроводио си владавину закона, правде и милосрђа. Зато су те сви волели, ценили и поштовали. Зато и кажем да не тугујеш, господару и оче, ја сам твој пост и стајање и клањање, ја сам твој подвиг, и по души труд, на мени је твој грех, ако га има, ја за тебе пред Богом одговарам-тјешио је син оца.*

Манастир Ватопед је користио не само дарове и добротворства старца Симеона и Саве, него и њихове пријатељске везе са византијским царем Алексијем, сада тастом великог жупана Стефана Немањића. Зато су ватопедски монаси замолили старца Симеона да пошаље Саву у Цариград да обави неке послове за манастир. Пошто се старац Симеон с тим сагласио, пошао је Сава у Цариград. Када је дошао у бучни и велелепни град са близу милион становника, Сава је био задивљен. Ту су блистале у пуном сјају Јустинијанова Света Софија и многе друге цркве и манастири, царске палате, тргови и споменици старе славе и сјајне културе моћне Византије. Цар је примио Саву веома љубазно и одмах му учини све што је молио за манастир Ватопед и казао да ће испунити ако још нешто треба и од њега се тражи. Тада је Сава изложио цару како у Светој гори има један порушен и опустео грчки манастирић по имену Хиландар, па замоли да тај манастирић подари њему и његовом оцу Немањи, сада светогорском монаху Симеону. Они ће га обновити, и као од себе дати Ватопеду. Цар му ту жељу одмах испуни и своју одлуку утврди царским писмом и печетом. Када је подизање и обнављање манастира Хиландар било завршено, на тражење свих осталих светогорских манастира и монаха, Сава састави молбу византијском цару, да се манастир Хиландар уступи као својина Сави и Немањи и њиховим сународницима. Византијски цар Алексије III удовољио је и овој молби Савиној и у јуну 1198. издао повељу у којој је потврдио да се Хиландар са осталим опустјелим манастирима у Милејама (мјесто у Светој гори гдје се налазио Хиландар) даје у власништво Симеону и Сави да буду склониште људима српског рода. Цар Алексије је лично издао своју хрисовуљу (златопечатано слово) чије одредбе имају снагу закона.

*Да се опустјели и разрушени манастирић Хиландар са свим светим мјестима у ближој околини, која се зове Милеје, ставља под „власт и управу“ монаха Симеона и Саве. У тој царској хрисовуљи пише да монаси Сава и Симеон имају право да света мјеста по својој жељи украсе и васпоставе манастир. Тај манастир неће бити никоме подложен, ни светогорском проту ни игуману манастира Ватопед, него ће бити самосталан, својевластан и самоуправан. Манастир који је утемељен треба да буде Србима на поклон вјечни.*

Према истој хрисовуљи византијског цара из 1198. године види се да се манастир Хиландар изједначава у сваком погледу са другим царским манастирима на Светој гори. Градња новог манастира брзо је напредовала, јер су Сава и Немања све добро и на вријеме припремили, а добили су и велику финансијску и другу помоћ и дарове од великог жупана српског Стефана Немањића. Већ је речено да се манастир Хиландар налази у сјеверном дијелу Атоса који се зове Милеје и од мора је удаљен око два километра. Веома је важно било у то вријеме да манастир буде мало увучен у унутрашњост, како не би могао бити лако опажен и нападнут од стране гусара и пирата који су тада харали морима. Од морског, више импровизованог пристаништа које се зове арсана ка Хиландару води стаза између два превоја. Манастир је, може се рећи, смјештен као у неком кланцу или плићем рјечном кориту којим тече планински поток. Ту стазу, од мора ка манастиру, затвара негдје на половини пута један пирг или висока камена кула која штити манастир од упада пљачкаша и пирата са морске стране. На највишој осматрачници куле увијек су се налазили стражари, обично млади монаси који су се тек учили манастирском животу. Сава и Немања су изградили овај пирг као предстражу за одбрану манастира од пљачкаша и разбојника. Посада пирга могла је дуго да задржи нападаче и пљачкаше који би дошли с мора и то толико дуго да се сви у манастиру могу припремити за одбрану ако им се на вријеме јави. Са обје стране тога пута или стазе простиру се маслињаци и виногради. Око

самог манастира Сава и Симеон су подигли читаво спољње утврђење са јаким одбрамбеним зидинама и одбрамбеним кулама.

Изградња манастира Хиландар текла је по плану и убрзано, на радост старца Симеона. Свакодневно је долазио на радилиште осјећајући тежину у својим остарјелим ногама. Био је срећан што још увијек може доћи на радилиште и посматрати изградњу храма.

*-И Хиландар ће, као и моја Студеница запловити у векове -* говорио је старац у себи.

Ослобођен од свих обавеза и државничких послова, радовао се сваком новом дану и једва чекао да прође ноћ како би дошао на радилиште. Често се догађало да је молио сина Саву, који је руководио радовима изградње храма и бринуо се о свему, да и њега сваки пут поведе на градилиште. Сава му је увијек то удовољавао, чак и онда кад је морао да дође на градилиште већ самом зором како би припремио све што је потребно док мајстори не дођу са првим изласком сунчаних зрака. И радници на радилишту су се били навикли на њега и често су га питали за савјете, јер су знали да је старац Симеон имао велико градитељско искуство у томе. Док је био велики жупан, у Србији су изграђени бројни вјерски храмови као што су манастири Св. Никола, Св. Богородице, Ђурђеви ступови, Кончул на Ибру и Студеница. Изградњом ових храмова Немања је остављо дарове и завјештања своме народу за вјечност. Он је то чинио из своје истинске хришћанске побожности, али и из жеље да православну побожност учврсти у српском народу. Немања је, сада старац и монах Симеон, овде у Светој гори, још више био увјерен да то његово подизање задужбина и храмова било и залог за душу, за опроштај гријехова и спасење своје и својих најмијилијих. Тиме је исказивао своју побожност и благодарност Богу за примљена добротинства.

*-Хиландар је моја последња велика задужбина-* мислио је старац Симеон, и још једном се присјетио велелепних храмовима који ће у Србији вјечно сведочити о њему.

*- Такви свети храмови као што су манастири Св. Никола, Св. Богородица, Ђурђеви ступови, Кончул на Ибру и Студеница, постоје само још у Цариграду, Риму и Јерусалиму и нигде више -* говорио је старац у себи док је гледао раднике као слажу велике мермерне блокове.

Влада велика врућина, па радници и мајстори користе сваки тренутак јутра, док сунце не угрије и касне вечери док се потпуно не смрачи. Средином дана, кад овлада врелина, и радници и мајстори узимају предах, одмарајући се у хладу огромних крошњи маслина.

Чудио се старац Симеон како се сјећа сваког детаља везаног за изградњу светих храмова у Србији.

*- То је и због тога што је свака од тих светиња везана и за моју личну судбину,* говорио је старац у себи. *Већ сам онемоћао и старост ме је већ скоро свладила. Молићу сина Саву да ми помогне да сваки дан дођем на градилиште да гледам изградњу моје последње задужбине. Молим Бога за милост Његову да поживим само да видим завршетак овог храма који се подиже у славу Његову. Да ми омогући да уживам у највећој радости овог света да гледам као зидари чине Божије дело. Божија промисао је у њима и зато могу и знају да то тако ураде. Хиландар је Божија промисао и Божије дело. Ови мајстори су само задужени да остваре Божију идеју и Божију промисао. Платио сам и довео најбоље мајсторе и зидаре, најбоље вајаре и најбоље сликаре и резбаре из Србије и Византије, Раса, Солуна и Цариграда да изграде овај свети храм. Нема веће радости мојој души већ да гледам како зидари обрађују сваки мермерни камен који ће бити узидан у овај Божији храм. А тек кад свој рад започну резбари и сликари иконостаса фрески и икона, мојој души неће бити веће радости. Најбољи сликари су дошли из самог Цариграда. Послао их је лично, на моју молбу, сам византијски цар Алексије, мој пријатељ чија је кћерка српска кнегиња, удата за мога сина Стефана, сада великог жупана Србије. Зато*

*ће и овај свети храм Хиландар бити сачуван од општег потопа времена и заборава и запловиће у вечност као и моја Студеница и моја Србија упорно је пребирао по својим сећањима старац Симеон. Молим Бога да ми да да поживим и да видим завршено Божије дело на Атосу. Моји синови и ја заједно са радницима и мајсторима само испуњавамо Божију промисао. Зато ће и ово дело бити равно и по значају и по лепоти свим другим светим храмовима на Атосу. Хиландар ће бити српски Ватопед, српски Русик, српска Лавра. Довео сам најбоље мајсторе и прибавио најтврђи камен и мермер. И из Србије су дошли најбољи зидари, тесари и иконописци. Ако градимо храм са оволико Божије љубави и у славу Бога, од најтврђег камена, онда ће он трајати вековима и одолеће ударима најжешћих олуја. На овај начин Срби не зидају само своје цркве, већ и своју веру и своју историју и сликају најсветије ликове своје. Само овако ћемо нашим потомцима учврстити вечно памћење о томе ко смо и одакле смо, о томе шта смо радили и чему смо тежили, бодро је старац Симеон и мајсторе и самог себе.*

Подизање Хиландара напредује убрзано. Сава неуморно ради и његова вјешта рука држи све конце изградње. Он разговара са мајсторима и даје им упутства, пише писма византијском цару Алексију, али и својој браћи у Србију, великом жупану Стефану Немањићу и кнезу Вукану. Што год затражи и што му је потребно за градњу, то и добије. Ничег не недостаје, и свега има. Старац Симеон гледа како се постављају кубета која се пресијавају на сунцу. Свакодневно су му у свијести слике његове Студенице, слике отргнуте од заборава. Често помисли и на кнегињу Ану, сада монахињу Анастасију, која му је изродила синове. Старац долази на градилиште сваки дан. Не осјећа се добро, али о томе не говори сину. Куполе су постављене и скидају се скеле. Иконописци и резбари улазе у унутрашњост храма. Око манстира зидари и њихови помоћници подижу утврде и конаке. Старац Симеон говори Сави и зидарима гдје да се подигне још једна одбрамбена кула, као заштита од разбојника. Сљедећег дана старац први пут улази у унутрашњост храма. Моли се Богу. Разгледа још недокончане фреске и иконе. Камени под храма је у цијелости довршен, направљен од украсног и разнобојног мермера сложеног у богате шаре и мозаике. Старац разгледа те мозаике и моли се Богу.

*- Све је ово Божије дело и у славу Бога. Свевишњи је и доделио различите дарове и таленте људима да би нас могао користити на што више различитих начина. Људи су само Божији спороводници, јер све то Он ствара кроз нас и користећи нас. Зато је и доделио толико различитих талената људима како би могао испољити своју светлост и своју љубав на земљи, мисли старац Симеон, крстећи се непрекидно.- И овде ће се око Хиландара засадити маслињаци и винагради, као и код осталих светогорских манастира.*

Старац се сада непрекидно моли и захваљује Богу што му је услишио његову молбу да доживи и види довршење изградње храма. Сада зна да ће и Хиландар запловити вијековима, и заједно са Студеницом и Ђурђевим ступовима свједочити о томе ко смо, какве и које коријене имамо.

Окрену главу према небу и рече: *Боже, Теби хвала што си ми омогућио да доживим завршетак храма и да памтим његов изглед*, говорио је старац тихо, не успијевајући да задржи сузе. Осјети да га ноге издају и позва Саву да му помогне да се врати у Ватопед. Говори сину да подигнути храм носи име Пресвете Богородице-Богородица Хиландарска.

Старац Немања-Симеон издао је повелу новом манастиру и у лето 1199. се са сином Савом и српским монасима услио у Хиландар. То је била већ дубока старост Симеона Преподобног. Почетком 1200. године почео је још јаче побољевати. Осјетивши да му се ближи крај живота позва к себи сина и поче га очински обасипати даровима из богате ризнице своје побожности, али и свог великог животног искуства. Старац је у тим



разговорима са сином у исто вријеме сагледавао дјело које је створио и процјењивао свој живот, али и исповиједао се сину.

-Сећам се свега, сине мој, цели ми је живот сада пред очима као на длану. И ја сам, као и ти, био најмлађи син у свог оца, твога деде Завиде. Кад смо ја и моја браћа одрасли, игром судбине византијски цар је нама четворици Завидиних синова Тихомиру, Страцимиру, Мирославу и мени доделио да владомо посебним областима. Твој стриц Тихомир, као настарији, постао је велики жупан, а нас тројица смо га у свему помагали као удеони кнезови и обласни господари. Случајно или не, моја област се граничила са Византијом, и ја сам настојао да што више унапредим живот народа нашег. То је уродило плодом и народ је био задовољан, а ја сам задобио пуно присталица међу људима од угледа и утицаја. Посебно сам водио рачуна о цркви и свештенству. Давао сам им дарове и земљиште за изградњу богомоља и светих храмова. То је допринело мојој популарности, не само у мојој већ и у областима којима су управљала моја браћа. Они се наљутише на мене, заједнички ме нападоше, свладаше мене и моје присталице и бацише нас у тамницу. Области којима сам ја управљао обухватале су Топлицу, Ибар, Расину и Реке и граничиле су се са Византијом. Престо великог жупана додељен је Тихомиру као најстаријем, и ми млађа браћа смо признавали његову власт и подржавали га, па ме је тим више изненадила његова завист и одлука да позове остала два брата да ме заједнички нападну оружјем, заробе и баце у тамницу. Пре тога је византијски цар Манојло први пут дошао са војском до Ниша, ту се улогорио и позвао ме на разговоре. Био сам изненађен, јер је Тихомир био велики жупан, као што сам био изненађен и царевом наклоношћу јер ми након преговора доделио још неке области на управу, те су тако проширене територије којима сам управљао. Ни мени самом тада није било јасно шта је навело византијског цара на такву одлуку. Одмах након тога осетио сам да моја старија браћа овај његов потез гледају са неодобравањем и завишћу. То се испојило прво код великог жупана Тихомира, а касније и код Страцимира и Мирослава.

-Ти градиш цркве и манастире без нашег знања и договора са нама. Изградио си манастире Св. Богородице и Св. Николе у Топлици, а да ми ништа о томе нисмо знали, нити си нас за било шта питао - говорили су му злурадо они.

- Разлози су били сасвим на другом месту. Њих је љутило моје самостално деловање и приближавање Византији, а изградња манастира била је тек изговор за напад како би ме заробили и бацили у тамницу. Тада сам се сетио Јосифа из библијске старозаветне приче и његове окрутне браће која су га продала трговцима робљем. Сазнање да имам подршку у народу и свештенству давало ми је снаге да издржим у тешким условима сужањства. Моја вера у Бога и задаци које сам себи поставио, омогућили су ми да издржим и да, молећи се дању и ноћу Св. Ђорђу, будем и ослобођен. Кад сам се појавио пред народом као мученик, сви су тражили да Тихомир уступи престо великог жупана мени. Знајући какав грех су починили, а и у страху од народа и свештенства, моја старија браћа су пребегла и склонила се у Византију. Било је то 1166. године, и ти тада ниси био ни рођен. Тамо су прикупили доста војске и својих присталица, и поново кренули на мене. Али и овог пута им то није успело. Тихомир је у тим сукобима и нередима нестao, и цијелог свог живота због тога на души носим велики грех. Причало се касније да се са својом пратњом утопио у мутним и набујалим валовима Ситнице.

-Све се могло друкчије завршити, али он као да је и сам тражио такав крај. Затим сам се измирио са Страцимиром и Мирославом, и они су ме касније у свему помагали и подржавали као великог жупана. Након тога, и Зета је постала дио наше државе, јер зетски кнез Радослав и није пружао велики отпор овом приседињењу. Све ти ово говорим да знаш како је текла историја нашег народа, јер ти тада ниси ни био рођен. Ни тада ни сада не знам када ми је било теже: да ли кад су се браћа удружила против мене и бацала ме у тамницу, или касније кад сам ратовао са Византијом, и био заробљен од истог византијског цара Манојла Комнина који ме је богато даривао приликом нашег првог сусрета код Ниша, о

чему сам ти већ говорио. Желео сам да наша земља не буде вечни вазал Византије, па сам донео одлуку да се удружим са Млечићима и Уграском, склапајући с њима савез о пријатељству. Али у тим одлучујућим тренуцима за добијање независности и ширења наше државе, судбина је хтела да нам ни Угри ни Млечићи нису могли притећи у помоћ. Против моћног византијског цара и његове бројне и добро опремљене војске, ми нисмо имали никаква изгледа. Кад смо видели да нећемо издржати нападе, почели смо се повлачити у планине, а Манојло нас је са својом војском прогонио, као што дивља звер прогони свој рањени плен.

-Ни моји саветници ни моји заповедници одреда и ескадрона нису ме одвраћали од тог похода, већ само кнегиња Ана, твоја мајка. Она ме је стално упозоравала да се не буним и не супротстављам византијском колосу. Али већ је било касно, и увек ћу жалити што је нисам послушао. Да бих спасио своју већ разбијену војску од потпуног уништења, одлучио сам да се сам предам византијском цару. Отишао сам у Манојлов логор са ужетом које сам сам себи ставио око врата, бос и гологлав, пружио цару свој мач и бацио се ничице пред њега, признајући му да су и мој живот и моја судбина у његовим рукама. Али нисам то урадио зато што сам се плашио за свој живот, већ да бих спасио свој народ и своју војску од уништења. Стално сам имао на уму и задатке које сам желио испунити током свога живота: да оснујем самосталну и стабилну српску државу и да учврстим хришћанско православље као државну веру нашег народа. Како бих то могао остварити, ако бисмо изгубили животе и моји војници и ја. Зато сам одлучио да се предам. И тада сам веровао да ће Бог помоћи оном коме је наменио извршење тако великих задатака, мада морам признати да ми је било тада тешко, толико тешко да сам помислио да је све достигнуто било поново доведено у питање. Зато се непрекидно молим Богу да ми опрости што сам имао те грешне мисли и што сам се питао да ли је Он био оставио мене и наш народ. Зато се и кајем и молим целог мог живота. Бог је увек био милостив према нама.

-Манојло је био мој непријатељ, али он је и тим што ми је поштедео живот желео да покаже своју величину и своју моћ. Повео ме је са осталим заробљеницима и пленом у свој Цариград. Да би ме што више понизио, ставио ме је на чело огромне колоне наших заробљеника, и тако водио цариградским улицама. Манојло ми је поштедео живот зато што сам му требао. Након само неколико месеци заробљеништва, поново ме вратио на престо великог жупана Србије, надајући се да сам научио лекцију, и да се више нећу усудити на поновну побуну. И ово моје заробљеништво у Цариграду, као и оно прво, кад су ме заробила и бацила у тамницу моја браћа, оставили су на мене неизбрисив траг. У заробљеничким данима сам научио да најтеже услове тамничког живота могу издржати, не они који су телесно најснажнији, већ они који су сачували своју унутрашњу слободу, који нису изгубили наду, који су имали снажу хришћанску веру и циљеве које је требало да остваре у животу. Тад сам спознао да ће онај ко зна *зашто* живи, бити у стању да издржи и највеће муке, и поднети и свакојако *како* да живи. Ни најтежи услови не могу сломити унутрашњу слободу и истинску веру у Бога и његова дела. Много пута сам се уверио да онај ко истински љуби Бога и ко истински верује може издржати и најокрутније услове. И чуда су могућа, и чуда се догађају ако се истински љуби и следи Христово учење. Али, и овде вера не настаје из чуда, већ чуда из вере.

-По изласку из заробљеништва, византијски цар ме је обавезао да шаљем одреде наших ратника у византијску војску, кад год би се она кретала према Истоку и азијским бојиштима. Можда је наш сукоб са Византијом могао бити и повољнији за нас, за наш народ, да сам боље искористио мој сусрет са једним од тада најмоћнијих владара Западног света, германским владарем Фридрихом I Барбаросом. Предводећи своје ратнике крсташе који су ишли да ослободе Христов гроб у Јерусалиму, он је тражио од мене дозволу за пролазак његових одреда кроз нашу земљу, јер је то био најкраћи пут за Исток, као што је молио и да му обезбедим помоћ у људству и прехрани. Наш народ се већ био определио за хришћанско православље кога је истински љубио, и када је у Западу планула искра која је

у себи носила замисао о покретању крсташких ратова и ослобађању Христовог гроба и Јерусалима од Сарацена, и ми смо желели да помогнемо оставрењу те замисли. Најмоћнији владари тадашњег Западног света, енглески краљ Ричард Лавље Срце, француски краљ Филип II Аугуст и германски владар Фридрих I Барбароса, покренули су своје крсташке одреде према Истоку. Германски цар био је међу овом тројицом најватренији заговорник ослобађања Христовог гроба, па је сакупио и највећу војску. Чим је султан Саладин освојио Гроб Господњи, Барбароса је одмах почео размишљати о тој војни. Пре тога, он је скоро цео свој живот провео спорећи се са Римом, и носио жиг некадашње црквене клетве. Зато је хтео пред крај живота да једним великим делом прибави доказе о својој дубокој хришћанској оданости. За разлику од млетачке, француске и енглеске војске, која је више користила морске путеве и превоз бродовима (близу петсто галија са два реда весала и преко педесет хиљада оружника, оклопника, стрелаца и пешака), германски одреди и ескадрони, на челу са Барбаросом, кретали су се копненим путем наступајући преко Угарске и према Београду, па затим долином Мораве према Нишу, и даље на исток преко Цариграда, према Јерусалиму. Била је то огромна војна, огромна сила: око десет хиљада витезова, оружника, стегоноша, оклопника, курира, видара, доушника и преко четрдесет хиљада пешака. Иза њих је наступало неколико ескадрона лаке коњице, и на хиљаде стрелаца и копљеника чија су копља и стреле имали металне завршетке.

-Тада сам размишљао да се приближим германском владару и потражим у њему савезника како бих извојевао што већу самосталност од Византије, са којом смо још увек били у вазалним односима. Зато сам послао наше изасланике на двор њемачког владара, у Нирнберг, и пре него што је кренуо у поход са својом војском. Изасланици су добили задатак да изразе моје велико задовољство што ћу имати прилику да дочекам моћног владара и његове одреде приликом проласка кроз нашу земљу на путу према Цариграду. Нашим изасланицима је речено и да се мало детаљније распитају о нашим саплеменицима, Лужичким Србима, који су се приликом сеобе Словена, пре шест векова, кад смо прешли Карпате, одвојили од нас и крнули на запад, а не на југ, као главнина нашег рода. Неколико стотитина хиљада њих стигло је далеко на запад на просторе данашње Германије и населило се око реке Одре и даље на Запад. Касније смо потпуно изгубили контакт с њима и они су се утопили у германском мноштву, па су чак заборавили и наш језик, задржавајући у памћењу још само понеке речи и обичаје којима смо се служили у заједничкој прапостојбини. Задржали су и наше српско име па се сада зову Лужички Срби према покрајини Лужице где су се населили. Причало се раније да су неки од њих долазили као рудари у наше крајеве овде, али су били већ потпуно германизовани. Били су веома добри мајстори и велики зналци свога заната. Само ми Срби који смо се доселили на ове просторе као већа и снажнија скупина имамо шансе да очувамо нашу посебност ако се будемо држали заједно и не будемо делили на стотине малих кнежевина како је то било раније. Изасланици су однели и моје писмо германском владару у коме је стајало да ћу му припремити свечан дочек код Ниша. Наши изасланици су успешно обавили своју мисију, а кад су се вратили испричали су како се живи на германском двору и какви обичаји тамо владају. Посебно су били изненађени обилним гозбама које је немачки владар свакодневно приређивао. Један је од наших изасланика је у свом извештају написао и ово:

*-Бучни су и раскашани за трпезом. Кад једу месо, комадају га рукама и оглодане кости бацају преко рамена иза леђа, а руке бришу о своју одећу.*

-Ми смо тада на нашем двору користили и сребрено посуђе, кашике и виљушке, и имали fine ланене убрусе. Изасланици су били задивљени огромним и лепим дворцем који је Фридрих изградио за себе на једном већем каменитом узвишењу у самом Нирнбергу. Ипак, најважније је то да је њемачки владар био задовољан што ће до нашег сусрета доћи и што сам му обећао повољне услове за пролазак његове војске преко наших области. Да им нисмо одобрили пролаз преко наше територије, дошло би до крвопролића,

што би Византија једва дочекала и још прискочила у помоћ Барбароси. Тада Византија није желела јаку Србију на својим границама. Тако сам дошао до замисли да је Барбаросу и његове крсаташе боље пустити да прођу и тако спасити многе животе. Пролаз силне војске која се ваљала у таласима као набујала река остављао је огромне штете и по народ и по државу, као штете које настану после великих поплава, олуја или неког другог невремена. Али поплаве и олује прођу, а настале штете народ опет поправи и све се врати у нормално стање. Само се изгубљени животи не могу вратити. Шта би вредело да смо ту стали на границу и нисмо им дали пролаз. Читав наш народ морао би да изгине, толико је крсташа било, а још би им у помоћ прискочили и Угри и Византија, како би себи приграбили наше земље.

-И кад се огромна војска крсташа са Фридрихом Барбаросом упутила у лето 1189. преко Угарске, на југ, према Београду и Нишу, наши изасланици су изашли у сусрет германској војсци, док сам ја чекао са припремљеним свечаним дочеком код Ниша. Била је то огромна сила, до тада невиђена. Како сам ти већ казао, ту је било на десетине хиљада копљеника, оклопника, стрелаца, оружника, стегоноша, доушника, видара и гласника, затим неколико ескадрона лаке коњице и преко четрдесет хиљада пешака. Барбароса се двоумио да ли да прихвати моју понуду о пријатељском савезу и помагању, јер се плашио како ће Византија гледати на то. Упутио се према Цариграду и тамо склопио споразум са новим византијским царем Исаком II Анђелом, који му је омогућио несметан пролазак преко својих територија и пребацивање крсташа у Малу Азију. У сусрету са Барбаросом и његовом војском, видео сам да је он био способан војсковођа и да је у својим одредима завео ред. Германски ратници су по наређењу свога вође, цара Барбаросе, увек собом носили и петлове, како би на време и пред зору започели своје припреме за покрет или напад кад се њихов непријатељ најмање нада. Причало се да је Барбароса стално и тихо у себи певушио песмицу: *Хвала Свевишњем што је петловима дао моћ да разликују дан и ноћ*. Имао је и довољно новца да купи храну за своје одреде како би се обуздала пљачка територија којима су пролазили. У његовој војсци је био заведен строги ред, а имали су, први пут, и пратећу колону за лечење болесника и рањеника. Њихови видари и тада су били најбољи. Док су се спуштали долином Мораве према Нишу, није било пуно гласина о пљачкању имања и отимању стоке. Уосталом, на свечаном дочеку у Нишу, ја и мој брат Страцимир смо германској војсци дали као поклоне велике количине хране, посебно у живој стоци, велике количине јечма и вина, а за самог цара и његову пратњу су припремљени и посебни дарови: на десетине крчага са медовином, безбројне венце сувих шљива, црног и белог лука, на стотине врећа пшеничног и јечманог брашна, и ораха. Поклонили смо му као дар и два најбоља пиротска ћилима од чисте рунске вуне и са најлепшим шарама, затим три бачве најбољег вина и једну мању бачву наше љуте шљивовице, чему се посебно обрадовао. У преговорима са германским владаром, обавестио сам га да сам са својом браћом Страцимиром и Мирославом заузео све византијске крајеве око Ниша, све до Софије и Трнова. Био сам спреман да са наших двадесет хиљада ратника удружимо војске и принудимо Византију на предају. Али, као што сам већ рекао, Барбароса то није прихватио.

- Идући даље кроз Бугарску до Цариграда, па преко Дарданела у Малу Азију, Барбароса је поразио Турке Селџуке код Иконије. Ту је и изгубио живот, кажу, несретним случајем. Причало се касније да су, након те битке, он и његова пратња прелазили ту набујалу речицу. Барбароса је натерао коња у мутну воду, и у средини хучне матице коњ му се уплашио и узнемирио. Мамурни и још увек пијани Фридрих је изгубио равнотежу и из седла пао на место где је вода била најбржа и најдубља. Бујица је била одвећ јака, а оклоп сувише тежак. Ето, како један велики владар, више на смешан него трагичан начин, губи свој живот, а његова победничка војска остаје без вође. Једно време се причало да је он после те своје велике победе над Селџуцима целу ноћ пио и славио. Изгледа да му је наша љута шљивовица, ону коју сам му дао као поклон у Нишу, дошла

главе. Опако се напио и није се могао потпуно отрезнити и владати собом. Ко је то још видео да пијан човек у пуној ратној спреми јаше коња и то преко набујале реке? И тако, Барбароса је и изгубио живот, а да није био свестан да наша шљивовица и баварско вино нису исто, нити ће икад бити. Ненаспаван и не потпуно трезан, у зору је натерао коња у мутне валове реке. Ваљда му је тако било суђено. Божија воља. Ето, тако се завршио његов продор на Исток, продор који је представљао вечни сан Запада и западних владара. Зар му је било мало освајања? Притиснуо је целу Германију која на западу излази на бескрајна мора, а тражи животни простор и пљачку на Истоку. Ко зна колико ће се још других Барбароса у будућим временима родити на Западу и са још јачом жељом и још оштријим и уздигнутим мачем кренути да потчине Православни исток кличући: Јуриш браћо Германи! ..Учинмо продор на исток..Drang nach Osten...Продор на исток...Drang nach Osten!!! ...То је наш животни простор....то је наш Lebensraum....то је наш Lebensraum и готово...дерао се из свег гласа Барбароса са исуканим и високо уздигнутим мачем водећи своје Германе..То је тако било, и сада је тако, и ко зна колико ће тако још бити.

-Под изговором да иду да ослободе Гроб Господњи од Сарацена католички крсташи са запада уствари иду да пљачкају православни Исток, и то све редом, посебно Цариград и Јерусалим, иако знају и да највеће вредности тог истог Запада су дар Истока. Западни човек и није у потпуности "западњак", јер његов развој почива на књижи која долази са Истока, на Библији. Све највредније што има Запад је само копија оригинала који је преузет са Истока. И сада су се те њихове копије окренуле против свога оригинала. Зар највеће вредности Запада у песништву, науци, вери, философији и организација друштва нису настали на Истоку. Градитељство и вајарство су настали на Истоку, философија је настала на Истоку. Грчки и Израелски народи су створили то. Ово је трагедија људског рода што католички крсташки одреди раде по Истоку. Они својим мачем и огњем уништавају вредности Истока, од којих су они направили своје копије у вери, философији, песништву, градитељству и друштву. Све ће оригинале да поруше и попале, како би кроз неколико векова могли казати даје то све настало на Западу. Али у Грчкој су рођени и живели Аристотел, Сократ и Платон, у Грчкој су стварали своја дела Хомер, Лисип, Фидија, и други великани. Из Грчке се ширила писменост и светлост. Реч *Исток* у вашем српском језику, као и у осталим словенским језицима, значи *извор*, *истециште*, доброг и узвишеног само. Зато је и било могуће да најсветија књига запада, Библија, дар Истока, иако географски страна западном човеку заузме средишње место у његовом животу, истовремено истиснувши све њихове дотадашње књиге, митове, легенде и приповести које су у знатно већој мери или у целости производ Запада. Тако је *страна књига* са Истока одиграла непоновљиву и најрадикалнију улогу у обличавању душе и живота "западњака", што нису биле у стању да учине друге књиге Запада. Римска и германска митологија, записана у безбројним књигама, то није могле учинити, као што то нису могла учинити ни скривена предања Келта, ни култови Словена записани на брезовим корима. Али и из далеких пустињских и дивљих предела Азије, нешто се мутно, непознато и тешко примиче. Ти Селцуци су друге вере, и ако су сада заустављени, то је само привремено. Они су својим честим упадима, паљевинама и пљачком већ посејали страх на источним границама Византије и њено становништво се постепено повлачи ка унутршњости. А кад гранична подручја опусте и кад их становништво напусти, никакве утврде ни војни одреди их не могу сачувати. Могу привремено, али не задуго. Питам се само, ако та пустињска племена, из Азије продру на ове просторе, како ће свет тада изгледати, и како ће историја даље тећи.

-Сада је у Србији мирно, и Србија је јака и има пријатеље и на Истоку и на Западу. Само мудром политиком српског владара Србија се може одржати, каза Немања и настави- Зато ти, драги сине, кажем да је тебе Бог одредио да помогнеш својој браћи и нашем народу својом ученошћу и својом мудрошћу. Морам ти казати многе ствари о твојој старијој браћи којима сам оставио и наш народ и нашу државу. Већ сам ти причао какве ми је проблеме чинио Вукан приликом устоличења Стефана за великог жупана Србије. Нисам сигуран да ће он моћи да контролише своју сујету и завист према свом млађем брату. Све ме ово подсећа на моју старију браћу кад су се удружили против мене у борби за престо великог жупана. Чини ми се да мој најстарији брат Тихомир и твој најстарији брат Вукан имају веома сличне, ако не и потпуно исте, карактерне особине. И Тихомир је показивао велику жељу за влашћу, завист и љубомору према млађој браћи, а посебно према мени. Био је веома груб према сваком на двору мог оца Завиде, исто као што то сада чини Вукан. Зато теби остављам завештање да помогнеш брату Стефану, сада великом жупану Србије, ако би се Вукан побунио и покушао силом да преотме власт и круну. И у Вукану су се, као и у Тихомиру, стопиле противречне особине карактера: хладноћа и топлина, вода и ватра. То га чини непредвидивим као што је био и Тихомир, склон и добру и злу. Све саме крајности. Зато Вукану није лако себе контролисати и ускладити своје поступке. У вечитој је борби и неспоразуму са самим собом. Он као да је имао и двоструку природу. Разапет између две крајности своје душе, он би могао правити велике проблеме Стефану, па чак и позвати своје присталице да насилно преузму власт. Ако би се то догодило, поново би све достигнуто било доведено у питање. Био би то дуготрајан уништавајући рат, а наш народ могао би да изгуби све што је постигнуто уз велике патње и жртве.

-Добро се сећам, тако је исто било и кад су моја старија браћа, твоји стричеви, ударила заједнички на мене и бацила ме у тамницу. Никад ти о овоме нисам причао, али сада морам да ти се исповедим пре него што одем пред Праведног и Великог Судију. Ти треба да све знаш из историје нашег народа и наше породице. Страшна су питања потресала моју веру тада кад су ме браћа бацила у тамницу.

*-Да ли ме је Бог оставио? Је ли ми био доделио неку другу улогу коју ја нисам испунио? Хоће ли због тога да ме казни? Је ли мој живот био узалудан, и има ли живот даље смисла? Зашто Бог не чује моје вапаје и моје молитве?*

-Тешко ми је касније било због ове моје сумње. Али, зар и пророк Илија није посумњао да Бог има план за његов живот, па је легао да умре. И Исусови ученици су у почетку сумњали да је Исус прави Месија и да ће устати из мртвих. Зашто не казати и то да је Јован Крститељ био највећи скептик у целој Библији, чак већи и од апостола Томе. Јован Крститељ је дао најјаче изјаве о Исусу. Он је указао на Месију који долази и убеђивао људе у то, али је непосредно пре своје смрти почео да сумња у истинитост онога што је сам говорио и проповедао. Из Јеванђеља по Луки се види да је он из тамнице, где га је безбожник Ирод бацио у окове, слао своје ученике да питају Исуса: *Јеси ли ти Месија или да чекамо неког другог?* Из овог се види да је Јован Крститељ који је снажно сведочио о Исусу, посумњао највише, јер му је изгледало да Исус није Месија кога је очекивао и најављивао његов долазак у својим проповедима. Али, тај свети човек, Претеча Јован Крститељ, није се устручавао да покаже и испољи своју сумњу. Познат нам је Исусов одговор на Јованово питање: *Јеси ли ти Месија или да чекамо неког другог?* Сви знају да га Исус због тога није укоравао нити оптуживао за неверство, већ је позвао Јованове ученике и казао им: *Следите и гледајте*. Затим је почео да лечи болесне, слепима да враћа вид, да чисти губаве, а онда им рекао: *Идите и јавите Јовану шта сте видели*.

-Не ради се ту о сумњи у Божије постојање и Његово поступање, већ је ту у питању сумња у самог себе, и у оно што чинимо и како чинмо. Познат је и значај *трпљења* и *патње* у нашој хришћанској вери. И *Књига о Јову* говори о томе и то ми је помогло да

издржим. И ту се види како Бог награђује праведнике и кажњава грешнике. Бог се не љути на нас ако покажемо своја осећања и своје сумње и моралне и спознајне. Ми треба да испољимо оно што осећамо. Бог ће одговорити на наше патње и наше сумње, и зато Му отворимо своје срце као што су то чинили праведни Јов, цар Давид, пророк Илија, Јован Крститељ и многи други. Опет кажем, не ради се ту о сумњи у Божије постојање и Његово поступање, већ о сумњи у самог себе, и у оно што чинимо и како чинимо. Ову сумњу у самог себе и јесте најтеже разрешити, и од ње се ослободити, јер ствара унутрашњу несигурност. Управо ову врсту сумње је испољио и апостол Петар. Након што се одрекао Исуса, и пошто се погледом са Њим сусрео у судници, отишао је и горко плакао. Али, апостол Петар, гледајући касније Исуса на Крсту и на све оно што је Исус прошао тих дана, повратио је своје самопоуздње и увидео своју вредност. То је једини пут и лек за сваког човека који осећа грижу савести за све што је учинио у прошлости, ако се због тога осећа недостојним и безвредним. Исус нас позива да у име онога што је учинио на Голготи, ценимо себе и друге, и онда ће нестати сумње која разара наше лично веровање.

Божији план за уништење зла, патње и страдања све објашњава. Прво треба уништити узроке зла, а након тога отклонити последице зла. Како се уништавају узроци зла детаљно је описано у Божијим књигама, у Библији и Јеванђељима. Проблем зла које се налази у људском срцу, и чији је извор људско срце, отклоњен је и решен у само једној речи Његовој: *опрост*. То је најважнија реч за односе међу људима како би било мање патње, мржње, зависти, страхова и бола. Сада свако може да види како је то савршен, а опет, тако једноставан план Божији, разумљив и доступан свима. Бог тако и чини Своја дела, и само Он то може. Најтежа последица наших греха је одвојеност од Бога. Грех је зато узрок наше духовне смрти. Као што физичка смрт настаје кад се душа одвоји од тела, тако духовна смрт настаје кад смо одвојени од Бога. Управо тада кад смо одвојени од Бога и кад смо прекинули везу са Њим и постајемо зли, неправедни, завидни, охоли, пожудни и лакоми на све, свадљиви и силеције. И апостолу Павлу се то догодило док се није обратио у веру Христову. Он јесте био успаван и пао духовно мртав, али једном кад је устао обасјан Христом, постао је највећа снага која покреће нашу веру живу.

Зато се теби сада исповедам и молим Бога, сине мој, да ми опрости за моје сумње и моје грехе. Ако је према икоме Бог био милостив, онда је то према мени. Зато се кајем и молим Га за опроштај.

Посебно ме је тешко погодило то да су се и друга два моја старија брата придружила Тихомиру. О томе сам пуно размишљао. Страцимир и није био велики верник. Он би се придружио било коме само ако би у томе видео неку корист за себе. Као другорођени он је увек завидео на пажњи која се указивала најстаријем Тихомиру, и само је чекао било какву прилику да оспори првенство старијем брату. Осећао је да у њему живе два човека: један који дела, а други који размишља о сопственим поступцима. Зато и јесте био у непрекидној борби и са самим собом и са својом околином. Притиснут тим својим размишљањима, гледао је на свет као и Тихомир и у њему видео само тежу и мрачнију страну. Зато је, ваљда, скоро увек и био у некаквом тужном расположењу не надајући се ничему добром. Страцимир је имао снажну вољу, али снага његове воље, увек је била усмерена у погрешном правцу. Своју снагу је расипао у својим сукобима са двором, а посебно у сукобима са браћом. Са свима се био завадио и због тога су га се други клонили па је осећао усамљеност и одбаченост. Зато је одмах и прихватио Тихомиров позив да заједнички ударе на мене. Али он није био способан да се чвршће веже за било кога, нити му је то био циљ. Он се са Тихомиром удружио само да мене победе, а онда би он касније чекао своју прилику. Зато је, кад су доживели пораз, он први изразио жељу да ми се придружи и помогне у изграђивању наше државе. И тако је остало до краја. Он ми је касније причао како је Тихомиру било тешко да прихвати реалност да он неће бити велики жупан Србије. Посебно га је погађало то што ни народ није био на његовој страни, јер је он прворођени син и најстарији од четворице браће. Пред крај сукоба, кад је постао свестан

да ће доживети пораз и да нема подршку у народу, почео је и да се жестоко опија. Имао је привиђења свакојаке врсте које му нису давала мира.

Страцимир је причао да су се Тихомиру једном причињавали некакви конци који су га, као паучина везивали па би почео да млатара рукама и ногама како би се ослободио мреже у коју се заплео. Вероватно се плашио да ће га моје присталице ухватити и везаног бацити у тамницу, као и он мене. Али, слушне обмане су га још више прогањале. Увек је чуо некакве кораке које нико други, осим њега, није могао да чује. Одједном би се тргнуо говорећи да чује некакав снажан тресак, или звиждук, или узвике војника који су се приближавали да га ухвате. Он је јасно видео њихове претеће гримасе и почео би да узмиче уназад. Често му се привиђало како се неко крије у мраку иза неког заклона или врата и како се одмах спрема некакав напад на њега. Та манија прогањања посебно га је учестала после доживљених пораза на бојном пољу.

У неким другим приликама, кад би био још пијанији, причињавало би му се да се и непокретни предмети крећу сами од себе, цупкају, па и скачу или шетају. Столица на коју би помислио да седне начас би му се измакла, а ствари које је држао као да су му се отимале и испадале из руку. Страцимир је касније са тугом причао како су ти страхови и обмане ишле чак дотле да су се Тихомиру почеле на крају привиђати и некакве црне и ситне животињце које би му одједном пошле уз ноге и он би са страхом и болом вриснуо, стружући кожу некаквим чврстим предметом, најчешће комадом дрвета, све дотле док крв не би потекла. Он је пићем хтео да отера страхове, али пијанство је рађало најстрашнија привиђења против којих се није могао борити. Тада су му се почеле јављати разне бубице, мишеви и мачке стравичног изгледа за којима би почео да јури изазивајући истовремено и смех и тугу код својих присталица. Стално је млатарао рукама и ногама око себе, бранећи се од тих страшних привиђења док га год не свлада умор и не заспи од исцрпљености.

После дуготрајног сна би се будио потпуно трезан, али се ничег се није сећао. Кад и није био пијан, његови већ оболели живци му нису давали мира. Место га није држало и час би устајао па опет седао, час започињао неки посао па га остављао и започињао други. Пред крај свог живота био је престао да пије, али је и даље имао страшне снове и привиђења која су га прогањала. Зарекао се да неће више пити и држао се речи, али је почео да држи дуге говоре о великим плановима које жели остварити са својим присталицама.

Знао је да је био човек са грешком и маном. Био је роб оних сила којима није могао бити господар. Зато би га често обузимала туга која се већ била урезала на његовом лицу. На сваком кораку су му се причињавале авети, несреће, лешеви, гробља, крв, секире, мачеви, поломљена и окрвављена копља, одсечене главе и руке. Све би га то толико потресло да данима након таквих доживљаја није било повученијег, ћутљивијег и забринутутијег човека. Тада би се и његова оптимистичка маштања кидала у парампарчад и нестајала као у магли. Потпуно би губио самопоуздање и више ни трага није било од његовог ранијег уверења да му је самим рођењем, као првенцу, Бог доделио неку велику историјску улогу. Кад би му се повремено и накратко самопоуздање повратило, почео би да прави планове о својим посетама Јерусалиму, Риму и Цариграду, али од тога није било ништа. Поново би га обузимало тмурно расположење и, утонувши у своје туробне мисли, потпуно би заборавио на оно што је планирао и наумио да чини.

Причали су ми људи који су га видели само дан или два пред његов нестанак у мутним валовима Ситнице да то није била више ни сенка човека кога су познавали. Као да је и сам желео да оконча свој живот. Када је постао свестан свог коначног пораза, говорио је пратњи да више нема куд да бежи. Нико му више није желео помоћи. Византија је то једном учинила и дала му јаку војску да покуша повратити престо великог жупана, али ни тада није успео. Знао је да га се Византија сада одриче и окреће се мени. Тихомир је био ускогруд човек и још увек толико честољубив и сујетан да није себи могао дозволити да моли најмлађег брата да му опрости његово вероломство и издају. Ја бих му све опростио



само да се смирио. Друга два моја старија брата, Страцимир и Мирослав, то су већ били учинили, и ја сам се одмах измирио са њима, тражећи њихову оданост и помоћ у изградњи наше државе. Тихомир то није могао да уради и својим следбеницима је све чешће почео да говори како његов живот више нема никаквог смисла после овог другог пораза. Кад је дошао са својом пратњом до набујале Ситнице у намери да пређе реку и умакне мојим потерама, његов коњ се узнемирио и почео узмицати уназад, јер су га огромни мутни валови реке уплашили. Али Тихомир га је присилио да закорачи у таласе, ударајући га снажно бичем. Коњ се још више уплашио и извио високо као да је хтео да набујалу реку премости једним великим скоком. Трзај коња је био толико снажан да је Тихомир био избачен из седла и пао у сред набујале реке, где су таласи били највећи, и река најдубља. Тешки оклоп га је одмах повукао у дубину и нико га више није видео. Његов коњ, ослободивши се седла и друге опреме, наглим трзајима је успо да се домогне друге обале. Све су ми то причали људи из Тихомирове пратње који су са њим били до последњег дана његовог живота. Ја бих сигурно опростио Тихомиру, као и осталој двојници браће, али судбина је хтела да он заврши свој живот трагично због своје неспособности да прихвати реалност и неспособности да нађе било какав разлог због којег би вредело даље живети. Он се руководио само личним циљевима и интересима и кад у томе није успео, живот за њега није више имао смисла. Он није могао пронаћи неки општи интерес и заједничке циљеве, за чије би се остварење вредело борити.

Старац је за тренутак застао, погледао сина и наставио: - Колико ли смо само пута Ана и ја молили Бога да нам подари и трећег сина! Колико ли смо се само дана и ноћи молили Свевишњем да нам подари такво дете. Ти си мој најмлађи син. И не само то, већ си и син најмлађег сина, јер и ја сам као твој биолошки отац најмлађи од нас четворице браће и синова господара Завиде, твога деде. Све је то неко велико знамење које нам је Бог послао. Знаш и сам шта у библији пише и какву улогу имају или су имала млађа и најмлађа дјеца за свој народ и за своју породицу. У теби сам видео свог наследника, не Ана, твоја мајка, већ само ја. Она то није никад ни споменула. Као да је знала због чега си рођен и чему ћеш служити. Растао си брзо и својим растом, снагом и спретношћу, али највише разумом, надмашивао си све вршњаке, али и многе старије, па и своју старију браћу Вукана и Стефана. Био сам срећан што ћу имати таквог наследника у управљању државом. То сам ти био наменио чим си се родио. Рано си показао даровитост и брзо си учио. Због свега тога пуно сам те волео и чувао престо за тебе. Али, кад би год о томе размишљао или говорио, увек се чуо и Анин глас, глас твоје мајке, која ме је благонаклоно опомињала да не претерујем са исказивањем превелике пажње и љубави према теби због старије браће. Посебно ми је скретала пажњу да не показујем своје незадовољство радом Вукана и Стефана и отворено износим своје мишљење да би ти требао бити будући владар Србије. Увек ми је говорила колико ти волиш своју старију браћу, колико си смиран и побожан.

Али ја нисам тако мислио тада, јер сам и сам био најмлађи од своје браће. Народ ме је заволео и изабрао за великог жупана. Мислио сам да исто можеш учинити и ти. Видео сам тада да ћеш ти по својој духовној снази превазићи своју старију браћу, а народ, свештенство и властела ће то увидети и уважавати. Тада сам знао да би ти био не само добар владар, већ и једини који има духовну снагу да се одупреш римском папи и који може православље да учини државном вером свог народа. Многи учени људи, и са Истока и са Запада, долазили су тада на наш двор. Многи од њих су остајали дуже време и ти си се радо дружио са њима. Твоја мајка је прва приметила, не ја, да се посебно радо дружиш са свештеницима и монасима и да радо читаш свете књиге које су они носили собом, као и оне које смо имали на двору. Те свете књиге, и посебно монаси који су долазили са истока, руски и грчки, развили су ти рано љубав према Богу и православном хришћанству. Ана ми

је причала да си се једном као дете био изгубио негде и сви су се уплашили да ти се није нешто догодило. Наш слуга те је нашао како се молиш у дворској капелици. Није те прекидао у молитви, јер се и сам био уплашио пред призором детета у цркви како клечи пред иконом и моли се. Обавестио је твоју мајку која је дотрчала и сама видела тај призор. Касније ми је казала да си у том моменту изгледао као да разгоараш са Богом. *Бог нам га је подарио, нека Бог и одреди његов пут*, рекла је тада твоја мајка.

У твом дечијем телу као да је већ тада био разум одрасла човека. Имао си своју визију и знао си чему желиш да се посветиш. Сви су приметили да си још од рођења био друкчији од својих вршњака и своје браће. Али, ја тада нисам био свестан твоје духовне снаге и жеље да се посветиш Богу и због тог сам много грешан. Ти си имао снаге да све то издржиш јер си кренуо Божијим путем. Тај пут и није за сваког, јер свако није спреман да се подвргне таквим изазовима, болним сумњама и неизбежним патњама, препрекама на том путу. Али ти си успео у раној младости да све те дилеме решиш у себи и да живиш животом који си одувек сам желео. Кад сам ти као петнаестогодишњем принцу доделио Хум на управљање, којим је раније владао твој стриц Мирослав, да се учиш у вођењу државних послова, ти си доказао да и то можеш, и народ Хума те је био заволео и поносио се тобом. Али, и тамо си највише времена проводио у читању светих књига. Ноћу ти је стално горело светло. Твој избор је био Христов пут којим си пошао још као дете и посветио се Богу. Због тога си напустио и Хум, и наш двор и сам са руским калуђером дошао овамо да живиш животом обичног монаха и испосника. Зато сам и ја дошао теби, сине мој, да заједно са тобом проведем своје задње дане и часове. Желео бих да ти искажем срећу моју што сам дошао овамо. Само теби могу да исповедим душу своју и поверим своје грехе. Кад си нас као седамнаестогодишњак напустио и са руским иноком дошао овамо на Свету гору, Ана и ја смо били потпуно изгубљени. Помислио сам тада у том моменту љутње и туге да си поступио горе него онај развратни син из библијске приче у Јеванђељу по Луки. Како сам тада огрешио душу своју!

-Кад сам побегао са двора са руским иноком и дошао овде на Свету Гору, стално сам читао ту причу из Јеванђеља. Она ми је помогла да схватим право значење греха и покајања, каза Сава.

-Сви смо ми грешни и зато свако од нас прелази тај пут од греха ка Богу. Та прича о млађем сину који је напустио родитељски дом, а затим се вратио оцу ме је толико подсећала на тебе. Али ја тада нисам могао до краја да схватим Божије провиђење и Његове планове. Он те је извео на пут да постанеш јагње Његово, а твоја рука је водила мене. Ти си моје дете, али си и мој духовни отац. Зато ово и јесте и јединствен пример у историји да дете постане духовни отац свог природног оца. Тебе је Бог одредио да идеш правим путем и да онда помогнеш и мени. Како је само Божија љубав велика. Он прихвата и воли све људе, и грешне и праведне. И та јеванђељска прича нас учи, да је лако прихватити оне који нам никад ништа нису нажао учинили, али права мера наше снаге да опростимо је да прихватимо и опростимо онима који су нам нешто нажао учинили и који су нам нанели неку неправду.

-Ја сам целог свог живота био државник и ратник, али по заповести Божијој, моја душа је увек вапила за монаштвом, настави Немања. -У мојим визијама често сам себе виђао у монашкој ризи. То сам осетио и пре него што су ме браћа бацила у тамницу, или кад сам био заробљен у боју са Византијом. Стицајем околности тада сам први пут и облачио монашке хаљине. Сретан сам што сам оставио срећену државу од Јадрана до Софије и одбранио је и од Цариграда и од Рима. Зато сада, на крају мог овоземаљког животног пута, своју душу предајем Богу и молим Га за опрост мојих грехова и грехова мојих ратника и целог мог народа, и желим да понесем свој крст. Сада размишљам и о томе да ли сам као млад, нестрпљив и без животног искуства, чинио неке неправде и својој браћи и другима. Али једно знам, а то је да сам увек био вођен идејом добробити нашег народа и добробити нашег хришћанског православља. Тек касније, у својим позним

годинма, спознао сам да се много могло постићи и стрпљивошћу и мудрим преговорима са суседима. Наша земља је на највећој ветрометини, и опасно је ако останемо без савезника, и ако немамо добре односе са суседима. Овде пре свега мислим на Бугаре, Млечиће, Угре, Хрвате, Македнце, Арбанасе и Грке. Али не само Грке, већ и друге византијске народе, али и оне на западу Франке и Германе.

- Драги оче, од тебе сам често имао прилику да слушам о свим тим народима и нашим суседима - каза Сава и настави. - Живот многих од њих сам, иако млад, доста добро и лично упознао и углавном имао добра искуства. Ипак, још увек понајмање знам о Арбанасима, иако су нам вома близу, јер неки од њих живе у јужним и планинским деловима наше земље и претежно се баве сточарством. Знам само толико да су малобројни и да их нема више од десетак хиљада у нашој земљи и можда исто толико у Византији. Вероватно зато што су малобројни и немају своју државу. Делују ми потпуно изоловано. Живе повучено и нерадо се мешају са другима. Сви народи на овим просторима су бар у понечему слични, и у понечему наликују једни на друге (начини живљења и животне навике), што је често и резултат дуготрајног заједничког живота на истим овим просторима, осим Арбанаса. Кад сам био мали, а и касније, често сам слушао да их византијски монаси који су долазили и боравили на нашем двору називају "*деца Кавказа*". Не знам да ли се ту ради о некаквој легенди или су стварно њихови преци некад живели тамо. Све ми је то још увек нејасно и веома мало познајем њихову историју. Кад будем имао времена посветићу се више том изучавању. Одмах по мом доласку овде на Свету гору један ми је византински монах причао, да је њихов цар Константин Порфирогенит написао некакав спис о народима, још у првој половини десетог века, када је и владао, али да по његовом сазнању, сазнању тога монаха, тај спис о пореклу неких народа, посебно Арбанаса, па и нас Срба, уопште није тачан. Порфирогенит мисли и тако је записао у том свом спису о народима, да смо се ми Срби доселили на ове просторе негде између шестог и седмог века. Међутим, исти тај монах ми је говорио да је нашао у неким другим записима да смо ми Срби дошли знатно раније на просторе где смо сада, у близини западних граница Византије и долинама река спустили се све до морских обала. Такође ми је рекао да су прва наша српска племена била ту већ у четвртом веку, а не у седмом како је то записао Порфирогенит, и да је досељавање нас Срба трајало још наредних сто година. Тај Спис о народима, говорио је тај монах, Порфирогенит је писао и на основу прикупљених података од многих путујућих летописаца који су понекад измишљали читаве легенде о пореклу појединих народа само да би стекли славу о својој учености. Ти путујући летописци, који се, узгред казано, све више зову историчари, су, говорио ми је тај монах, били у стању да кривотворе ту историју чак и на штету власитог народа, само како би они били ти који су први о томе писали и говорили и тако постали славни по својој учености. Ово је све важно и за нас, јер изгледа да је тај Порфирогенов спис о народима све више у употреби код других летописаца или назови историчара, и могу такве грешке о нашем народу и да остану, иако је то записано неистинито и нетачно, јер смо се ми Срби доселили на ове просторе три века раније, тј. у четвртом, а не у седмом веку, како је мислио и записао Порфирогенит. Све је ово важно за нас, ако се има на уму изрека да историја није оно шта се стварно догодило и како се догодило, већ оно како је записано. Овде на Светој гори, у доста богатим библиотекама светогорских манастира тога Порфирогенова списа о народима нема, можда га је неко узео, или га ја нисам могао пронаћи. Сви наши светогорски манастири одржавају добре везе са Цариградом и увек неко тамо путује, или на царски двор, или у Цариградску патријаршију, па ћу неког замолити да потражи тај спис и да ми га донесе. Уосталом, захваљујући Константину и Никији и византинском царском двору, ми и имамо све ове предивне манастире на Светој гори богато опремљене библиотекама. Кад неко од наших буде ишао тамо у Цариград, замолићу га да потражи тај Порфирогенов Спис о народима у царској библиотеци и да ми га донесе, како бих могао видети шта је тамо стварно записано о нама, Арбанасима,

Угрима, Бугарима и другима. Потражићу и друге списе, ако их буде, како би их могао упоредити и докучити бар делић истине.

-И ја сам нешто слично чуо, као и ти, о том Порфирогенитовом спису о народима. Према ономе што су ми причали духовници који су долазили на наш двор са Истока, када ти ниси био још ни рођен, посебно из Никеје и Цариграда, каза Немања и настави, највећи број записа говори да су прва наша српска племена стигла до самих данашњих граница Византије и до самих морских обала, већ у четвртм веку. Али ако је у том Порфирогенитовом спису о народима, који је сада најчешће у употреби, записано да смо се доселили три века касније, онда историја заиста није оно што се стварно догодило, већ оно шта је записано. То значи да би неко могао, написати намерно, или из незнања некакву историју, која би могла бити на штету нашег, или неког другог народа. Касније је то тешко исправити и кад се тако та неистина или та лаж понавља годинама, та записана лаж може бити прихваћена за истину, или је непријатељи могу наметати намерно за истину, иако знају да је то лаж. Зато је и важно познавати све те списе и записе. Постојале су приче да кад смо ми дошли на ове просторе пре осам векова да Арбанаса овде уопште није ни било, иако Порфирогенит пише потпуно друкчије. Уствари, међу народима који живе на овим просторима постојало је неколико, и то различитих прича о пореклу Арбанаса. Шта је од свега тога тачно тешко је знати. Једна од тих прича се у нашем народу чешће спомињала од ругих. Мој отац, а твој деда Завида, причао ми је да су они на ове просторе дошли тек пре четири столећа, тј. почетком осмог века. Према тој легенди или предању о коме ми је причао отац, а које сам касније чуо и кад сам био у заробљеништву код моћног византског цара и војсковође Манојла Комнина, од његових летописаца, Арбанаси су се на ове просторе доселили почетком осмог века. Према тој легенди или предању прича о њима почиње у њиховој ранијој постојбини Закавказју. Њихова малобројна племена живела су у то време тамо негде на Кавказу, или боље речено, на његовим јужним падинама које се спуштају до самих обала Каспијског мора. Овај малобројни арбанашки народ, који ми сада називамо Арбанасима, и који се настанио на планинским висовима и падинама иза нашег Скадра, се ту доселио отприлике пре четири века, јер нису имали више куд. Није их било много, свега неколико хиљада, али им се број убрзано повећава и сада их већ има око десетак хиљада. Толко их отприлике има и с друге стране наше границе у Византији, и тамо живе у суседству са Грцима. У ствари, на ове просторе доселила су се њихова четири племена. По дозволи Византије, њихова два племена су се настанила у Грчкој, уз нашу границу, а друга два, Тоске и Гаге, прешла су на нашу територију. Ми смо им то дозволили, јер су те наше планинске врлети и падине иза нашег Скадра и даље према југу, биле ретко насељене, али погодне за бављење сточарством. Прича о Арбанасима, коју сам чуо од свог оца, али и византијских гласника и летописаца говори, да ова арбанашка племена заиста воде порекло са Кавказа. Живели су на јужним падинама Кавказа, које се спуштају до самих обала Каспијског мора. Бавили су се сточарством и са својим стадима су се лети задржавали у планинским висовима, и само ретко, и то кад су зиме биле и сувише јаке и нападали велики снегови на висовима, они би се са својим стадима спуштали у плодне и зелене пределе и равнице око Каспијског мора. Иако су то била номадска племена, највише су се задржавали у планинској области Кавказа, која се тада називала Албани. Били су се потпуно прилагодили таквом начину живота и таквој умереној клими, и ту веома сретно живели, док нису стигли арапски освајачи, који су мачем ширили ислам и звали себе Газије, што значи ратници за веру, за ислам. Ова садашња арбанашка племена, као малобројна, тада се нису могла супротставити арапским освајачима и присилно су преведена у ислам. Недуго потом, остало хришћанско становништво са Кавказа и околине, се удружило и протјерало арапске освајаче, а са њима су морали да крену и они који су већ примили ислам. Повалачили су се заједно са арапским освајачима, право на југ до Сирије и Антиохије, затим Јордана, Персије и саме Арабије. У то време, то је скоро све био исламизирани свет. Ова присилно исламизирана

племена са Кавказа су се населила у претежно пустињском простору око обала Црвеног мора. То је махом пустињска област, где влада ужарена тропска клима, што никако није одговарало овом горштакком какваском народу, који је био навикнут на свјежину кавкаских планина. Осим тога, они ништа заједничко нису имали са арапским освајачима и њиховим племенима, осим што су примили њихову веру, и то под присилом. Нису се могли навикнути на такве услове живота и ужарену пустињску климу као Арапи, и кренули су поново на север, где би нашли место за живот и где је клима умеренија. Исто тако су знали да се не могу вратити у прапостојбину Закавказја, где их хришћанска племена не би прихватила због преласка на ислам. Знајући све то, и пошто су били малобројни, замолили су византијског цара да им дозволи да се населе у ређе насељеним планинским областима Византије уз источне обале Јадранског мора, тј. нешто јужније од нашег Скадра. Изгледа да су поново примили хришћанство, бар већина, и није познато да је то неко тражио од њих. Дакле, наша српска племена и кнежеви су им дозволила да се населе ту где су и сада у тим планинским и врлетним пределима јужно од нашег Скадра. Интересантно је и то да су их Византинци прозвали Арбанасима, јер су долазили са југа из Арабије, а не по неком имену, или области из Закавказја, где се налазила њихова ранија домовина. Доста су се добро прилагодили на ове просторе и на ову нашу климу, која им потпуно одговара. Ове наше врлетне планине, уз само Јадранско море јужно од Скадра, их и подсећају на њихову стару постојбину у кавкаским планинама и близину Каспијског мора. Ми смо им дозволили да се населе на овој нашој земљи, јер нису имали више куд. Ту су у близини и са својим сународницима који живе с друге стране наше границе, у Византији. Потпуно им одговара њихов традиционални начин живота и баве се углавном сточарством, као и у својој ранијој домовини. Доста су се добро прилагодили на живот овде. Врхунски су сточари и чобани, и често гаје стоку и за нашу српску властелу и кнежеве. Ми их увек зовемо Арбанаси. Али према неким предањима и неким страним летописцима који говоре о великим сеобама народа, заиста изгледа да су они у давна времена живели у Закавказју, у једној малој области која се тада називала Албани, па их тако и често зову, *Албанци*. Шта је стварна истина о њима у тим причама ни сам заиста не знам. Они сами себе најрадије зову *Шћипетарима*, што на њиховом језику значи *брђани*, што заиста и одговара њиховом начину живота. Дакле, и они имају неколико имена, као што смо и ми имали раније, те су нас понекад гласници, летописци и други народи мешали са Вендима, некад Сарматима или Трачанима, а најчешће са Далматима и Сорабима од којих вероватно и потиче ово наше данашње име - *Срби*. Наши суседи и други околни народи нам завиде што први пут имамо нашу јединствену српску државу, јер смо доскора живели расцепкани и уситњени у мале кнежевине, што је њима одговарало, јер смо тако били слабији и лак плен за њихове нападе и пљачке. То је њима криво, и зато нам стално перфидно подмећу како ми желимо да имамо велику Србију, а уствари ми само желимо да што већи број наших сународника буде у својој држави. То исто чине и они, и свака друга земља, за свој народ, што је и природно. И није то никаква велика Србија, и не може ни бити, јер још увек скоро половина нашег народа живи у околним државама, што није случај ни са једним другим народом, или нашим суседом. И кад тај наш народ који је остао у границама тих суседних држава, и који нема никаква права на своју веру, свој језик и своје писмо, само затражи да као и сви други народи има иста права, ти сви наши суседи сложено загракћу...Аааа...види, види....хоће велику Србију....и тако користећи се том перфидном тактиком скрећу пажњу на нешто друго и измишљено, ширећи лажи како ми хоћемо велику Србију. У томе им помажу и неки из нашег народа, поготово неки летописци, назови историачари, јер је данас постало веома уносно бити против српског народа, који је први пут створио своју јединствену државу, а најуносније је ако си још и сам припадник српског народа и добро лајеш на свој народ. Ти наши, назови, летописци или историчари су уочили да је најлакше стећи славу учењака и додворити се нашим непријатељима ако пишу и говоре на штету свога српског народа. То значи, ако си Србин,

можеш лако постати познат летописац и учењак светског гласа, само онда ако говориш и пишеш на штету свог сопственог народа, а таквих се увек нађе довољно и колико год нашим непријатељима треба.

-Али, ово о чему говоримо су заиста велики проблеми, и не могу се решити преко ноћи, а неки од њих могли би да трају и наредних десет векова, и неће бити никакво чудо ако се са њима наш народ буде суочавао и XX и XXI веку и не могу за то бити криви само летописци. Кад се ми боримо за свој народ и своју државу онда нам околни суседи и моћне царевине перфидно подмећу и кажу да ми Срби не поштујемо мањине у својој држави, што је чиста лаж, и кажу нам да је ово време мањина и да мањине требају имати и већа права него већина и да се могу одвојити кад год пожелe. Тако извуку тај лажни изговор да нас нападну, опустоше и опљачкају, одузимајући нашу земљу и наше благо. А кад ми поставимо питање нашег народа чија скоро једна половина живи у суденим државама, онда и не спомињу то начело *да је ово време мањина*, већ да већина одлучује колико слободе ће имати наш народ у тим страним државама, и којим језиком и којим писмом ће се служити наш народ у тим страним државама. И свако то зна, да док год сви народи света, па и наш народ, не буду имали иста права и одговорности за мир, онда тога мира, равноправности и уважавања и не може бити. И наш народ је спреман да понесе део те одговорности и жели да са другим народима допринесе миру и напретку људског рода. И све што има наш народ у нашој држави, то треба да имају и сви други који живе са нама. То исто, кроз разговор и договор, треба да тражимо и за делове нашег народа који живе у другим суседним државама. То је једини пут којим треба да идемо. Сине Саво ти си сада најученији и најписменији у нашем народу и пуно можеш помоћи својој браћи да нађу мир у себи и између себе, и мир Србије и нашег народа са свим суседима и свим другим народима.

-Последњих година моје владавине, каза Немања и настави- лично сам се уверио да се и мудрим и стрпљивим преговорима са суседима може доста постићи. Само пут мира је пут Србије и само тако ћемо опстати. Србија се никад не би смела довести у ситуацију да нема савезнике и поуздане пријатеље. Бог ће ми судити, да ли сам погрешно кад сам одлучио да се повучем с престола великог жупана и свом другорођеном сину Стефану оставим владарску круну. Прилике су биле такве да су окружење и државнички интереси то налажали. Он је сада зет моћног византијског цара Алексија Анђела, и својом мудрошћу политиком може обезбедити мир Србији и српском народу, али и бити заштићен и добити помоћ, ако опасност по нашу земљу дође са севера од Угара, или са запада и југа од Млечића и Рима. Дуго ми је требало да убедим Вукана да прихвати такву моју одлуку, јер је њему, по праву првородства, припадао престо великог жупана. Помози колико год можеш великом жупану Стефану, брату твоме, да очува нашу државу, нашу Србију и да сачувате наш народ.

-Живот нашег народа није био ни до сада лак, а могао би бити још тежи, јер се још увек налазимо на прелазу двеју епоха, каза Немања теже дишући- Ускоро ће се навршити дванаест столећа од Христовог рођења. Овде на нашим просторима се укрштају многи путеви, и они са Севера, и они са Југа, и они са Истока, и они са Запада. Кад се цела једна генерација нађе у процепу сви тих путева и размеђа векова, као што се то сада дешава, лако се јавља осећање несигурности, и лако се губи осећање припадности свом народу. Опадају и морал и вера, и то незадрживо и неизбежно. Све је то довољно да започну немири и ратови у држави, што у великој мери користе околни суседи, који желе да нас на брзину распарчају и поробе. Бојим се да би се ово све могло догодити и сада на размеђу ова два раздобља, кад се навршава хиљаду и двије стотине година од рођења Христа, и кад улазимо у почетак друге епохе или другог раздобља, и на преласку из дванаестог у тринаести век. То би се онда могло опет догодити, и кад прође наредних осам до десет векова, и дође поново до прелаза из другог у трећи милениј, и поново за наредних осам,

девет, или десет векова на прелазу треће епохе у четврту или на прелазу трећег у четврти милениј и тако редом.

-Досадашња историја нашег народа, настави Немања- веома је слична историји израиљског народа. Хананска земља, земља израиљског народа, као и Рашка земља, земља српског народа, мале су земље и увек се налазе између великих царстава Истока и Запада и на путевима њихових освајања. Ова моћна царства могу да остварују своје везе и да се сукобљавају само преко територија наших малих земаља. У Христово доба, као и у оном које му је претходило, али и касније, Хананска земља се налазила на освајачким путевима Египта и Рима са Запада, те вавилонског, асирског и персијског царства са Истока. У хананској земљи је Свети град Јерусалим који је центар Обећане земље израиљског народа. У залеђу, сасвим близу су му провинције Јудеја на југу и Самарија на северу. Нешто даље су, опет, Галилеја на северу, и Идумеја на југу. Јевреји из Самарије, Јудеје, Идумеје и Галилеје нису увек у добрим односима. Спорови и несугласице се посебно и често јављају приликом изградње јерусалимског храма. Освајачи и са Запада и са Истока (Египћани, Римљани, Асирци, Вавилонци) у својим ратним походима увек имају за циљ да покоре јеврејске провинције, освоје Јерусалим и поруше и разоре Храм, па онда и цео Свети град. То се увек догађало кад се Јевреји побуне против освајача. И сваки пут кад се Јевреји ослободе ропства, они поново започињу обнову и зидање Светог храма и Светог града. Тако је трајало вековима. Јевреји су падали у ропство и поново се ослобађали и дизали из пепела, и свој Свети град и своју Обећану земљу. И поново, кад год се побуне против освајача, опет све губили, али никад наду, сећајући се увек Сиона и Јерусалима... И ми, кад смо се доселили овде, пре више векова затекли смо опустеле и напуштене крајеве. Византија ту ништа није ни градила па их је зато лако и препустила нама кад смо дошли. Али, ми смо за кратко време изградили нашу Србију са Косовом и Метохијом у њеном средишту. Подигли смо нове градове, изградили путеве и војне утврде на нашим границама, подигли свете храмове, наше најлепше цркве и манастире у славу Бога. Зато је то сада за нас Света Србија са светим Косовом у њеном средишту. У њеном срцу! И у нашем срцу! Наше свето Косово је у средишту наше Свете Србије, као што су Сион и Свети град Јерусалим у центру Обећане земље, земље јеврејског народа. И данас више од хиљаду година после губитка Светог града Јерусалима и своје Свете земље, Јевреји, проганани и расејани свукуд по свету, сећају се Сиона и Јерусалима и имају само један завет, само један поздрав, који свако од њих разуме ма где био, у изгнанству и ма којим језиком говорио. Тај поздрав гласи: "Догодине у Јерусалиму" и подсећа их да је њихова најсветија дужност ослобађање њиховог Светог града и Обећане земље, па макар морали да чекају још хиљаду година.

-Тако они сада говоре из дана у дан: *Догодине се видимо у Јерусалиму*, уз пјевање псалма Давидова: *Ако заборавим тебе, Јерусалиме, нека ме заборави десница моја*.

Вратиће се они поново у свој Свети град и изградити га већим и сјајнијим него што је био. Ето то је њихов и поздрав и свети завет сада: *Догодине у Јерусалиму*.

-И ево, сада, нешто више од једног миленија после Христа, и ко зна колико ће тако још бити, у сличном положају се налази и наш српски народ са својим малом земљом која се налази на путевима освајања великих царстава са Запада (римског, германског, млетачког, угарског), а са Истока, прво моћног византијског, а потом и бугарског царства. Преко наших малих земаља, јеврејског и српског народа, укрштају се и други важни путеви из праваца истока и запада, и севера и југа. Ако би се некад догодило да и нама неки завојевач отме део наше Свете земље, наше Свето Косово, наш Сион и наш Јерусалим, то неће и не може бити изгубљено заувек, ако то будемо носили у свом срцу, као што и Јевреји вечно у свом срцу носе свој Свети град, свој Сион и своју Обећану земљу. Наше Косово је средиште наше државе, наше Свете Србије. Оно је срце наше земље, наш Сион и наш Јерусалим. И, опет, теби кажем сине Саво да си ти сада најученији и најписменији у нашем народу и пуно можеш помоћи својој браћи да нађу мир између

себе, и мир Србије и нашег народа са свим суседима и другим народима. Због твоје учености и вере у Бога, и твоје општељудске доброте и правде, свако те прима са радошћу. Ти си као Богом послано светло и бићеш неугасива свећа за наш народ у времену које долази.

-И ево, и сада се јасно сећам пророчанских речи које ми је казао један духовник са Истока, који је посетио наш двор још пре твога рођења. Те речи су ми се урезале у памћење и никад их нисам заборавио, иако сам их чуо скоро пре тридесет година. Тај духовник је тада казао да ће се и у нашем народу родити свети човек, искупитељ, и да Бог тако чини за сваки народ. И сада могу поновити то његово пророчанство, и то дословно од речи до речи. У том свом пророчанству он је казао да ће хришћанство у будућности пуно дати нашем народу, као и другим народима, не само у верском, већ и у градитељском, просветном и сваком другом погледу. Бог тако чини за сваки народ. Зато ће се и у вашем народу родити искупитељ, свети човек, казао је он и наставио,- Тај свети човек ће се исцрпљивати постовима и молитвом и ходати бос, јер ће сва своја добра поделити сиромашнима. Ићи ће путем нашег Спаситеља Исуса Христа, и то ће бити његов једини пут до краја живота. Љубиће га сви народи, цареви и светитељи и пазити као бисер небесни. Његово деловање простираће се знатно шире и изван граница ваше земље и вашег народа. Биће препознат по својој оданости Христовом учењу, снази своје воље и одрицању у корист праведних и напаћених. Исцрпљиваће се молитвом и постовима, али његовом духу и телу неће понестати снаге. Имаће многе дарове. Мириће не само завађену браћу и суседе, већ и многе народе. Писаће књиге и градити свете храмове, и бити основач просветног, књижевног и научног рада у нашем народу. Учиће свој српски народ писмености и многим практичним знањима. Отвараће болнице, школе и свете храмове из којих ће се ширити зраци светлости и просвете. Ваш српски народ ће створити о њему многе приче и легенде, јер ће његово дело бити светионик и *Богом послано светло и неугасива свећа* за ваш народ кроз векове који долазе. Молићу се да се такав свети човек што скорије роди у вашем народу, казао је он, а Бог може да одреди да он буде и племенитог рода. Бог тако чини за сваки народ- казао је тада тај духовник. Он је тада знао да се ја и кнегиња Ана непрекидно молимо Богу да добијемо још једно мушко дете и он је казао да ће се и он молити Богу да се наше жеље остваре и да Бог услиши наше молбе. Тад сам, у неверици, шта чујем од тог духовника и сам изразио сумњу у то и тихо у себи мислио и говорио-*Ко зна колико ће векова проћи док се такав свети човек роди у нашем народу, и да ли ће се уопште родити?*- али сам се убрзо покајао и прекрстио, додајући тихо у себи: *Али Богу је све могуће.*

Били су то последњи тренуци живота старца Симеуна. Задње слике у његовој свијести и његовом памћењу, слике из његове родне Србије, његовог Светог Косова и Метохије и на њима изграђених светих храмова, црква и манастира. Његова родна и далека Србија сад му је била ближа него икад. Сава је држао очеву руку милујући је и молио се Богу за старца Симеона. Монах Симеон и монах Сава су тако дали свијету најфинији примјер љубави и оданости оца и сина. И доброте оца и сина. Старац је био захвалан сину што му је био духовни отац, као што је он био природни отац своме сину, монаху Сави. Као да му је за тренутак било лакше, старац још једном прибра сву снагу и настави да говори. Како је вријеме даље одмицало, разговор старца Симеона све је више био исповијед, јер је осјећао да му се ближи крај. Видјевши то Сава позва све игумане и монахе Свете горе да се опросте са његовим преподобним оцем. Старац замоли да му се припреми лежај од рогозине, да се на то поставе монашке хаљине и донесе икона Пресвете Богородице.\* Пошто се опростио са свима и остао само са сином, старац се причести и рече *Слава Богу за све*, па ућута. Када је у цркви већ почело јутрење прене се блажени старац још једном, упери поглед према небу и, славећи Бога, испусти душу. Било је то 13. фебруара 1200. године. Опијело су му пјевали сви светогорски монаси. Прво Срби, па редом Грци, Иверци, Руси, Бугари и на крају, опет Срби. Тада окупљени светогорски



игумани, старци и монаси саборно и заједно одлучише да Сава напише житије у службу свом преподобном родитељу и да се изврши акт канонизације Св. Симеуна

Немања је у потпуности испунио своју пророчанску визују из младих дана: створио је стабилну средњовјековну српску државу, учврстио православље и од њега створио државну вјеру свога народа. Од разједињених области, посвађаних династа и обласних господара, успио је да створи хомогену српску државу у којој је превагу однијела интегрална српска национална свијест над сеператистичким и суревњивим тежњама међусобно посвађаних удионих кнежева и обласних господара. Зато је он кроз цијелу средњовјековну историју српског народа, током које је Србија постала још јача и већа, сматран и творцем српске државе и оцем нације. За историју нашег народа судбоносно је било Немањино одређење за источно православље, јер је то омогућило не само стварање самосталне српске државе, већ и самосталне српске православне цркве. Својим личним примјером побожности и подизањем задужбина и храмова утицао је и на јачање вјере и побожности у народу. На тај начин он је од побожности и монаштва створио покретачке снаге српске средњовјековне културе.\*

\*Немањићи су одувјек његовали култ Богородице и сви су започињали и завршавали свој овоземаљски живот са Њеном иконом на грудима. И многе цркве су изградили и посветили Њеном Пресветом Имену. И овом новоподигнутом манастиру на Светој гори дали су име *Пресвета Богородица Хиландарска*. Изградња манастира Хиландар је један од најважнијих догађаја у историји српског православља и српске културе. Иако је у почетку основан да буде прибежиште српских светогорских монаха, он ће с временом постати центар и расадник српске просвјете, прва српска висока школа и највећа радионица српске средњовјековне књижености.

И наши и страни летописци и историчари увијек су истицали и истичу да је Немањина православна оријентација добила у његовом сину Сави генијалног протагонисту, који је успио да православље учини државном вјером у Србији, и да оно постане носилац националне културе и јеванђељске науке као духовне својине српског народа. Тако је Сава на најбољи начин спровео у дјело завјештања свога оца великог жупана Стефана Немање, касније Светог Симеона. Зато се у нашем народу најчешће и каже да је држави којој је Немања дао тијело, Сава подарио душу- усклађивањем односа између цркве и државе.

И Немања и Св. Сава су направили радикалне заокрете у својим животима. Тешко је знати коме је то било теже учинити. Једно је само извијесно, да је најмлађи син великог жупана Сава то учинио као седамнаестогодишњи младић, а његов отац Немања у позним годинама и дубокој старости (имао је тада 85 година) након скоро четрдесет година стварања и владања српском државом као велможа и самодржац. Извјесно је и то да је син припремио духовни пут и радикалан заокрет у начину мишљења и животу свога оца, што је ријетка појава у свјетској историји. На тај начин Сава је постао духовни отац свога биолошког оца.

И Свети Симеон и Свети Сава, отац и син, одричући се власти и свих дворских привилегија и великог матријалног богатства, и потпуно се посвећујући духовном животу и духовном усавршавању - досегли су највише нивое развоја, гдје је унутрашња борба за самоодређење добијена. Унутрашњи конфликт (шта чинити у пресудним животним моментима) разријешен је постигнућем или самоактуализацијом личних идеала. На том нивоу духовног развоја влада потпун мир и склад између увјерења и поступака. Нема више несагласности између идеала и начина живота. Ни највеће личне жртве не значе више патњу, него пружају задовољство због савладаних препрека на путу духовног узрастања. Мало појединаца може да досегне те висине, и они ријетки којима то пође за руком зато се и проглашавају свецима. Кад се то догоди, онда се у народу говори да се на тим висинама тада границе између Бога и човјека примичу.

**К Р А Ј**

## **ПРИЛОЗИ**

## РЕД РОЂЕЊА, ДАРОВИТОСТ И КРЕАТИВНОСТ КАО СТВАРАЛАЧКО ПОЗВАЊЕ

У овом роману тече упоредна прича о великом жупану српском Стефану Немањи и његовом сину Св. Сави. Говори се и о њиховим даровима и њиховим завјештањима своме народу. Помиње се и појава реда рођења, имајући у виду да су и Немања и Св. Сава били млађа дјеца у породици. Велики српски жупан Стефан Немања је био најмлађи од четворице браће (Тихомир, Страцимир, Мирослав и Немања), а Св. Сава, његов син, био је то исто међу тројицом браће (Вукан, Стефан, Растко - касније Св.Сава). Тако се догодило да двојица великана, отац и син, буду најмлађи синови у породици, а Св. Сава још и најмлађи син најмлађег сина. Можемо се исто тако запитати какве су и које радикалне заокрете чинили у својим животима апостоли, али и други: јеванђелисти, свец и подвижници, као и стотине, па и хиљаде најоданијих хришћана сходно својим могућностима и духовним даровима. Међу њима су и велики српски жупан Стефан Немања (касније Свети Симеон) и његов најмлађи син Растко, касније Свети Сава. Немања је, иако најмлађи међу својом браћом, успио да задобије највише власти и богатства и касније све то остави, а Свети Сава, као најмлађи од тројице браће, са непуних седамнаест година се одрекао дворског живота и посветио монаштву и касније постао духовни и културни вођа свога народа. Интересантно је поменути да насљеђивање престола код Немањића и није ишло неким утврђеним редом, што ће бити обиљежје и каснијих владарских породица код Срба. Воља владоца, а често и насилне промјене, одлучивале су о будућем владару.

*Савина мисаоност и непрестано духовно уздизање оставили су трагове не само у цијелој каснијој и многобројној владарској лози Немањића, већ и у читавој историји српског народа. Сава је личним примјером свог црквеног и просвјетитијског рада утицао на морал како власти тако и српског народа у цјелини. На Савиној и Немањиној традицији цар Душан Силни не само да ће створити велико српско царство, већ ће написати и свој Законик. Савино и Немањино дјело и завјештања су слиједили сви Срби и свештеници, и занатлије, и сељаци и властела. Њихово велико дјело постаје сваким даном све веће у очима српског народа као што сјенка храста постаје све дужа што сунце више силази према западу. Сава и Немања су својим радом поставили темеље средњовјековне српске државе, темеље православља и темеље српске културе. Они се сматрају и оснивачима монашког реда и црквеног законодавства у Србији. Уз све то, Сава је и разноврстан писац. Он преводи, пише повеље, писма, црквене службе и житија. Карактеришу га снажна воља и истрајност у свему што ради. Упркос исцрпљености бдењима и постовима, његовом духу и тијелу није недостајало енергије, већ се она радом и молитвом умножавала, као да се њима хранио. Он организује преводјење црквених књига, поставља правила црквеног живота, гради испоснице и озарене манастире, окупља писце и ствара жарниште писмености и књижевности, мири завађену браћу и утврђује државу постављајући јој правне темеље. За свога брата краља Стефана Првовенчаног и касније за његове насљеднике, његове синове Радослава и Владислава, он развија дипломатију и преговара са угарским, византијским и бугарским владарима, и са цариградским и источним патријарсима. Постигне самосталност српске цркве и постаје њен први архиепископ.\* Чврстина његовог карактера и јачина његова морала су описани у житијама средњовјековних монаха-писаца Доменицијана и Теодосија. Али нико тако није схватио, осјетио и обељежио величину Савиног дјела као сам народ.\* Само свеукупни народни геније могао је да осјети величину Савине надарености. У народном предању Сава лијечи болесне, враћа вид слијепима, учи људе да ору и кују, да праве прозоре, граде чамце и воденице; води рачуна о народним обичајима, свиркама и пјесмама. Он је за српски народ онај који „изасјава светлост“.\* (Према: Љ. Симовић: Повратак Светом Сави и М. Црњански: Свети Сава)*

За све трагедије које се данас догађају људима Сава би могао само да каже: *Људи су заборавили Бога*. Западна друштва, коме припадају и наше балканске државице и мали народи су опсједнути питањима "стицања среће" и материјалног богатства, заборављајући и губећи појам о смислу живота и губећи границе између добра и зла. Зато и није чудо шта нас је снашло у задњој деценији прошлог двадесетог вијека и на самом завршетку двадесетог столећа и почетку двадесет и провог послје Христа. И Сава и Немања су увијек упозоравали на та размеђа између вјекова и миленија, и то се види и сада са каквим злом и искушењима су се суочили, не само словенски већ и други народи. Сава је указивао и на то да човјек рад има и своје границе, тј. да човјеку није дато да умножава стваралачке силе природе, нити да ствара нови живот. То може само Творац. Рад и учење су за Саву и Немању и индивидуална и друштвена потреба. Као што се ни у религији човјек не

спасава сам, тако и у друштву човјек своје проблеме може да рјешава само у заједници са другима. Иако је био монах, Сава је схватао рад као социјалну појаву, јер је једна од функција рада и сарадња са другима. И одбрана од великих природних катастрофа (поплава, пожара и слично), као и учешће у великим пословима као што су рад на имањима, изградњи путева, или подизању великих грађевина, утврда и светих храмова, такође истичу социјалну или друштвену функцију рада. Појединац би ту мало шта могао да уради. И велики проналасци и изуми најдаровитијих појединаца имали су и своју друштвену функцију. Преносећи се с генерације на генерацију, постајали су општа својина човјека и унапређивања његова рада. Зато је Сава и сматрао рад не само као потребу појединца да би обезбиједио себе и своју породицу, већ и као важну компоненту опстанка друштва и државе. И Немања и Сава су подучавали свој народ да сваки човјек треба да ради и за лично и за опште добро. Посебно су у народу настојали развити свијест о општем добру. Посвећивали су значајну пажњу индивидуалним разликама међу људима и разликама у даровима о којима се мора водити рачуна. И сам Немања је често у том смислу говорио да не могу глупаци заповједати одредима, нити неспособни да воде сеоске и племенске заједнице, да се учењем и умним радом могу бавити само најумнији итд. И Сава и Немања су веома рано схватили да ће, ако простаци, лопови, и злочинци преузму водеће улоге, држава и друштво које су изградили брзо пропасти и уситнити на мале покрајине и кнежевине којима су раније управљали разуздани обласни господари. Шта би тек Сава и Немања казали да могу да виде нашу данашњу ситуацију, кад домаћи и обласни криминалци и лопови дијеле и пљачакају њихову земљу и њихово благо уз помоћ бјелосвјетских моћника са Запада. Кад би они могли да виде сцене из данашњег живота свога народа, али и свих у окружењу, могли би само да помисле како су јахачи апокалипсе већ стигли и својим црним и смртоносним челичним птицама бацају огањ, пале и руше све на земљи, сијући смрт из ваздуха.

Нико као Сава и Немања не би могао бити толико свјестан колико је жеље, напора и челичне воље требало да се створи јединствена држава и изгради култура и традиција у чијој је основи хришћанско православље. Од пустих предјела на Балкану на које су се доселили прије петнаест вијекова, Срби су, као и друга јужнословенска племена, за релативно кратко вријеме постигли пуно и у вјери и у култури и у општем благостању, по угледу на Византију. Али тај период заноса и узлета није дуго трајао, јер су сви мали и исцјепкани јужнословенски народи често падали у ропство од стране моћних освајача и са Запада и са Истока. Сава и Немања су увијек истицали да је важно да се сваком појединцу омогући да покаже и искористи своје дарове, а уважавајући индивидуалне разлике у способностима међу људима. Они су се често, приликом обраћања народу, позивали на посланице апостола, посебно посланице апостола Павла када је говорио о Божијим даровима. *Јесу ли сви апостоли? Јесу ли сви пророци? Јесу ли сви учитељи? Имају ли сви чудотворне моћи? Имају ли сви благодатне дарове исцјељења? Да ли сви говоре чудне језике? Да ли сви тумаче?* Овим се јасно постављају начела да сваки рад треба да буде усклађен са даровима које нека особа има. Само на тај начин се може наћи душевни мир и равнотежа личности. Зато су и Немања и Сава и говорили народу по заповестима тог истог апостола Павла.

*-А по благодати, која нам је дана, имамо различите дарове: ако је пророштво, нека се служе с вјером, ако је дар служења - нека буде у служењу, ако је ко учитељ, нека ради на поучавању, ко има дар утјехе нека тјеши, ко даје нека даје просто, ко управља нека буде ревностан, ко показује милосрђе - нека га чини с радошћу.*

Сава је увијек проповиједао да се сваки рад треба обављати са одушевљењем и радошћу. Само смислен рад и рад са радошћу помаже духовном и физичком одржању тијела. Кад Доментијан говори о Светом Сави и Немањи, он их пореди са *светионицима*, а за самог Саву каже да је *Богом послано свјетило, неугасива свијећа*. Градећи цркве и манастире по Србији, а посебно на Косову, као срцу средњовјековне српске државе, светородна династија Немањића је хтјела да освијетли што шири простор, да цијела Србија буде Света земља, Свето Косово. Четрдесет и пет њихових цркава и манастира, од којих најмање једна четвртина спада у ремек дјела-црквене архитектуре, бесмртни су свједоци тог племенитог и узвишеног полета и заноса. Они су хтјели да Бога прославља и цијела васељена, па су зато подизали свете храмове и ван Србије и у светим мјестима на Светој гори и у Светој земљи. Немањићи нису градили свете храмове због велелепних зидина него као средиште сунчаног система у маломе. То су, прије свих, манастири Студеница, Пресвета Богородица Хиландарска, Милешева, Ђурђеви ступови, Високи Дечани, Вознасењска Жича и многи други. На самом Косову и Метохији, срцу средњовјековне српске државе, светородна династија Немањића изградила је многобројне цркве и манастире и помињемо само неке: Свети Архангели Михаило и Гаврило, Богородица Хвостанска- Пресвета Богородица, Девич-Ваведење Пресвете Богородице,

Високи Дечани, Исус Христос Спаситељ, Добре воде, Свети апостоли Петар и Павле, Долац-Ваведење Пресвете Богородице, Драганац-Свети архангел Гаврило, Свети Марко Коришки, Свети Петар Коришки, Пећка Патријаршија, Соколица-Покров Пресвете Богородице, Свети Урош-Успење Пресвете Богородице и многи други. То су били сунчани системи у малом и из сваког таквог сунца расипали су се зраци свјетлости и просвјете. И сви који су долазили у додир са тим духовним средиштем и васпитали се у њему, били су позвани да постану, кад се за то оспособе, центри нових сунчаних сазвјезђа и озрачја, као мисионари и светитељи.

Природа је срећом удесила ствари тако да сваки човјек који је наслиједио неки изузетан таленат или дар, има и потребу да га реализује. То се види и код Немање и код Светог Саве. Та потреба се испољава кроз стваралачку тежњу човјека коју Сократ назива *дајмонијумом*, „утрашњим гласом“ који га опомиње шта треба да ради и чега треба да се клони. Платон ту посебну врсту сублимиране енергије која покреће на стварање и од које „души расту крила“ назива *духовним еросом* („краљевсаком појудом“), без које не би било ниједно умјетничко, научно или филозофско дјело. Човјек се рађа са вишеструким енергијама и способностима. Што је примљена благодат већа (те благодати по св. Павлу су духовни дарови), то је већа и позваност и захтијевност за њено испуњење. Према тим даровима човјек стоји отворен са могућношћу да их препозна и усаврши или да их занемари и затаји. Они му одређују улогу у свијету јер га чине позваним на испуњење властите природе и вишег смисла бивствовања. Покретан најдубљим урођеним стваралачким импулсима, благодатима, човјек стреми ка реализацији својих дарова, чиме стиче могућност личног и људског испуњења уопште. Платон је као дар богова примио не само личну обдареност, већ и чињеницу да је рођен као човјек, као Хелен, као Сократов ученик. Код великих умова и стваралаца увијек је присутан и став да је човјек позван не само да ствара и твори у свијету у коме живи, већ да мијења и усавршава самог себе. И овдје се као најбољи примјер може узети живот и рад Св. Саве. Он је био вишеструко даровит и зато је могао да постиже изванредне резултате и даје креативне доприносе у више области. Многе дарове је наслиједио, али је многе и сам изградио код себе, јер је има и вишеструке потенцијале и вишеструке жеље за учењем и усавршавањем. И овдје се стваралаштво показује као излазак из затворености личног бића. Јер, мијењање себе подразумијева и спознају властите природе, познавање својих јачих и слабијих страна. То је изоштрена свијест о себи и препознавање сопствених слабости у циљу покретања тежње да се те слабости и слабије стране наше личности превладају. Међутим, за истинску самопромјену потребно је не само аскетско искуство већ и дар личног преображаја. Сам напор не производи дар, већ је потребан и урођени или природни потенцијал, те ако тога нема, никаквим напором и подвигом се то не може надомјестити.

И Немања и Св. Сава су направили радикалне заокрете у својим животима. Тешко је знати коме је то било теже учинити. Једно је само извијесно, да је најмлађи син великог жупана Сава то учинио као седамнаестогодишњи младић, а његов отац Немања у позним годинама и дубокој старости након скоро четрдесет година стварања и владања српском државом као велможа и самодржац. Извијесно је и то да је син припремио духовни пут и радикалан заокрет у начину мишљења и животу свога оца, што је ријетка појава у свјетској историји. На тај начин Сава је постао духовни отац свога природног оца. И Свети Симеон и Свети Сава, отац и син, одричући се власти и свих дворских привилегија и великог материјалног богатства, и потпуно се посвећујући духовном животу и духовном усавршавању - досегли су највише нивое развоја, гдје је унутрашња борба за самоодређење добијена. Унутрашњи конфликт (шта чинити у пресудним животним моментима) разријешен је постигнућем или самоактуализацијом личних идеала. На том нивоу духовног развоја влада потпун мир и склад између увјерења и поступака. Нема више несагласности између идеала и начина живота. Ни највеће личне жртве не значе више патњу, него пружају задовољство због савладаних препрека на путу духовног узрастања. Мало појединаца може да досегне те висине, и они ријетки којима то пође за руком зато се и проглашавају свецима. Немањина православна оријентација добила је у његовом сину Сави генијалног протагонисту, који је успио да православље учини државном вјером у Србији, и да оно постане носилац националне културе и јеванђељске науке као духовне својине српског народа. Тако је Сава на најбољи начин спровео у дјело завјештања свога оца великог жупана Стефана Немање, касније Светог Симеона.

## ЛИСТА ДАРОВА И УЛОГА Св. СИМЕОНА И Св. САВЕ

Ова листа дарова и улога Св. Симеона (Немање) и Св. Саве (Растка) је урађена је на бази детаљније двогодишње анализе текстова о средњовјековној српској књижевности и историјских дјела о средњовјековној српској држави (читајући и истражујући житија, историјска и књижевна дјела о животу и раду Немање и Св. Саве) и примјењујући одговарајуће истраживачке поступке, као што су: биографски поступак, поступак анализе садржаја итд. Ово уједно може да буде и духовни профил ове двојице великана српског народа, који је рађен пре почетка писања овог казивања са жељом да помогне у што адекватнијем опису њихових ликова у роману.

|                     |                        |                       |
|---------------------|------------------------|-----------------------|
| добар говорник      | вишеструко даровит     | зналац страних језика |
| харизматичан        | спиритуаланост         | духовност             |
| преподобни          | богоугодник            | градитељ задужбина    |
| блажени             | добродушан             | исцелитељ             |
| богочежњив          | мрзитељ славе          | презвитер             |
| христољубив         | чудотворац             | испосник              |
| исповједник         | мрзитељ гријеха        | самомученик           |
| архијереј           | архимандрит            | јеромонах             |
| богоразуман         | богобојажљив           | богоносни             |
| отац духовни        | обновитељ отечества    | презреник славе       |
| просвјетитељ        | предусретљив           | подвижник             |
| поштовалац монаштва | монах                  | харизматична личност  |
| пострижен           | градитељ цркава        | градитељ задужбина    |
| дародавац           | државник               | достојанствен         |
| родољуб             | духовни веселник       | ревностан по Богу     |
| дарежљив            | радан                  | духовно лијеп         |
| еванђелист          | креативан              | градитељ храмова      |
| ђакон               | светитељ               | страдалник            |
| свјетла ума         | отац духовни           | животворан            |
| саосјетљив          | исповједитељ           | смирен                |
| исповједник вјере   | исцјелитељ болести     | ктитор манастира      |
| крститељ српски     | свјетилник Божији      | љубљени син           |
| свемилоствиви       | љубитељ разговора      | свемилоствив          |
| игуман              | преговарач             | архиепископ           |
| љубитељ сиротиње    | свесмирен              | свеживотан            |
| молитвени самотник  | тјелесно лијеп         | трпељив               |
| миритељ завађених   | тражилац Бога молитвом | мрзитељ гордости      |
| милосрдни           | уздржљив               | ученик Божији         |
| незлюбив            | христоносац            | чиста срца            |
| човјекољубив        | праведан               | благодаран            |
| даровитост          | таленат                | духовност као дар     |
| талентован          | свемилоствиви отац     | духовна снага         |
| благоугодник        | правичан               | мудрост               |
| блажени             | искушеник              | трпељивост            |
| добročинитељ        | вазљубљен              | понижност             |
| градитељ            | жељан знања            | љубљени отац          |

## ТАЛЕНАТ И ДУХОВНИ ДАРОВИ

Таленат представљају изразито развијене способности које субјекту омогућују да на подручју своје талентованости (даровитости) трајно постиже натпросјечне резултате. Зато је талентованост увијек специфична: књижевни таленат, музички таленат, математички таленат, спортски таленат итд. Са психолошког и педагошког становишта отворено је питање у којој мјери је таленат наследан, а у којој је резултат васпитања и вјежбања (Педагошки лексикон, Београд, (1996) Сматра се да у популацији има око 2,5% даровитих (приближно колико и ментално заосталих), али да нису сви развили своје потенцијалне могућности. Даровитост је шири појам од талента и може да буде само потенцијал, тј. да се не реализује ако за то не постоје услови. Даровитост је општи назив за карактеристике које појединцима омогућују да током дужег временског периода постижу натпросјечне резултате у својим активностима. У психологији се истражује у којој је мјери даровитост наследна, а у којој је последица повољног дјеловања околине и вјежбања. Фактори околине посебно заслужују да буду истражени јер се могу мијењати и учинити погоднијим. Ако се даровитост појединца испољава само на једном подручју, онда се говори о његовом таленту на том подручју (*Педагошки лексикон*, Завод за уџбенике, Београд, 1990) Према Светом писму, таленат није наш и није нам дат на нашу личну корист. Пошто то није наше приватно власништво, онда са њим не можемо ни располагати како хоћемо. Према апостолу Павлу, Бог нам је подарио таленат како бисмо га могли користити за општу добробит, а не за своју личну корист („*Јер доћи ће Господ и тражити од нас да му положимо рачуне*“). Пошто према Светом писму таленат није наш, ми за њега и нисмо достојни похвале. Зато, ако је неко задобио пет талената и с њима радећи и усавршавајући се духовно задобио још пет, онда он само може да каже да је Божији слуга и да је учинио само оно што је био дужан учинити. Већ на основу ове јеванђељске приче може се видјети какво је учење Новог зајвета о било којој дјелатности и свака дјелатност се мора усмјеравати на умножавање духовног имања Господњег. То што се у Јеванђељу назива таленат, апостол Павле означава термином *духовни дар*. Дарови су различити, али имају заједничко извориште: Духа Светог. Свакоме се даје појава Духа на корист: некеме се кроз Духа даје реч мудрости, другоме реч знања, некеме вера кроз истог Духа; некеме пак дарови исцјељивања, или дар да се чине чуда, некеме дар пророштва, некеме дар за учење језика, а некеме за њихово тумачење. Према науци Христовој, све способности човјекове нису ништа друго него духовни дарови. Имајући у виду да је сваком човјеку дат понеки дар и да сви дарови имају једно заједничко извориште, указује на некакав нарочит циљ постојања свих тих духовних дарова. Дар кроз Духа није повјерен човјеку ради њега самог и за њега лично, већ да их користи за добробит свих и помоћ другима као Божијег слуге. Свети Павле у својим посланицама користи и појам *харизма* или *харизматични дарови*. Овај појам код народа обично значи неку велику способност за пророчанство, моћ изљечења додиром, стварање чуда итд. Међутим, према Св. Павлу, појам *харизма* обухвата све духовне дарове те су сви људи потенцијално духовно даровити или харизматични. Ови спиритуални дарови Божији су дар човјеку и тако Бог дјелује кроз човјека и чини све ове дарове могућим у стварном животу људи. Према досадашњим сазнањима, може се казати да је већи дио људске популације способан за одређен креативан рад. Наравно, што је стваралаштво једноставније и на нижем нивоу, бројније је и учешће људске популације. Међутим, кад су у питању највећа открића и изуми који мијењају уобичајен ред ствари у одређеној области, релативно је мали број појединаца који су способни за таква открића. Према неким статистичким прорачунима које је већ давно примјењивао енглески научник Галтон, такви генијални појединци јављају се само једном у популацији од милион људи. Психолог Терман је, такође, у својој лонгитудиналној студији поставио као критериј одређивања даровитости као 1% највиших резултата у општим интелектуалним способностима у укупној популацији. Прихваћено је и мишљење да се креативност јавља на свим узрастима и у свим културама и областима људског рада, али да постоји разлика у погледу учесталости, интензитета и врсти креативности и даровитости унутар ових категорија. Нека схватања објашњавају даровитост и креативност као последицу специфичних услова унутар и изван личности. Исто тако, потребно је имати у виду и то да креативност и интелектуална даровитост нису потпуно једнозначни појмови. Све већи број савремених истраживања показује да интелектуална даровитост не може бити синоним за креативност и стваралаштво. Јер, постизање изразитих резултата у некој области захтијева не само интелектуалну даровитост, већ и друга својства личности, као што су ставови, навике, интереси, емоције итд. Само одређен склоп свих ових собина може да даје креативне продукте. Оваква и слична питања изазивала су интересовања и покретала истраживања с циљем да

се боље упознају способности и особине личности креативних појединаца. Кад је ријеч о стваралаштву, постоји и популарно увјерење да се све рађа из немира, бола и радозналости. Према нашем аутору В.Станојевевићу (1972), генијални ствараоци имају паћенички стваралачки дух. Зато је француски мислилац Дидро и казао: „*Кад природа ствара генијалног човека, она му припаљује буктињу на глави и испраћа га у свет с речима: Иди, буди несрећан!*“ Из ове тврдње великог мислиоца може се закључити да су и патња и страдање неопходни услови стваралаштва, јер оне покрећу стваралачке снаге. О тим својим мукама, сумњама и страдањима писали су многи ствараоци у својим биографијама. Савремена истраживања се интересују и за биолошке или генетске основе стварања. Колико су законитости наслеђивања сложене и како их је тешко контролисати види се и из следећег: израчунато је да људска јединка у току само 20 својих претходних покољења има око 2.100 000 предака. Сви ти многобројни преци на неки начин суделују при зачећу организма својим чиниоцима наслеђа, својим генима. Ако се узме само десет парова неких особина оба родитеља, онда је могуће добити преко 60.000 различитих типова потомака и преко милион могућих међусобних комбинација тих особина. А пошто, по законима генетике, ни сви наследни чиниоци не долазе одмах до изражаја, јер једни преовлађују, тј. постају доминантни (и јављају се у првој генерацији), а други бивају потиснути, тј. рецесивни (и тешко предвидиви кад ће се појавити у некој наредној генерацији), то се комбинације гена створене при зачећу, као и њихов каснији развој у сваком организму понаособ, тешко може контролисати. Све то постаје још сложеније ако се зна да на то многоструко могу утицати различити социјални фактори и различити услови физичке средине. Уочено је да наслеђе снажно дјелује у области музичког стваралаштва (у породицама Баха, Моцарта, Бетовена и других). Ово је уочено и код неких научника (Бернули, Галилеј, Лине, Дарвин, Галтон итд). Интересантно је навести и истраживање о способностима и особинама личности еминентних научника и стваралаца које је под руководством америчког психолога Термана обавила Коксова (1954). Она се прво бавила процјењивањем њихове опште интелектуалне способности на бази њихових постигнућа у науци и стваралаштву, а затим је тражила у којој је мјери сваки од тих истакнутих научника и умјетника имао развијену неку од 67 особина са припремљене листе. У цјелини гледано, генијални научници и ствараоци имали су у знатном степену развијене следеће особине: високоразвијене опште интелектуалне способности, изразита мотивисаност, веома снажан карактер, развијена имагинација и оригиналност, развијена меморија и способност резонувања и критичког мишљења, развијено самопоуздање и истрајност у раду итд.

**ИЗВОРИ:** Слиједећи писци и њихова дјела били су користан извор за писање овог казивања: Свети Сава, Доментијан, Теодосије, Ф. Шаф, Е. Лозе, Ф. Достојевски, Л. Толстој, Н. Берђајев, Д. Богдановић, Б. Ђорђевић, М. Кашанин, Н. Велимировић, Ј. Поповић, Ј. Симовић, А. Дероко, М. Медић, Д. Кашић, Д. Микља, Р. Петровић, В. Поповић, Р. Квашчев, Г. Олпорт, А. Маслов, Р. Биговић, М. Црњански, О. Ђукић, С. Ђеранић, С. Милеуснић, С. Симић, М. Марковић, М. Острогорски, Е. Спекторски, К. Јунг, В. Станојевић, Е. Велборн, С. Браун, Ј. Musset, Часописи Светигора и Богословље, Л. Милин, Л. Колаковски, М. Живановић, Б. Паскал, Л. Голдман, Л. Фојербах, Б. Грахам, В. Јеротић, М. Вајгент и сарадници, З. Косидовски, П. Холбах, М. Вујућ-С. Личина, Г. Вајт, Р. Kreeft, Р. Yuncey, С. Templeton, Р. Glynn, В. Ћоровић, Ј. Деретић и други, А. Rice, М. Denton . J McManers (*Сабрана дела, Живот Светог Саве и Светог Симеона, Житија, Исус Христос-чудо светске историје, Свет Новог завета, Браћа Карамазови, Васкрсење, Сабрана дела, Историја старе српске књижености, Даровитост и креативност, Љубостински стослов и Пролог, Дванаест житија, Повратак Светом Сави, Света Гора, Завештања Стефана Немање, Историја српске цркве, Филозофија утехе, О души и боговима, Психологија стваралаштва, Склоп и развој личности, Мотивација, Светигора, Црква и друштво, На изворима вере, Свети Сава, Сфинга цивилизација, Нормалан развој личности и патолошка уплитања, Светиње Косова и Метохије, Српска књижевност средњег века, Стопама Христовим, Историја Византије, Хришћанство и култура, Психолошки типови, Трагедија генија, Повратак на почетак, Хришћанство, Свет Библије, Један Бог-Света Тројица, Научно оправдање религије, Бог нам ништа није дужан, Филозофски триптих, Мисли, Скривени бог, Човек и бог, Мир с Богом, Само дела љубави остају, Месијанско завештање, Библијске легенде, Разголићено хришћанство, Чувати језик као земљу, Жеља векова и Дела апостола, Making sense out of suffering, Where is God when it hurts, Farewell to God, God:the evidence, Историја српског народа, Измишљено досеђавање Срба, Hristos Gospod, Evolution: a theory in crisis, The Oxford Illustrated History of Christianity).*



### БИЉЕШКА АУТОРА

Роман *Ред Рођења* је у цјелости плод како властите маште тако и проучавања одговарајућих извора. Све то заједно ми је помогло да отпутујем у прошлост, у једну тако далеку и чудесно узбудљиву историјску епоху. Свака сличност са неким савременим догађајима може бити само случајност.

### БИЉЕШКА О АУТОРУ

Петар Стојаковић је редовни професор и стално запослен на Одсјеку за психологију Филозофског факултета Бањој Луци. Нешто више о аутору и његовом раду читаоци могу сазнати преко његовог вебсајта: [www.petarstojakovic.com](http://www.petarstojakovic.com) а његова електронска или е-меил адреса је: [petarstojakovic@yahoo.com](mailto:petarstojakovic@yahoo.com)

### САДРЖАЈ

|                                                                   |         |
|-------------------------------------------------------------------|---------|
| РЕД РОЂЕЊА.....                                                   | 1       |
| Пролог.....                                                       | 2       |
| Рођење.....                                                       | 4       |
| Бјекство.....                                                     | 23      |
| Велики жупан.....                                                 | 48      |
| Отац и син .....                                                  | 78      |
| <br>ПРИЛОЗИ.....                                                  | <br>106 |
| Ред рођења, даровитост и креативност као стваралачко позвање..... | 107     |
| Листа дарова и улога.....                                         | 110     |
| Таленат и духовни дарови.....                                     | 111     |
| Извори.....                                                       | 112     |
| Биљешка о аутору.....                                             | 113     |